

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÆGTSFORSKEREN

Medlemsblad for Danske Slægtsforskere

ÅRGANG 33 · Nr. 4 · 2018

Udgives af foreningen Danske
Slægtsforskere
www.slaegtodata.dk

Mail- og adresseændringer:

opdateres af medlemmerne via
hjemmesiden.
Log ind og vælg "Mine indstillinger"
øverst til højre. Læs evt. mere her:
www.slaegtodata.dk/foreningen/
adresseaendring-m.m

Ind- og udmeldelse af Danske
Slægtsforskere sker ved
henvendelse til ekspeditionen
på adressen ekspeditionen@dis-
danmark.dk

Redaktionen:

Kathrine Tobiasen, ansvarshavende
redaktør
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
Tlf. 41 28 65 30
tobiasen@dis-danmark.dk
Redaktionsmedlemmer:
Anton Blaabjerg, Per Andersen og
Henning Karlby
Korrektur: Henning Beck og Kirsten
Sanders.

Redaktionen kan kontaktes via
hjemmesiden:
Foreningen > Bladet > Kontakt
redaktionen.

Layout, sats og tryk:

Grafisk Data Center ApS, tlf. 66 12 10 30
Trykplag: 9.000 eksemplarer

Artikler i bladet afspejler ikke
nødvendigvis foreningens holdning.
Artikler uden forfatterangivelse kan
betragtes som foreningsstof.
Redaktionen påtager sig intet ansvar
for uopfordret indsendt materiale og
forbeholder sig ret til at redigere i
tilsendte artikler.
Eftertryk er tilladt efter aftale med
redaktionen. Det skal forsynes
med tydelig kildeangivelse, ligesom
redaktionen skal have tilsendt en kopi.

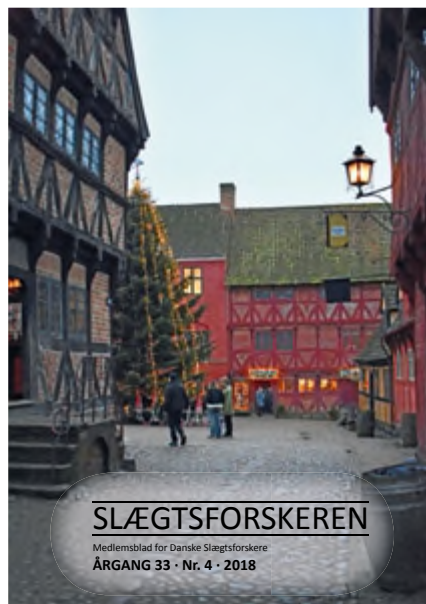
Bladet udkommer 4 gange årligt.

Næste deadline:	Udkommer:
1. februar 2019	Marts 2019
1. maj 2019	Juni 2019
1. august 2019	September 2019
1. november 2019	December 2019

Bladet sendes gratis til medlemmer
af Danske Slægtsforskere.

Indhold nr. 4 – december 2018

- 3 Formandens klumme
- 4 Ejendoms historie på landet i 16-1700 årene
- 14 Degnens klokkebog i Horbelev
- 18 Børnedødsfald
- 21 Sådan er links til Arkivalieronline opbygget
- 22 Skriv til os
- 23 Tema: Sundhed og sygdom
- 33 Bovrup-kartoteket – medlemmer af det danske nazist-parti
- 38 Har du god sans for æstetik?
- 39 Bøghøsten 2018
- 41 En familietragedie på Fyn august 1774
- 47 Historien om et frugtstykke
- 49 Gotisk læseprøve
- 50 Årets slægtshistoriske saltvandsindsprøjtning
- 52 Lokalforeningsrådet er skudt godt i gang
- 54 Nye medlemmer af bestyrelsen
- 55 Bestyrelsen, adresser m.v.
- 56 En kvindes liv i to verdensdele

Forsiden

Juletræet er tændt på
torvet i
Den Gl. By i Aarhus.
Fotograf: Kathrine Tobiasen

Status et halvt år efter sammenlægningen

Så er der gået 180 dage siden fusionen blev vedtaget.

Det har været et hæsblæsende halvår med mange mails og mange møder, men også en tid med dejligt mange nye medlemmer.

Og hvad har vi så nået?

Der er tegnet 41 partnerskabsaftaler, dels med alle de gamle DIS-Danmark og SSF-foreninger (undtagen en), samt med 4 nye foreninger, som hidtil har været uden organisatorisk tilknytning. Hjertelig velkommen til Slægtshistorisk Forening, Aarhus, Bornholms Slægts- og Lokalhistoriske Forening, Slægts-historisk Forening Vestsjælland og Slægtsforskere i Rødovre. Vi mangler stadig lidt i at have dækket hele Danmark, men det kommer forhåbentlig.

Vi har fået 530 nye medlemmer siden 1. maj og er nu i alt 7.683 medlemmer af Danske Slægtsforskere.

Det første lokalforeningsrådsmøde har været afholdt. Der var god stemning og stor debat under mødet. Deltagerne kom med mange konstruktive ideer til det fortsatte arbejde i rådet, hvilket lover godt for det fremtidige arbejde. Nyvalgt til bestyrelsen blev Ivan Jensen, Slægts- og Lokalhistorisk For-

Ved lokalforeningsrådsmødet blev der diskuteret og forelagt ideer og planer i en konstruktiv ånd, der lover godt for det kommende arbejde.

ening Djursland (tidligere deltager i Fremtidsudvalget) og Hans Mølgaard, Slægtshistorisk Forening for Vestegnen. Næste møde i lokalforeningsrådet bliver 17. marts 2019.

Det er dejligt, at bestyrelsen nu er fuldtallig, så der bliver flere hænder til at løse de mange opgaver, der er i foreningen.

Slægtsforskernes Bibliotek er inde i en rivende udvikling med mange nye titler hver eneste uge.

Ekspeditionen er flyttet fra Odense til Albertslund, så den nu har bofællesskab med Slægtsforskernes Bibliotek, og arbejdet i ekspeditionen er overtaget af Katja Guldbæk, som har en tung arv at løfte efter Arne Christiansen, som har valgt at gå på pension efter mange års arbejde for foreningen.

Vi har lavet et nyt hæfte, "Ny i Slægtsforskning" (inklusive aneskema), som bliver sendt ud til alle nye, der melder sig ind i foreningen, ligesom lokalforeningerne kan få hæfter tilsendt, som de kan bruge i foreningens arbejde.

På hjemmesiden under Forum, Foreningsforhold, er der oprettet en undergruppe med nyheder, således at medlemmerne hurtigt kan blive orienteret om aktuelle emner. Disse bliver også formidlet i foreningens facebookgruppe, Danske Slægtsforskere, så vi når ud til så mange af vores medlemmer som muligt.

Kirsten Sanders

Ejendoms historie på landet i 16-1700 årene

- vejen til at nå længere tilbage med slægten

Af Ivan Skjødt Kondrup

Frejasvej 22

8981 Spentrup

Tlf: 20351257

ivan.kondrup@privat.dk

1. Indledning

For de fleste slægtsforskere vil det være nogenlunde overkommeligt at føre slægten tilbage til perioden omkring folketællingen 1787. Der kan være udfordringer med det store spring mellem folketællingerne 1801 og 1834, men mængden af tilgængelige kilder i den tidsperiode er dog så rigelig, at opgaven i de fleste tilfælde er overkommelig.

Mange af os slægtsforskere vil gerne sætte anerne på plads i gårde og huse og få så meget kød på som muligt. Vi vil gerne kunne fortælle en interessant historie. Det vil i 1800-årene ofte være muligt at følge en ejendom og dens beboere via realregistre, skødeprotokoller, matriklen fra 1844 og den tætte række af folketællinger. Persondata kan hentes fra den stort set komplette række af kirkebøger.

Når man når tilbage i 1700 årene, før de første folketællinger, begynder kildemængden at tynde ud og udfordringerne bliver større. I tiden før folketællingerne, hvor der også er mange huller i rækkerne af kirkebøger, bliver ejendoms historiske kilder vigtige og ofte eneste mulighed, hvor man med god sikkerhed kan følge sin slægt.

I denne artikel vil jeg ud fra de erfaringer, jeg har høstet gennem mere end 40 års arbejde med slægts- og ejendoms historie, prøve at beskrive og give eksempler på, hvad der kan opnås med en kombination af ejendoms historie og slægts forskning. Jeg vil med fokus på tiden før de første folketællinger dele mine erfaringer med at lave ejendoms historie på landet.

- Hvordan kan man følge gårde og huse på landet med skiftende fæstere og ejere?
- Hvilke kilder kan anvendes, hvordan kan ejendommenes historie formidles, og hvordan kan ejendoms historie bruges af slægtsforskeren i jagten på anerne?

Det er i en periode, hvor langt den overvejende del af disse ejendomme var beboet af fæstebønder.

Hele artiklen er bygget op omkring min forskning i Støvring og Nørhald Herreder, beliggende i området nord og nordøst for Randers. Illustrationer og kildeeksempler er udelukkende fra sognene i disse herreder. Det er mit håb, at mine erfaringer og metoder kan være til inspiration for andre.

2. Min baggrund

Jeg er 63 år, er uddannet akademiingeniør og har de sidste 31 år arbejdet på saltfabrikken i Mariager. Slægts-, lokal- og ejendoms historie er min fritidsinteresse, som jeg dyrker med stor passion. Interessen for at kende mine aner havde jeg allerede i barndommen. I 12-årsalderen lavede jeg min første anetavle, alene baseret på oplysninger, jeg fik af mine fire bedsteforældre.

Rigtig gang i slægtsforskningen kom der i 1976, da jeg var 21 år og for første gang besøgte landsarkivet i Viborg. Som de fleste andre knoklede jeg løs med at finde mine aner, og jeg var fra første øjeblik bidt af min nye hobby. Da jeg var kommet godt i gang, viste det sig, at nogle af mine aner havde levet i landsbyen Gimming, hvor jeg selv havde boet i hele min barndom. Gimming er beliggende i Støvring Herred, ca. 5 km nordøst for Randers.

Denne kendsgerning udvidede nu min nysgerrighed. Først havde jeg kun eftersøgt de rå data på mine aner, men nu følte jeg pludselig en trang til også at vide noget om, hvor disse mennesker havde boet. Jeg kendte jo byen ud og ind og ønskede nu præcist at få placeret anerne i huse og gårde.

Interessen for at følge en ejendom med dens skiftende beboere var vakt, og jeg begyndte nu en systematisk indsamling af data fra min barndoms landsby. Alle Gimmings gårde med de skiftende fæstere og ejere blev kortlagt fra begyndelsen af 1600-tallet og op til nutiden. Historien om ejendommene er i kort form beskrevet i *Gimming Bys historie*, som blev udgivet i 1999. En af de erfaringer, jeg havde draget ved at arbejde i dybden med Gimmings ejendoms historie, var den sidegevinst, jeg kunne hente med hensyn til mine egne aner.

Ved at arbejde med lokalhistoriske metoder, hvor alle slægterne følges tilbage gennem de enkelte ejendomme, er muligheden for at føre sin egen slægt langt tilbage i tiden, langt større end med den mere direkte slægts forskning, hvor man kun interesserer sig for sine egne aner. Årsagen hertil er blandt andet, at der ved udarbejdelse af lokalhistorie, herunder ejendoms historie, anvendes et bredere sortiment af arkivalier, og at man ofte i disse kilder på uventede steder finder informationer om familiesammenhænge, der vedrører ens egen slægt.

Som eksempel kan nævnes skifter efter ugifte eller

barnløse ægtefæller, de såkaldte udarvsskifter, der ofte indeholder gode informationer om familiesammenhænge. Søger man kun i skifter efter egne aner, får man jo aldrig disse vigtige informationer. Et andet eksempel er de gamle tingbøger, hvori der også kan findes arvesager. Skal man søge efter en enkelt ane i en tingbog, kan det føles som håbløst i arkivalier uden register og måske kun med lille chance for gevinst. Laver man derimod lokalhistorie, er en tingbog jo anderledes interessant, og skulle ens aner dukke op, får man dem som sidegevinst.

3. Støvring og Nørhald Herreder

Efter 20 års arbejde med indsamling, bearbejdelse og systematisering af data om Gimmings beboere og ejendomme havde jeg fået en stor erfaring og viden om, hvad der kan opnås, hvis man arbejder bredere og ikke kun interesserer sig for egne aner. Ved at kende alle familier i et bestemt område får man automatisk et godt kendskab til de slægtsmæssige relationer, der kan være mellem beboerne, både inden for det enkelte sogn, men også relationer på tværs af sognene i hele området. Det er ligesom med et puslespil – jo flere brikker, der kommer på plads, jo lettere er det at se, hvad billedet forestiller.

Med baggrund i min store interesse for at arbejde med ejendoms historie og det faktum, at de fleste af mine aner boede i sognene i Støvring og Nørhald Herreder, påbegyndte jeg omkring år 2000 et omfattende arbejde med indsamling af ejendoms historiske og slægts historiske data fra hele området. Jeg startede med at søge i de mest almindelige arkivalier, men jeg har ellers også været på strejftog i andre, mere ukendte arkivalier. Blandt andet i arkivalier fra godsernes arkiver, men også i arkivalier fra fx Randers Amts og Amtsstues arkiver. Jeg har på uventede steder fundet mange gode oplysninger.

I området var der også mange fæstere under private godser. Det var primært de lokale godser, Støvringgaard og Gjessinggaard, som havde gods i sammenhængende områder, men der var også en del strøgods, ejet af forskellige godser, herunder Kjellerup, Bidstrup, Fussingø, Mariager Kloster samt Frisenvold og Løjstrup godser. Randers Hospital havde nogle gårde, der lå spredt i området, og endelig havde Aarhus Domkirke en gård i Hastrup i Spentrup Sogn.

Hald by med omkring 30 gårde (Fra udskiftningskortet).

En hel del gårde, spredt rundt i sognene, primært i Nørhald Herred, var ejet af privatpersoner. Ejerne af disse gårde var blandt andet sognepræsterne i Borup, Kousted, Asferg og Spentrup samt borgere, herunder købmænd, bosiddende i de omliggende købstæder. Enkelte bønder uden for området ejede gårde i Asferg, Gasum og Kousted. Regimentsskriveren for Dronningborg Rytterdistrikt ejede et par gårde i Hald. Men der var mange flere.

Med disse forskellige ejerforhold er det også vidt forskellige udfordringer, man står over for, når man skal følge en gårds skiftende fæstere og ejere og prøve at klarlægge familiesammenhænge beboerne imellem. Hvis der arbejdes med gårde tilhørende godser med velbevarede fæste- og skiftearkivalier og hvis kirkebøgerne for sognet er bevaret, kan det gå forholdsvis nemt. Er man derimod i et sogn, hvor der ikke er kirkebøger, og hvor gårdene er ejet af private, som ikke har efterladt sig noget arkiv, er det en ganske anderledes udfordring.

4. Indsamling og systematisering af data

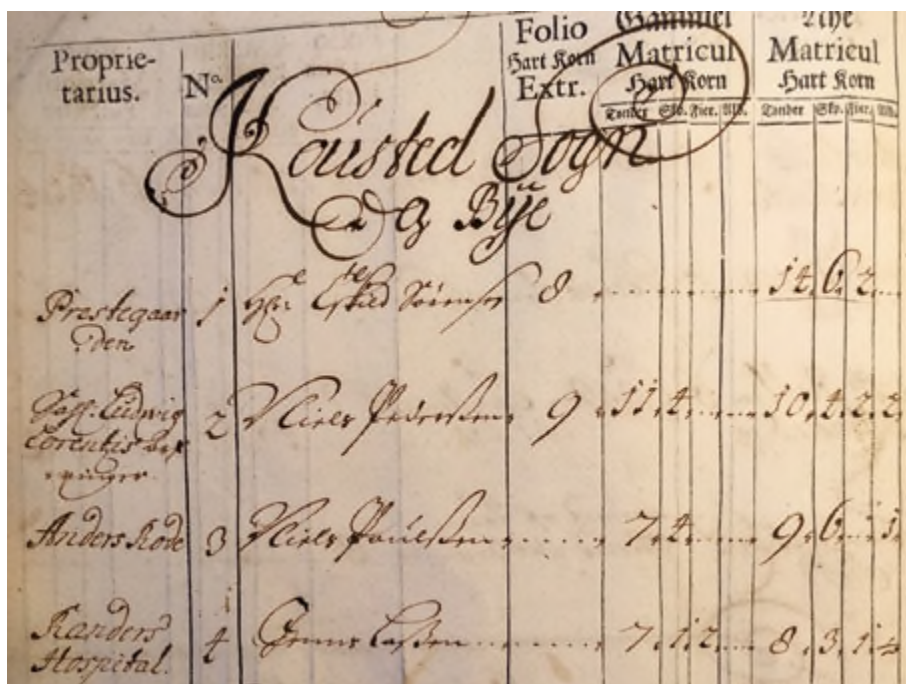
Da jeg i 2000 besluttede mig for at gå i gang med ejendomshistorien i de 15 landsogne i Støvring og Nørhald Herreder, havde jeg allerede indsamlet mange persondata fra området. Disse data var blevet registreret i slægtsprogrammet, Brothers Keeper. Jeg havde i forbindelse med udarbejdelse af ejendomshistorien i Gimming fået erfaring med, hvordan man på et enkelt dokument kunne holde styr på en ejendom med de skiftende fæstere og ejere.

Med udgangspunkt i eksisterende data og høstede erfaringer gik jeg i gang med de nye udfordringer efter følgende metode:

For hver enkelt by eller ejerlav er der oprettet et matrikelskema der tager udgangspunkt i matriklen fra 1688. Overskriften på skemaet er byens/ejerlavets navn. Der laves en linje for hver ejendom med oplysning om matrikelnummer og ejendommens hartkorn. Der laves

en kolonne med plads til to årstal med en bindestreg imellem.

Under den enkelte ejendom noteres de skiftende fæstere, efterhånden som man finder frem til dem. De to årstal med bindestreg anvendes til at påføre det tidligste og seneste tidspunkt, man har registreret fæstere. Ejendommens skiftende ejere noteres også på skemaet. Kildehenvisninger kan noteres på skemaet eller andre steder.

Matriklen 1688 fra Kousted sogn og by

Vestrup Bv – (Albæk Sogn, Støvring Herred)

Matrikel nr. 2 Hartkorn 11-3-3-½

1579	Niels Christensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1605-1613	Christen Nielsen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1614-1641	Peder Christensen (Stedsmål 1613/14)	(Dronningborg Slot-Kongen)
1646-1677	Mikkel Lassen fra Dalbyover (Stedsmål 1645/46)	(Dronningborg Slot – Solgt 1661)
1683-1699	Jens Jensen (enkemand 1692)	(Peter von Spreckelsen)
1711	Jens Jensen Vognsen	(Peter von Spreckelsens arvinger)
1720-1742	Anders Christensen Vognsen	(Dronningborg Rytterdistrikt)
1765	Rasmus Andersen Vognsen (Indfæstning 1743)	(Ryttergods auktion 1765)
1743-1777	Rasmus Andersen Vognsen	(Selvejergård fra 13. januar 1767)
1787	Anders Rasmussen (son)	(Selvejer)

Matrikel nr. 3 Hartkorn 11-0-0-½

1579	Laurits Mortensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1605-1648	Morten Lauritsen	(Dronningborg Slot-Kongen)
	Laurits Mortensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1646-1660	Jens Christensen (Stedsmål 1645/46 + 1649)	(Dronningborg Slot-Kongen)
1660	Jens Christensens enke	(Dronningborg Slot – Solgt 1661)
1661-1688	Niels Pedersen (enkemand 1683)(Stedsmål 1660/61)	(Peter von Spreckelsen)
1692	Las Thomasen	(Peter von Spreckelsen)
1711	Las Thomasen og Mads Pedersen	(Peter von Spreckelsens arvinger)
1720-1742	Mads Pedersen	(Dronningborg Rytterdistrikt)
1765	Mads Pedersen og Niels Madsen (son)	(Ryttergods auktion 1765)
1767-1787	Niels Madsen	(Selvejergård fra 13. januar 1767)

Matrikelskema med 2 gårde fra Vestrup i Albæk sogn

Målet er at påføre de skiftende fæstere og ejere frem til tiden omkring de første folketællinger i 1787 og 1801, samt så langt tilbage før 1688 som overhovedet muligt. For de fleste ejendomme vil det være muligt at nå tilbage til matriklen i 1664, da det gamle hartkorn er noteret i 1688 matriklen, og man derfor har det som ledetråd.

Et fyldt matrikelskema kalder jeg for ejendommens ”rygrad”.

De væsentligste informationer til udfyldelse af matrikelskemaet fås fra: **stedsmål, indfæstninger, fæstebreve, matrikler, jordebøger, skattemandtal, skatterestancer, auktioner og skøder.**

Det kan lyde nemt at udfylde et matrikelskema, men det kan ofte være svært, og det afhænger af, hvilke kilder der er til rådighed. Sidder man med en jordebog med en række navne på fæstere, skal man jo være sikker på, at disse placeres på de rigtige ejendomme.

De vigtige holdepunkter her er matrikelnummeret og ejendommens hartkorn. Matrikelnumrene fra 1688 bruges ofte langt op i 1700-tallet, og hvis man samtidig er så heldig, at de enkelte ejendomme har forskelligt hartkorn, kan det være relativt nemt at sætte fæsterne på plads på de rigtige ejendomme. Nogle godsejere udlignede bøndernes hartkorn, så alle gårde blev lige store. Dette vanskeliggør arbejdet med at få fæsterne placeret på de rigtige ejendomme. Fæstebønderne under Støvringgaard fik udlignet hartkornet, men da der herfra er bevaret gode fæstearkivalier, har det ikke været noget problem.

Når matrikelskemaet er udfyldt, eller sideløbende med dette arbejde, udredes de slægtsmæssige forhold for fæsteren og hans familie, herunder ægtefæller og børn. Alle persondata registreres i Brothers Keeper, hvorfra der kan udarbejdes et familieskema.

Et fyldt matrikelskema med tilhørende familieskemaer kalder jeg for ejendommens ”skelet”.

De væsentligste informationer til udfyldelse af familieskemaerne fås fra: **kirkebøger, folketællinger og skifteprotokoller.**

For til sidst at kunne fortælle en interessant historie om ejendommen og slægterne, der levede på denne, skal der jo også gerne sættes noget kød på skelettet.

Her kan **tingbøgerne, justitsprotokollerne, skifteprotokollerne** og **udskiftningsforretningen** med tilhørende **udskiftningskort** bidrage med gode informationer til historien om ejendommene og deres beboere.

Tingbøger og **justitsprotokoller** kan være tunge at komme igennem, men det er herfra de mest spændende og uforudsigelige informationer kan hentes. Det er her-

8 nov 2018		Familie		Side 1
Mand: Rasmus Andersen Vognsen				
Født: 1724		i Vestrup		
Død: 1777		i Vestrup		
Far: Anders Christensen Vognsen				
Mor: Bodil Jensdatter				
Hustru: Maren Poulsdatter				
Gift: 19 jun 1753		i Gimming		
Født: 1731		i Tjærby		
Død: 3 dec 1803		i Vestrup		
Far: Poul Nielsen				
Mor: Inger Nielsdatter				
1 M	Anders Rasmussen	Født: 1754	Vestrup	
		Død: 1756	Vestrup	
2 K	Karen Rasmusdatter	Født: 1758	Vestrup	
		Død: 1786	Vestrup	
3 M	Anders Rasmussen Vognsen	Født: 1760	Vestrup	
ef.	Karen Jensdatter	Gift: 26 jun 1788	Albæk	
	Født: 1763 Død: 7 aug 1820	Død: 21 feb 1813	Vestrup	
4 M	Poul Rasmussen	Født: 1764	Vestrup	
		Død: 1786	Vestrup	

Familieskema med Rasmus Andersen Vognsens familie på matrikel nr. 2 i Vestrup

fra, vi får det bedste kød til historien. I skifterne kan vi, i forbindelse med registrering af boet, komme helt ind i de enkelte ejendomme. Man får et indblik i beboernes ejendele og husdyrhold, den økonomiske situation samt ejendommens tilstand, som nogenlunde kan udledes ved vurderingen af brøstfældigheden. Fra **udskiftningsforretningen**, der for området fandt sted i slutningen af 1700-tallet, kan der fås et godt indblik i hele landsbyen og de forandringer, der skete i forbindelse med dyrkningsfællesskabets ophør. Fra **udskiftningskortet** kan de enkelte ejendommens placering i landsbyen identificeres. Familierne, som på den tid er oplyst i de første folketællinger, kan nu puttes ned i de gårde og huse, som er vist på udskiftningskortet.

5. Anvendte kilder

De primære kilder, som anvendes til udredning af ejendoms historien, er de kilder, der linker fæster og ejer til den konkrete ejendom. Efter 1688 er ejendommen typisk identificeret med **matrikelnummer, hartkorn og lokalitet.**

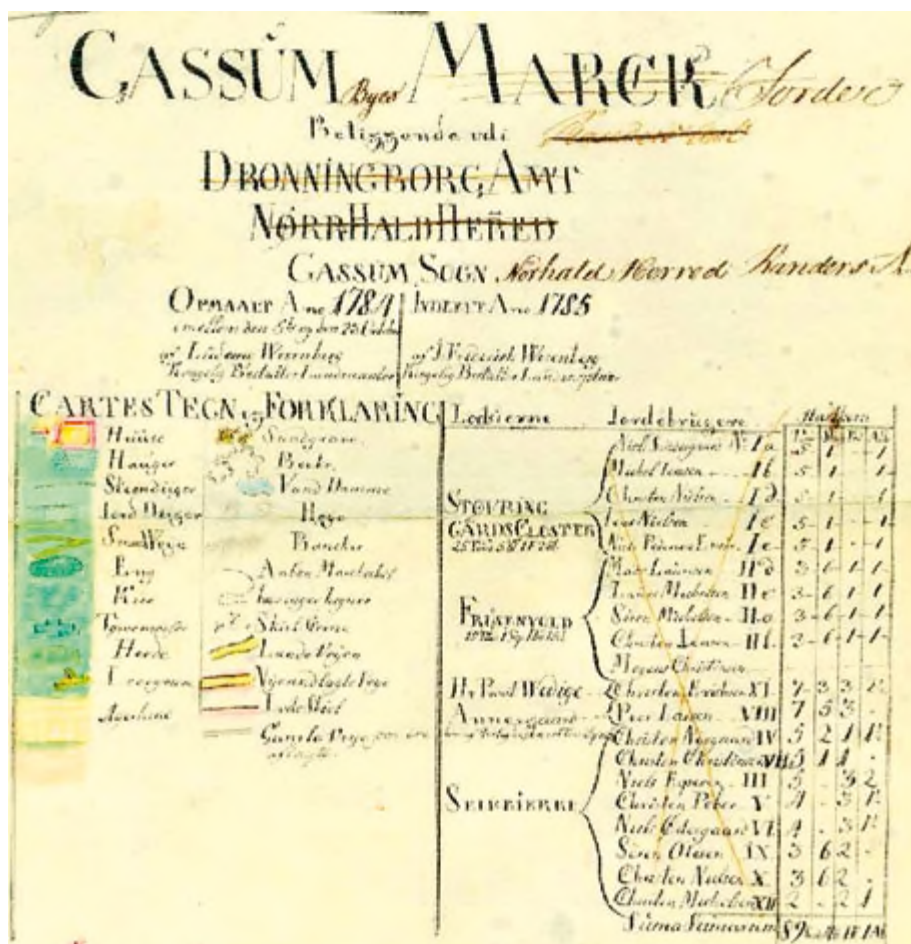
Man kan dele kilderne op i 3 hovedgrupper.

- Kilder, der er relevante i forbindelse med fæsterens overtagelse af ejendommen.
- Kilder, der er relevante i løbet af fæsteforholdet.
- Kilder, der er relevante, når fæsteren afstår ejendommen.

Ved fæsterens overtagelse af ejendommen er **fæstebreve** fra **fæsteprotokoller** og pakker, samt stedsmål og **indfæstninger**, som findes i forbindelse med **regnskaber**, de vigtigste kilder.

I løbet af fæsteforholdet er **matrikler** og **jordbøger** de vigtigste kilder. Hvis ejendommen sælges, fx i forbindelse med salg af gods, vil **skødeprotokoller** og **auktionsprotokoller** også være vigtige, da den til lejligheden udarbejdede **jordbog** er indført her.

Oplysninger om fæsteren i forbindelse med afståelse af ejendommen skal primært søges i de kilder, der an-

Bønderne i Gassum og deres tilhørsforhold ved udskiftningen (Fra udskiftningskortet)

vendes ved efterfølgerens overtagelse af ejendommen. Her vil en eventuel familiemæssig relation mellem den afgående fæster og den nye fæster ofte være angivet. Der vil også ofte være oplyst en årsag til, at ejendommen afstås, fx alderdom. Hvis fæsteren døde midt i fæsteforholdet er **skifteprotokollen** en vigtig kilde. Her vil det evt. blive oplyst, om enken bliver siddende ved ejendommen.

Hvilke kilder, der skal anvendes for at afdække ejendoms historien, afhænger helt af, hvem der gennem tiden har været ejer af ejendommen. Før man går i gang, bør man derfor sætte sig ind i det pågældende områdes tilhørsforhold for den periode, man vil undersøge. På den måde er det nemmere at finde frem til de relevante kilder.

De væsentligste kilder, brugt ved udredning af ejendoms historien i Støvring og Nørhald Herreder, beskrives i det følgende:

Rytterdistriktets ejendomme, det tidligere krongods

Det meste af Dronningborg Rytterdistrikts gods, det tidligere krongods, var ved matriklen i 1688 ejet af Peter von Spreckelsen på Dronningborg Slot. Matrikelskemaerne

med de mere end 200 gårde, der efterfølgende kom til at udgøre Dronningborg Rytterdistrikt, startes således med alle Peter von Spreckelsens fæstebønder, som er registreret i matriklen fra 1688.

De kilder, som herefter er brugt frem til salget af ryttergodset i 1765, er følgende:

1711 - Jordebog over bøndergodset i Peter von Spreckelsens bo.

1720 - Interimsjordebog for de jyske Rytterdistrikter.

1733 - Landgildejordebog for Dronningborg Rytterdistrikt.

1765 - Trykt auktionsplakat med specifikation over Dronningborg Rytterdistrikts jordegods m.m. Auktionen blev holdt i Randers over 3 dage i juli 1765.

1718-1765 - Dronningborg Rytterdistrikts regnskaber. Det mest interessante materiale for ejendoms historien er bilagene, der indeholder dokumenterne med de nye indfæstninger.

Her et eksempel fra sessionen i 1719:

Asferg Sogn og By:

Christen Nielsen søger sin gamle faders Niels Christensens gaard som står i matriculen for hartkorn no. 12 paa 6 Td. 5 Skp. 3 Fjk. 2 Alb. Bygning og besætning tilstrækkelig samt jorden i brug. Faderen er gammel og svag, derfor sønnen til stedet hellig behøves og samme forundes imod stedsmaals erlæggelse. 10 Rdl.

Som det fremgår, oplyses gårdens matrikelnummer, hartkorn og beliggenhed, samt den familiemæssige relation mellem den nye og den tidligere fæster. Desuden stedets tilstand og hvilket beløb den nye fæster skulle betale ved indfæstningen.

Regnskaberne, som også indeholder mange andre interessante oplysninger til ejendoms historien, er en utrolig vigtig kilde for dette område, især fordi der ikke er bevarede fæsteprotokoller for Dronningborg Rytterdistrikt. For perioden 1719-1763 indeholder regnskaberne over 500 indfæstninger for rytterbønderne i de to herreder.

1765-1768 - Skødeprotokol for det Dronningborgske Rytterdistrikt. Heri findes skøderne på distriktets solgte ejendomme. For de mange selvejere skal ejendommens videre historie søges i de lokale skødeprotokoller, mens historien om ejendommene, der opkøbtes af godser, skal søges i godsarkiverne.

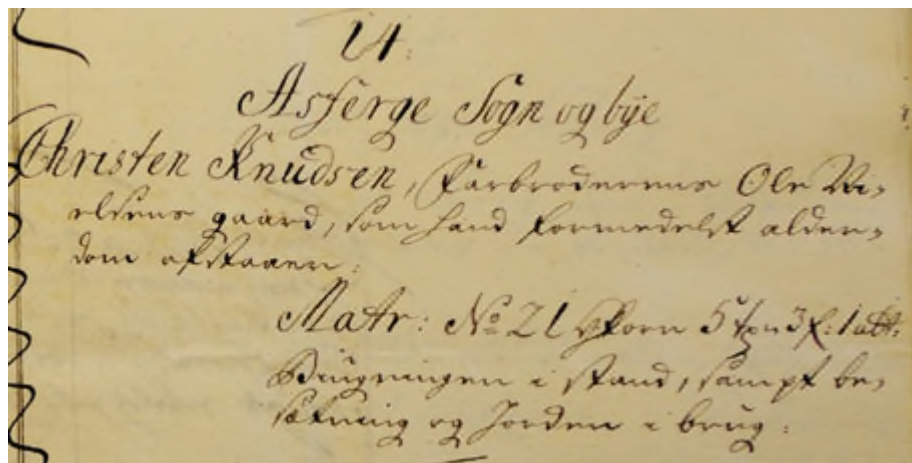
1746-1798 - Dronningborg Birks Skøde- og Pantepro-

No.	Amt, Herred, Sogn og Bye.	Ager og Eng.				Skovsklyd.				Mollesklyd.				Land- gilde.		Hans og Arbejds- Denge.		
		Adr.	Sty.	Stk.	Aln.	Adr.	Sty.	Stk.	Aln.	Adr.	Sty.	Stk.	Aln.	Aln.	St.	Aln.	St.	
3	Niels Jensen og Christen Nielsen													10	62			
4	Niels Pedersen Huusmand.	7	4		1									7	92			
	Niels Christensen															2	24	
	Anna Peders Datter, frue sin Livs-Tiid, men derefter svares																2	24
	Byrbye.																	
3	Thomas Madsen	4	5		1									6	54			
4	Anders Lauritsen	4	1	2	1									5	91			
5	Jens Pedersen	4	4	2	2									6	48			
7	Soren Christensen	1	3	2	1									2	4			
10	Dito	2	3		2									3	38			
	Hvidstee.																	
1	Soren Sorensen	7	7	2	1									11	58			
3	Niels Christensen	3	7	1	2									6	21			
7	Peder Lauritsen og Lauritz Andersen	7	6	3	5									12	40			
8	Peder Jensen	7	5	3	1									12	23			
9	Niels Andersen	5	5	3	1									9	7			
10	Anders Nielsen	7		1	2									11	16			
11	Anders Jensen og Poul Mogens	15		2	2									23	85			
	Huusmand.																	
	Soren Jensen															2	24	
	Har Frihed til 1ste Jan. 1770																	
	Kandrup,																	
1	Christen Pedersen	8		1										10	68			
2	Mads Sorensen	7	2		2									10	88			
3	Niels Christensen	6	7	2										10	49			
	Asferg Sogn og Bye.																	
1	Niels Christensen Poulsen	8	6	1										13	64			
3	Lars Andersen Bagger Don- de skylden til Asferg Kirke Herlighed			5	2	2								2	16			

Udsnit af den trykte jordebog ved salget af Dronningborg Ryttergods i 1765

tokoller. Heri findes skøder på de efterfølgende handler med de nye selvejerbønderns ejendomme. Man finder frem til skøderne i protokollen via et tilhørende kronologisk register.

1719-1763 - Dronningborg Rytterdistrikts Skiftepro-

I 1720 overtager Christen Knudsen farbroderen Ole Nielsens gård i Asferg Sogn og bye (Dronningborg Rytterdistrikts regnskaber).

tokoller. (5 stk.) Heri kan udledes mange familiemæssige relationer for hele området. Det er ikke muligt at finde skifter efter de nye selvejerbønder i perioden 1765-1792, da skifteprotokollerne for Dronningborg Amt ikke er bevaret for den pågældende periode.

Ser man nu tilbage på den ældre tid, hvor godset hørte til kronen, er informationerne til belysning af ejendoms historien primært hentet fra lensregnskaberne.

1579-1660 - Dronningborg Slots

jordebøger. For områdets kronbønder er der bevaret en tæt række af jordebøger. Den ældste er fra 1579, med et spring på 26 år til den næste fra 1605. Men herefter er der en tæt række på 17 jordebøger helt frem til 1660. Gennem jordebøgerne er der god mulighed for, gennem den første halvdel af 1600 årene, at holde styr på den enkelte ejendom. I jordebogen nævnes foruden fæsterens navn og ejendommens beliggenhed også, hvor meget fæsteren skulle yde i årlig landgilde til Dronningborg Slot. Landgilden blev dengang ydet i naturalier.

1610-1661 - Dronningborg Lens

regnskaber. I lensregnskaberne findes alle stedsmålene indført for perioden 1610-1660.

Her et eksempel fra regnskabet 1613-14:

Albæk Sogn, Vestrup by:

Søren Jensen i Vestrup fæstede 1/2 part af Rasmus Frandsens gård ibm. 16 dlr. 1 okse.

Og her fra regnskabet 1654-55:

Albæk Sogn, Vestrup by:

Rasmus Sørensen i Vestrup til fæste af den gård der sammesteds, som hans moder Anne Rasmusdatter tilforn påboede og fradøde. 30 dlr.

Finder man gården i jordebøgerne, ses fæsterne i perioden at være følgende:

- 1605-1623 Rasmus Frandsen
- 1614-1648 Søren Jensen Mostrup
- 1654- Rasmus Sørensen Mostrup

Sammenholder man informationerne fra stedsmål og jordebøger,

Forside af jordebogen til Dronningborg Slot 1641/42

fra 1719. For Randers Hospital, der havde en del gårde i området, starter skifteprotokollen i 1719.

1651- - Jordebøger. Godsernes jordebøger er gennemgået, og der er eftersøgt jordebøger, som findes i skøderne i forbindelse med salg af gods.

Af eksempler på jordebøger kan nævnes Mariager Klosters jordebog 1651-52, Jordebog for Mariager Klosters bøndergods 1694 og Jordebog i forbindelse med salg af Gjessinggaard Gods i 1713. For Randers Hospital er der udarbejdet jordebøger i 1661, 1694 og 1741.

Ejendommene, der ejes af enkeltpersoner

kan det være nærliggende at udlede, at Søren Jensen Mostrup omkring 1614 ægter Rasmus Frandsens datter, Anne Rasmusdatter, og får fæste på halvdelen af svigerfaderens gård. Sønnen Rasmus, der overtager gården i 1654-55, er så opkaldt efter sin morfar. Vi er dog her tilbage i en tid, hvor det ikke er muligt at få en endelig bekræftelse gennem kirkebøger og skifteprotokoller.

1661 - Skøde fra Frederik den Tredie til Anna, salig Lucas von Spreckelsens enke. Ved skøde, dateret 9. september 1661, sælges Dronningborg Slot og det underliggende bøndergods.

Der er ikke bevaret arkivalier for Dronningborg Slot fra tiden med familien von Spreckelsen, hvorfor fæsterne for perioden skal findes i de generelle arkivalier, herunder matriklerne fra 1662, 1664 og 1688.

Ejendommene under de private godser, samt Randers Hospital og Aarhus Domkirke

Mens der, som det fremgår af overstående, er gode kilder langt tilbage i tiden, hvis man arbejder med kronbønderne, kan det være meget varierende, hvad der findes af arkivalier for fæsterne under de private godser. De mest benyttede kilder er her fæsteprotokoller, skifteprotokoller og jordebøger.

1675- - Fæstebreve og fæsteprotokoller. Fæsteprotokollerne for områdets godser er gennemgået. De to store jordbesiddere i området, Støvringgaard og Gjessinggaard, har efterladt sig gode fæstearkivalier. Der er fæstebreve fra Støvringgaard fra 1696 og frem, og for Gjessinggaard starter fæsteprotokollen i 1719. For Aarhus Domkirke, som ejer en enkelt gård i området, starter fæsteprotokollen allerede i 1675.

1711- - Skiftebreve og skifteprotokoller. Skifteprotokollerne for områdets godser er gennemgået. Støvringgaard og Gjessinggaard har også her efterladt sig gode skiftearkivalier. Støvringgaard fra 1711 og Gjessinggaard

For gruppen af ejendomme, der er ejet af private personer, herunder præster, købmænd, regimentskriveren for ryttergodset m.fl., kan arbejdet med ejendomshistorien være en stor udfordring, fordi ejerne ikke har efterladt sig arkivalier. Der er således ingen fæste- og skiftearkivalier til rådighed.

Informationer til ejendomshistorien for disse ejendomme fås primært fra skøde- og auktionsprotokoller, samt fra de generelle arkivalier, der dækker alle typer af ejendomme.

1675 - Viborg Landstings skødeprotokoller. En række skøder ved salg af disse ejendomme er fundet i landstingets skødeprotokoller. I skøderne benævnes de solgte ejendomme typisk med lokalitet, hartkorn, fæsterens navn samt den årlige landgilde.

1730-1772 - Dronningborg Birks auktionsprotokol. Fra auktionsprotokollen er der flere eksempler på, at disse ejendomme sættes til salg ved auktion. Det kan fx være i forbindelse med ejerens død. Protokollen er derfor en vigtig kilde til ejendomshistorien for den gruppe af ejendomme.

Her et eksempel fra 1737 (auktionsprotokollen side 83):

Tirsdag den 2. april 1737 udi afgangne Madame Mette Jørgensdatter Seidelin, salig mag. Jens Lassens tilhørende gaard i Randers. Bortsolgt tilhørende jordegods. 6 bøndergaarde i Asferg Sogn og By samt et gadehus og 1 gaard i Kousted Sogn og By.

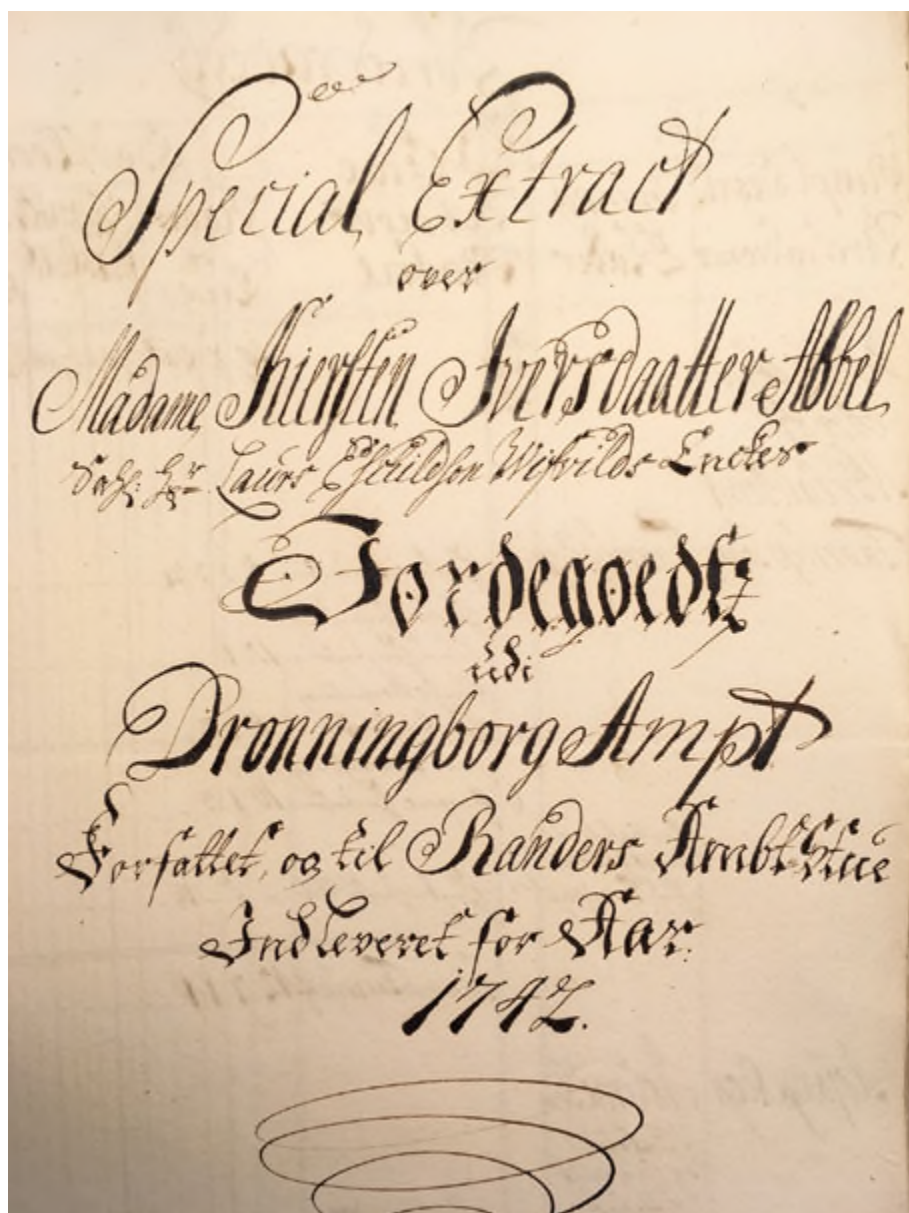
Ejendommene i Asferg:

Nr. 15, Hartkorn: 8-3-1-2, beboet af Ole Jensen - Købt af Christen Pedersen i Handest.

Nr. 11, Hartkorn: 8-6-0-1½, beboet af Niels Christensen - Købt af Mons. Peder Bering.

Nr. 10, Hartkorn: 4-0-0-2, beboet af Peder Jensen - Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Special Extract 1742 på jordegods tilhørende præsteenken Madame Kiersten Iversdatter Abel i Asferg (Forsiden).

Nr. 8, Hartkorn: 7-3-3-1, beboet af Niels Jensens enke Karen Jensdatter - Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Et gadehus, beboet af Rasmus Christensen Skomager - Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Nr. 7, Hartkorn: 5-3-3-1, beboet af Mads Christensen - Købt af Hr. Jens Hasselager.

Nr. 20, Hartkorn: 8-3-0-2, beboet af Niels Sørensen - Købt af Hr. Jens Hasselager.

Disse gårde og gadehus i Asferg samt en gård i Kousted havde tilhørt sognepræsten til Borup og Hald menighed, Jens Lassen (død 1722). Efter enkens død i 1737 blev ejendommene solgt ved auktion. Ovennævnte informationer fra auktionsprotokollen er et vigtigt bidrag til disse ejendommers historie. Da der ikke er bevaret nogen

kirkebog for Asferg Sogn på den tid, er oplysningen af navnet om Niels Jensens enke også en vigtig information.

Mange af skøderne kan også findes i birkets og herredernes skødeprotokoller.

1746-1784 - Dronningborg Birks skøde og pantebog.

1747-1814 - Nørhald og Støvring Herreders skøde og panteprotokol.

Generelle arkivalier

Foruden de hidtil nævnte arkivalier er der også søgt i en række arkivalier, der er generelle og interessante for alle typer af ejendomme. Udover matriklerne fra 1662, 1664 og 1688 kan følgende eksempler nævnes.

1660 - Militært regnskab. Et mandtalsregnskab på den til Jørgen Kruse indbetalte hovedskat af Aarhus Stift. Af mandtalslisterne, der her omfatter alle bønderne i området, oplyses deres navne og ægte-skabelige status samt antal børn, fordelt på køn. (Måske kun børn over en vis alder). Det er en rigtig god kilde, der ligger lidt forud for de første matrikler. For andre områder kan man være så heldig, at navnene på bøndernes ægtefæller også er nævnt.

1742-1760 - Afskrivningsbog for 2-skillig afgiften i Randers Amtstue. Dette er en meget vigtig kilde til ejendomshistorien for hele området. Alle ejendommene er listet op med angivelse af lokalitet, ejer, matrikelnummer, hartkorn og de skiftende fæstere i perioden 1742-1760.

1731-1845 - Hartkornsspecifikationer og jordebøger i Randers Amtstue. Indeholder fire pakker med indsendte hartkornsspecifikationer og jordebøger fra godserne i området.

1731-1802 - Hartkornsspecifikationer over strøgods og anneksgårde i Randers Amtstue. Heri findes blandt andet de indsendte hartkornsspecifikationer på de privat-ejede ejendomme. En vigtig kilde til ejendomshistorien for den gruppe af ejendomme.

1790 - Hartkornsfortegnelse i Randers Amtstue.

Skattemandtal.

Alle skattemandtallene, der er bevarede i forbindelse

Protokoll over de Støvrings Herred
Den 30. Maj 1764

Herred	Sogne	Matrikel	Herred	Herred	Herred	Herred
Støvring	Asferg	10	1	1	1	1
Birkerød	Asferg	10	5	2	1	1
Birkerød	Asferg	10	3	2	2	1
Birkerød	Asferg	10	3	3	2	1
i alt 37 1/2 - 1 - 2						

Kort over herredet den 30. Maj 1764. Ligeledes afsluttet af
Jens Jacobsen

Jordegods i 1764, som havde tilhørt salig Christen Pedersen i Handest.

med lensregnskaber, amtsregnskaber m.fl., er også vigtige kilder, som kan bidrage til ejendoms historien. Fra mandtalslisterne er der ikke noget direkte link mellem personer og ejendomme, men skattemandtallene kan alligevel være rigtig gode til at lukke hullerne i tidsrummene mellem matrikler og jordebøger. Som eksempel kan nævnes Ildsteds- og Kvægskatten fra 1677, som jo ligger midt mellem matriklerne i 1664 og 1688.

Skattemandtalen er et område, jeg først lige er begyndt at tage fat på, men jeg forventer, at informationerne, der kan hentes fra denne store kildegruppe, kan blive et godt supplement til informationerne fra alle de øvrige arkivalier.

På strejftog i kilder

Som nævnt har jeg undervejs også været på strejftog i forskellige kilder, herunder også kilder uden for mit arbejdsområde. Jeg har blandt andet kigget i skifteprotokoller langt væk fra området. Jeg har heri fundet flere interessante udarvsskifter, hvor mange af arvingerne viser sig at være bosiddende i Støvring og Nørhald Herreder.

Et eksempel:

I Aars Herreds Gejstlige Skifteprotokol 1703-1814 er der på side 202B indført et skifte efter præsteenken Gjertrud Poulsdatter, som døde i Lynnerup i Skivum Sogn den 5. juni 1731.

Gjertrud Poulsdatter havde ikke efterladt sig livsarvinger, hvorfor hendes arvinger var 18 søskendebørn. Heraf var 13 bosiddende i Asferg, Fårup og Kousted Sogne i Nørhald Herred.

Da der på det tidspunkt ikke findes kirkebøger i nogen

af de 3 sogne, er skiftet en fantastisk kilde til belysning af både ejendoms- og slægtshistorien på de ejendomme, som arvingerne besad.

Fra de ældste tingbøger og justitsprotokoller er der ligeledes fundet interessante sager til belysning af ejendoms historien. Skiftesager og henvisninger til tidligere afholdte skifter kan give mange interessante oplysninger. Man kan også støde på oplysninger om fæstebrev, udstedt før der fandtes fæsteprotokoller.

Eksempler:

I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 96A, oplyses, at Christen Mogensen i Svejstrup fik sit fæstebrev den 6. september 1672. (Christen Mogensen var fæster af gården, matrikel nr. 2, i Svejstrup i Råsted Sogn, som dengang var ejet af Peter von Spreckelsen på Dronningborg Slot).

I Nørhald-Støvring Herreds justitsprotokol 1690-1693, side 46A, oplyses, at Christen Christensen på Hjørnkær Mølle (Tvede Sogn) fik fæstebrev på møllen den 20. juni 1676. (Hjørnkær Mølle hørte under Gjessinggaard).

I Dronningborg Birks tingbog 1719-1726, side 21A, er der i en sag fra 1719 henvist til et fæstebrev fra 1704.

På mit højnådiges herskabs vegne og god behag, haver jeg stedt og fæstet Jens Jacobsen af Uggelhuse, det hus på Mariager Klosters Landkær ved Tjærby. (Gimming Sogn)

Fæstebrevet var dateret 1. maj 1704.

I de ældste tingbøger er der også indført restancelister med bønder, der skyldte landgilde. I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 40B, er der i oktober 1685 indført en liste med alle bønderne, der var i restance med landgilde til Dronningborg Slot. Da det ser ud til, at næsten alle bønderne var med, kan listen, i lighed med skattemandtalen, vise, hvem der på dette tidspunkt sad som fæstere på ejendommene.

Gårdbrande nævnes også i de gamle tingbøger:

Et par eksempler:

I justitsprotokollen for Støvring herred 1684-1688, side 43B, nævnes, at Annexgaarden i Lem brændte i december 1685 ved en meget hastig ildebrand, og at den påboende bonde, Peder Nielsen i sin fraværelse haver mistet al middel og formue.

I Nørhald-Støvring Herreders justitsprotokol 1690-1693, side 91B, oplyses, at 3 gårde i Støvring var brændt den 6. juni 1691. Disse var beboet af Anders Rasmussen, Christen Poulsen og Jens Andersen.

Rømningssager kan også findes i de gamle tingbøger.

Lindegaard's Mølle, som blev nedbrudt for næsten 25 år siden. Billede fra Nørhald Egnsarkiv.

Et eksempel:

I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 20A, nævnes, at Christen Jensen Lem, der den 20. maj 1682 var rømt fra sin gård i Støvring, som han påboede og i fæste havde, for kort tid siden (februar 1685) er kommet hjem igen til Støvring og har lejet et af præstens huse. Han drog i krig i Holsten. I protokollen oplyses side 82B, at han i 1687 kom til Anders Kallestrups gård i Mellerup. (Han borttrømte således i 1682 fra Støvringgaard og kom i stedet i 1687 til en af Peter von Spreckelsens gårde i Mellerup.)

Ovennævnte eksempler viser, at tingbøger og justitsprotokoller er en stor guldgrube, når der skal sættes kød på ejendoms- og slægtshistorien. Har man den fornødne tid til rådighed, er det meget spændende og givende at dykke ned i disse arkivalier.

6. Slægten via ejendomshistorien

Med indsamling, bearbejdelse og ordning af den store mængde data, der kan hentes fra de nævnte kilder, fås et stort datagrundlag, der kan være med til at løfte sløret for de slægtsmæssige relationer. Det kan være relationer mellem beboerne, både inden for det enkelte sogn, men også relationer på tværs af sognene i hele det område, der undersøges.

Da det ofte er den samme slægt, der besidder en ejendom gennem generationer, kan et udfyldt matrikelskema med tilhørende familieskemaer i mange tilfælde være vejen til at få et par ekstra generationer fyldt på anetavlen.

7. Formidling af ejendomshistorien

Når alle data til en ejendoms historie er indsamlet, skal historien om ejendommen og dens beboere jo gerne skrives og formidles til interesserede.

På basis af de indsamlede data har jeg udarbejdet en beskrivelse af 3 ejendomme historie.

Den ene er en gård, kaldet **Skrædderbakket**, beliggende i Albæk Sogn og By i Støvring Herred. Gården har været beboet af min egen slægt i mere end 300 år.

På forespørgsel har jeg desuden skrevet historien om **Lindegaard's Mølle**, i Linde Sogn, Nørhald Herred og gården **Støvringsminde** beliggende i Bjergby i Borup Sogn, Støvring Herred.

8. Lys i mørket

Som ny slægtsforsker for 40 år siden husker jeg stadig, hvordan jeg stod ved folketællingen i 1787 og kiggede ind i fortidens mørke. Tænkte, at det ikke var muligt at komme længere tilbage, fordi mine aner boede i et sogn, hvor kirkebogen var brændt. I dag er jeg blevet klogere. Jeg ved, at der er masser af lys i mørket.

Med denne artikel har jeg forsøgt at eftervise, at vi som slægtsforskere ikke skal fortvivle, selv hvis de mest almindelige kilder som kirkebøger og skifteprotokoller skulle svigte. Via ejendoms historie vil der fortsat være ganske gode muligheder for at komme videre med slægten.

Jeg håber, at præsentationen af kilder, brugt ved udarbejdelse af ejendoms- og slægtshistorie i de to østjyske herreder, kan bruges som inspiration til søgning efter tilsvarende kilder andre steder.

Degnens klokkebog i Horbelev

Inger G. Rasmussen
Ådalen 21, 4850
Stubbekøbing
inger.rasmussen@outlook.dk
og

Kate Andersen
ka-ro@nypost.dk

I 1985 skrev Allan Pedersen, daværende sognepræst i Horbelev og Falkerslev, til Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm: "Ved understrygning af taget på Horbelev Præstegård fandtes følgende hefte: "Kladdebog begyndt 1713". Heftet indeholder efter mit skøn en række særdeles værdifulde optegnelser vedr. Horbelev og Falkerslev sogne samt andre optegnelser af betydning for historien".

Præstens brev blev sendt sammen med hæftet, og begge dele ligger nu registreret som *Klokkerens embedsbog* i en arkivkasse på Rigsarkivet i København.

De spørgsmål, der først melder sig angående klokkebogen, er

- hvorfor blev den gemt væk?
- hvornår blev den gemt under taget?
- hvad står der i den?

Fantasien melder sig med det hurtige svar, at den blev gemt under det flere hundrede år gamle (strå)tag under krig, pest eller endnu værre ting.

Virkeligheden er nøgtern, for præstegården blev bygget først i 1920'erne, hvor der herskede fred efter 1. Verdenskrig. Vi vil aldrig få svar på, hvorfor klokkebogen, som er en lille perle, blev gemt væk og af hvem.

Den over 300 år gamle klokkebog er velbevaret, og degnens skrift er smuk og regelmæssig, så hvert eneste ord i den kan tydes; naturligvis forudsat lidt øvelse i læsning af gotisk skrift.

Dens forfatter var degnen i Horbelev og Falkerslev Sogne, Henrich Jacobsen Müller, som her noterede sine indtægter for ringning ved de forskellige kirkelige handlinger.

Eksempelvis skrev han i 1714 om en Baptismus, dvs. dåb: "B 14. januar Hemming Smids Morten i Særsl. 8 Mark 12 Skilling"

Som det ses, betaler et barns forældre for klokkeringning ved dets dåb. Ligeledes ved vielser og begravelser har degnen noteret et beløb. Disse beløb, som vi i dag ville kalde brugerbetaling, var ikke en fast takst, men blev beregnet efter betalingsevnen hos de forskellige.

Ved begravelser er der dog ikke altid noteret et beløb, for også fattige sognebørn uden betalingsevne skulle jo

begraves. Således blev fx den 21. juni 1713 tiggeren Oluf Vincentsen begravet, og degnen noterede et 0 i rubrikken for indtægter.

1713 noterede degnen en speciel copulation, dvs. vielse, nemlig sognepræsten Peder Simonsen Aarhus´ vielse med Karen Helt: "C 4 Maji Mag. Peder Aarhus og Karen Helt, 3 Rigsdaler".

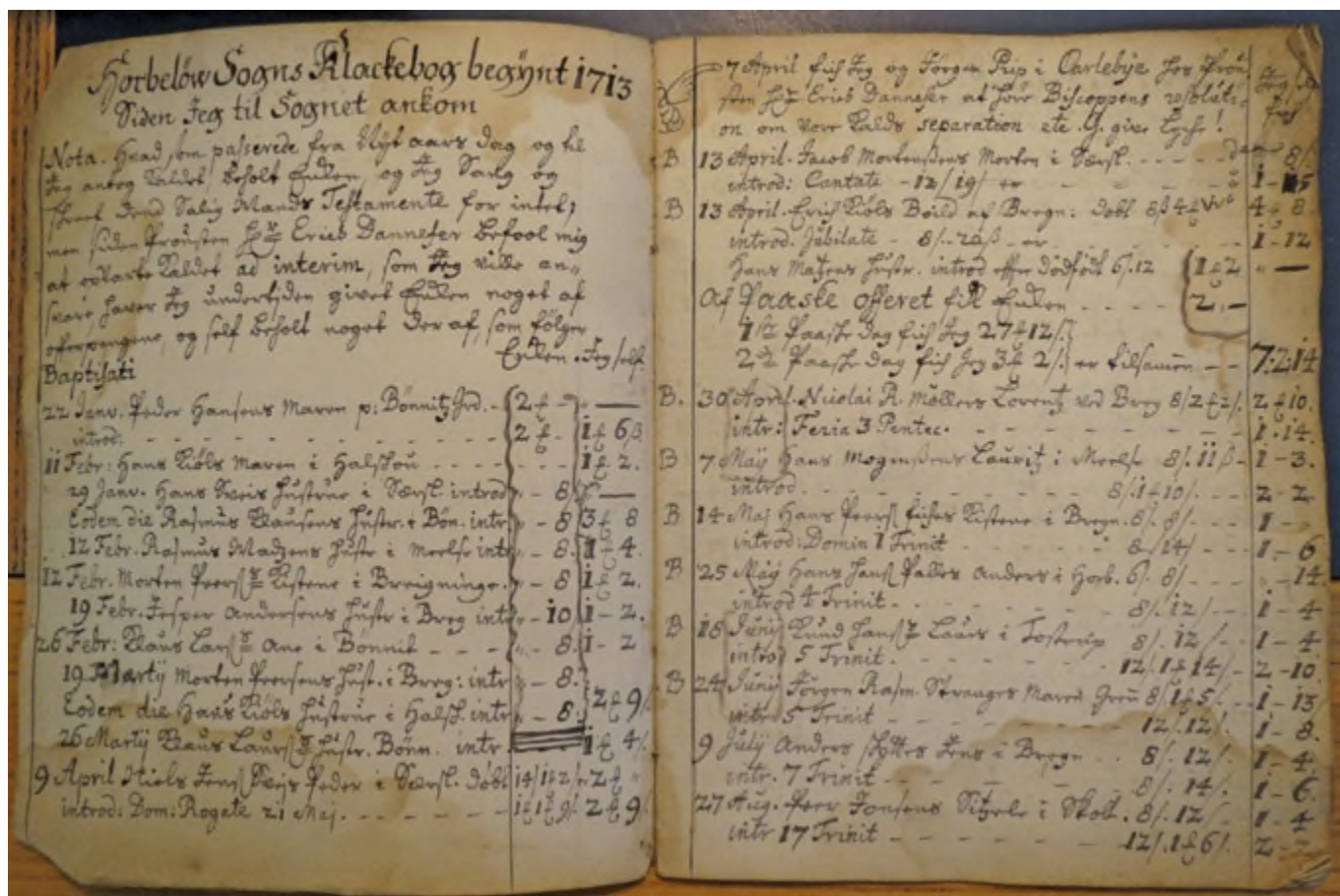
I klokkerregnskabet er der noteret endnu en post, nemlig introduktion. En gift kvinde, som havde født et barn, måtte først deltage i kirkelige handlinger ca. 6 uger efter nedkomsten, for hun var uren. Ved introduktionen modtog præsten kvinden ved kirkens kvindedør og førte hende ind i kirken, hvorefter hun igen var fuldgældigt medlem af menigheden. Den nyfødte skulle døbes få dage efter sin fødsel, men barnets mor måtte jo efter den tids logik ikke deltage. For en ordens skyld skal nævnes, at ugifte mødre ikke blev introduceret.

I klokkebogen er der også noteret udgifter, nemlig pension til den forrige degnens enke. Datidens forsørgelse af enker efter præster og degne bestod i, at de enten kunne forsørges af mandens efterfølger eller indgå ægteskab med ham. Da den nye sognepræst hr. Peder giftede sig med Karin Helt, vidste alle, at bruden var den 6 år ældre enke efter den tidligere præst. Bruden var præstedatter fra Torslunde på Lolland, og hun vidste fra sin egen mor, at et ægteskab med en præst som regel efterfulgtes af et nyt ægteskab med en præst. Da Karen Helt stod brud for anden gang, havde hun allerede født 9 børn, men der skulle komme flere til.

Degnen Henrich Jacobsen Müller var imidlertid allerede gift, da hans forgænger afgik ved døden, så han måtte afsætte en vis andel af sine indtægter til sin forgængers enke. Dette krav på pension havde intet at gøre med enkens økonomiske forhold, for denne enke var i henhold til skiftet efter den afdøde degn velhavende.

En sognedegn havde imidlertid mange andre opgaver end den nævnte klokkeringning. Han skulle hver dag ringe solen op og ringe den ned igen. Desuden skulle han undervise sognets børn i katekismus, som var "en i spørgsmaal og svar affattet kort fremstilling af hovedstykkerne i den kristne børnelærdom". Der var ikke tale om, at en degn på den tid var skolelærer, men han skulle selv beherske de grundlæggende kulturteknikker som

Et opslag i klokkebogen, der viser degnens omhyggeligt prentede regnskab.

skrivning, læsning og regning. Ifølge Christian V's Danske Lov af 1683 skulle han endda være teologisk kandidat, men det var i mange tilfælde ren teori.

Den vigtigste opgave var, at degnen assisterede præsten under de kirkelige handlinger og sange. I kirken havde han en speciel degnestol, som i Nationalmuseets digre værk *Danmarks Kirker* beskrives således: "I korets nordvesthjørne. Degnestol fra o. 1570, svarende til Præstestolen. På pultens gavl er under en halvrosset skåret to på venstre side liggende våbenskjolde tilhørende Ulfstand og Gyldenstjerne. I rygpanelet låge til et vægskab". Desværre står der i dag ingen degnestol i Horbelev kirke, og sognets nuværende præst, Mette Trankjær, forefandt ikke degnestolen ved sin tiltrædelse i 1998.

En forespørgsel i september 2018 til den nuværende redaktør af "Danmarks Kirker" blev besvaret som følger: "Der er desværre ingen omtale af degnestolen i Nationalmuseets arkiver fra tiden efter udgivelsen af *Maribo Amt 1951*. Hvis den er forsvundet, er det derfor formentlig sket uden forudgående høring af Nationalmuseet. Der kan, som du selv foreslår, være oplysninger om stolens skæbne i menighedsrådets syns- eller forhandlingsprotokoller. Det er dog min erfaring, at denne type protokoller af og til kan være helt tavse om selv store indgreb i kirkeinventar."

Det er altså i skrivende stund ikke muligt at følge deg-

nestolens skæbne. I svaret fra Nationalmuseet var der vedhæftet et foto fra 1952 af degnestolens ene gavl.

Klokkeringningen udgjorde kun en del af degnens indtægter. Dels havde han nord for Horbelev Kirke en jordlod, som han kunne dyrke eller forpagte ud, dels havde han del i den tiende, sognebørnene betalte til kirken. Præst og degn fik tre gange om året ved de store højtider, jul, påske og pinse, et offer, som er det gamle ord for gave. Det kunne være naturalier eller penge.

Til embedet som degn hørte en bolig, som "han selv skulle holde vedlige og forbedre, men ellers nyde fri for "Landgilde", dvs. årlige afgifter. Degnehuset lå i Lillegade i Horbelev, men eksisterer ikke mere.

Til en degns pligter hørte desuden at bære provstetasken, dvs. bringe bispens, provstens og præstens skriftlige breve videre til nabosognets præst. Der har sikkert været en fast rute for denne provstetasker, som vi ikke kender, men vi kender afstanden til nabokirkerne: til Stubbekøbing 8,8 km, til Aastrup 5,1 km og til Horreby 6,4 km. Om degnen gik til fods eller ejede en hest, vides ikke, da skiftet efter Henrich Jacobsen Müller er gået tabt. Men i hans forgængers, degnen Niels Olufsen Ebensøes, skifte er der opført en hest. Sikkert er, at vejen til Falkerslev førte over en bæk, hvor broen den dag i dag kaldes **Præstebroen**.

Gavlen på degnestolen, der engang stod i Horbelev Kirke.

Degnen Henrich Jacobsen har imidlertid påtaget sig en opgave, som påhvilede præsten. Han førte, hvad hans glimrende håndskrift beviser, kirkebogen i Horbelev. Sandsynligvis førte han også kirkebogen i Falkerslev, men den forefindes først fra 1712; derimod ses det tydeligt, at han som degnevnikar i Horreby også førte kirkebogen. Således noterede han der i 1689 sin egen vielse: *"Copulati Domenica Invocavit bleef leg Henrich Jacobsen Müller vice Diaconus og Ane Cathrine Steensdatter, Hans Ottes effterladede Festemøe / trolovede i Falqvorsløff Pstegrad."* På samme side skrev Henrich Jacobsen om brudens søn: *"... bleef Henrich Müllers Stifsøn døbt."*

Som nævnt skulle degn og præst arbejde tæt sammen, hvilket kan have været problematisk, især hvis degnen havde samme uddannelse som præsten. Henrich Jacobsen, der havde læst på universitetet, men ikke var teologisk kandidat, var imidlertid musikalsk, en god kvalifikation for en degn. Den første af de 3 præster, Henrich Jacobsen kom til at samarbejdede med, var provst Jacob Hansen Sadolin, som døde i den dengang høje alder af ca. 76 år i 1705 og har eftermælet "god, ærlig og redelig". I teorien kan degnen have set, at den aldrende provst havde brug for kvalificeret hjælp, og så selv har til-

budt af føre kirkebog. Men det kan også være, at en provsts ønske var lig en ordre. I dag kan vi være taknemlige for, at Horbelev har en læselig kirkebog indtil få dage før degnens død.

Den næste præst var søn af en rådmand i Assens, der efter sin fødeby kaldte sig Knud Andersen Assens. Han døde allerede i marts 1712 og efterlod enken Karen Helt, som er omtalt andetsteds.

Den tredje og sidste præst i Henrich Jacobsens tid som degn var Peder Simonsen Aarhuus, et meget specielt menneske. Han var, om nogen var det, en ener, hvorfor hans liv opfordrer til nærmere beskrivelse.

Som så mange præster var han præstesøn, og hans far, magister Simon Aarhuus i Halsted på Lolland, underviste selv sin søn og gjorde det grundigt. 1696 holdt den 10årige Peder en hyldesttale for kong Christian V. på latin og viste derefter sine evner ved at oversætte danske og tyske tekster til hebræisk. Efter disse præstationer blev drengen fundet moden til at blive immatrikuleret på Københavns Universitet for at læse teologi. 1710 blev han teologisk kandidat, 1712 magister og 1713 præst i Horbelev og Falkerslev. Allerede i foråret 1716 døde den 29-årige præst, som ved siden af sin præstegerning studerede arabisk og syrisk. I Wibergs Præstehistorie omtales Peder Simonsen således: *"Hans Nattevaagen og Studier svækkede hans Helbred, baade Hjerne og Øine."* Man fristes til at sætte spørgsmålstegn ved, om denne manisk arbejdende sognepræst havde formået at udvikle sociale kompetencer.

I sit ægteskab med forgængerens enke blev han far til 2 døtre.

Efter ca. 3 måneder kom der en ny præst til sognet, den 24-årige Hans Christopher Hansen Elers, som ligesom sin forgænger giftede sig med præsteenken. Karen Nicolaidatter Helt var altså præstekone i Horbelev præstegård med 3 forskellige præster ved sin side og fik børn med dem alle. Hun levede til 1746, så hendes sidste ægteskab varede i 30 år.

Patchworkfamilier **er altså absolut ikke et nyt fænomen.**

Om degnen Henrich Jacobsen Müller er det muligt at finde flere oplysninger. I Nykøbing Falster Byfoged Skifteprotokol 1691-1694 nævnes han i 1692 og 1693 som arving efter hhv. faderen borgmester Jacob Madsen og moderen Margrethe Nielsdatter. Han var elev på latinskolen i Nykøbing, hvor han, før han i 1681 blev student, underviste de yngste klasser i musik. Samme år blev Henricus Jacobi Müllerus fra Nykøbing immatrikuleret på Københavns Universitet, men eksamen synes han ikke at have fået. 1689 blev han degnevnikar i Horbelev, Falkerslev og Horreby og efter en rokering i 1713 degn i Falkerslev og Horbelev. 1689 giftede han sig i Horreby med Ane Cathrine Steensdatter, som var mor til en lille søn. Hun regnedes imidlertid ikke for en usædelig kvinde, for hun havde været trolovet, men hendes udkårne døde in-

I kirkebogen, der dækker årene 1699-1763 for Horbelev Sogn findes denne fine tegning af sognets kirke.

den den planlagte vielse. Daværende fuldt ud respekterede skik var, at parret flyttede sammen efter troløvelsen, som ansås for vigtigere end vielsen. Henrich Jacobsen Müller blev således først far til en stedsøn og senere til flere egne børn. 2. april 1718 døde han og blev begravet på Horbelev Kirkegård.

Da sognepræsten i Horbelev Sogn i 1985 sendte den nylig fundne klokkebog til Landsarkivet, har han vel formentlig ikke overholdt den gejstlige kommandovej, som går fra præst til provst og videre til biskop. Klokkebogen ville derved være kommet i de gejstlige arkiver, som ligeledes befinder sig på Rigsarkivet, men er vanskelige at finde rundt i. Der var Klokkebogen formentlig forblevet upåagtet, og denne fortælling om Horbelev var faldet helt anderledes ud.

Derfor er vi to forfattere taknemmelige for, at klokkebogen ligger direkte på Rigsarkivet og er til at finde. Den

er nu affotograferet, skrevet af og ligger på Stubbekøbing Lokalarkiv.

Kilder:

Kirkebøger fra Falkerslev og Horreby
Brevveksling med Nationalmuseet
H. Friis-Petersen, Studerende ved KBH's Univ. 1668-1739, 2. Bind Ko-0

Litteratur: Wibergs Præstehistorie
Nationalmuseets Danmarks Kirker 3. udg. 1951
Alfred Larsen, Lolland-Falsters Degne og Skoleholdere, 1960
Anders Petersen, Sjællands Stifts Degnehistorier, 1899
Immanuel Barfod, Personalhistorie, Nykøbing F., 1851
P. Rhode, Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie, København, 1859

Børnedødsfald

Af **Ulrich Alster Klug**, underviser og forfatter
Erritsø Bygade 45, 7000 Fredericia
www.dannebrog.biz – ulrich@dannebrog.biz

Hvad enten man blot ønsker at finde frem til sine aner, eller man er ved at udarbejde en efterslægtstavle, så skal alle børnene af henholdsvis anerne og efterkommerne med. Dels fordi det er nødvendigt for at skaffe oplysninger til den videre forskning, dels fordi det er interessant at vide, hvordan det gik børnene.

Havde forældrene grund til stor sorg, fordi mange af deres børn døde som små, eller er det en stærk og levedygtig familie, hvor mange børn overlever?

Et problem er det, at nogle præster ikke har været lige omhyggelige med at få noteret døde børn i kirkebogen. I Snebjerg Sogns kirkebog, som ellers nok har saftige historier om de begravede, mangler der mindst to børnedødsfald i min familie i 1790'erne. Jeg kan af skiftet efter disse børns fader i 1814 se, at de er døde inden faderen, men mere ved jeg ikke.

Det kan også være problematisk eller et omfattende arbejde at finde børnedødsfald, hvis familien flytter ofte, eller de bor i en by med mange sogne, fx Odense eller København.

I mange tilfælde kan man dog skære genvej og nemmere finde oplysninger om børns dødsfald. Det er nogle tips til dette, som denne artikel vil give.

FamilySearch

På den fantastiske amerikanske side, www.familysearch.org, findes også mange dødsfald indtastet. Vælg Search => Records. Udfyld på søgesiden feltet med *parents* (forældre). Faderens fornavn i første felt, derunder hans efternavn, så moderens fornavn og nederst moderens efternavn. Hvis navnlig moderen har mange fornavne kan det være en fordel at forsøge med ét ad gangen.

Brug *location* til at begrænse søgning mht. geografi. Country skal være Denmark.

Nu vil relevante fødsler og dåb dukke op, og sandelig også ofte dødsfald, enten med henvisning til barnets fødselsindførsel, eller med henvisning til barnets dødsindførsel.

Desværre er langt fra alle dødsindførsler indtastet, ikke engang alle københavnske sogne er indtastet.

Danish Family Search

På www.danishfamilysearch.dk er mange kirkebøger ind-

tastet – også dødsfald. Så vælg Søg => Søg i danske kilder. Søgningen er beskrevet i artikler tidligere i Slægtsforskeren, så her vil jeg kun anføre, at en søgning på amt kombineret med oplysning om fornavn eller efternavn eller begge dele samt fødselsår + / 1 år (dog med større spændvidde, jo længere tilbage i tiden vi er) ofte vil give pote. Hvis fødselsåret er beregnet efter angivelsen i en kilde, skal man ofte regne med, at personen er født året efter det faktiske fødselsår, da man jo lader til at være yngre, indtil man har haft fødselsdag. Fx er en person født 01.07.1900 jo kun ét år indtil 01.07.1902, og først efter 01.07.1902 passer den alder, man umiddelbart ville regne med.

Gravstedsskødeprotokoller

Nogle kirkegårde har ført særlige begravelsesprotokoller over, hvem der blev begravet på sognets kirkegård eller kirkegårde og i hvilke gravsteder. Nogle kontorer har ført gravstedsskødeprotokoller, hvori der findes en side eller et opslag for hvert gravsted. Under hvert gravsted noteres, hvornår der blev begravet i gravstedet, samt hvem det drejer sig om, og sikkert også hvornår fredningen udløber, så der atter kan begraves. Oplysningerne om afdøde er navne (afdøde og "gravstedsejer"), stilling, begravelsesdag, evt. også fødselsdato og dødsdato.

Familiegravsteder var meget almindelige, så ved at finde skødet for fars og mors gravsted, vil børnene ofte dukke op, måske også børn, du ikke allerede kendte til. Ofte blev et familiegravsted netop anlagt, da det første barn døde.

Denne metode virker jo kun, hvis en familie har benyttet samme gravsted, selvom de måske er flyttet, før dødsfaldene fandt sted. På landet blev begravelser efter året 1814 som regel indført i både døds- og begravelses-sognet, men navnlig i København kan det være mere besværligt. Byen havde så mange kirkegårde, som blev benyttet på tværs af byen, og hvor dødsfald ofte kun er noteret i dødssognet, men ikke i bopæls-sognet, med mindre begravelsen fandt sted fra sognets kirke og ikke fra kirkegårdens kapel.

De københavnske gravstedsskødeprotokoller findes enten i sognets arkiv ved Rigsarkivet, København, eller på Københavns Stadsarkiv. Link til placeringen i onlinere-

gistraturen Starbas findes på: www.kbharkiv.dk/sog-i-arkivet/kilder-pa-nettet/begravelser.

På landet kan gravstedsskødeprotokollen også hjælpe dig, hvis et barn fx døde under indlæggelse på en institution eller en bys sygehus, men blev begravet på landet, fx i bedsteforældrenes familiegravsted.

Kirkegårdskontorerne

De gravstedsskødeprotokoller, som endnu ligger ved kirkekontorerne eller kommunens kirkegårdskontor, kan oplyse begravelsesdato og gravstedets nummer samt evt. dødsdato og muligvis også fødselsdato på enhver, som findes i deres system. Der er grænser for, hvad kontoret må oplyse, men du kan være heldig at få oplysning om flere begravede af samme familie i samme gravsted. Hvis du vil i kontakt med den nuværende ejere af gravstedet, er det en god idé at medbringe et brev til vedkommende, som kontoret så kan videresende. Husk åben kuvert.

Københavns begravelsesprotokoller

Fra 1805 blev der ført begravelsesprotokoller for Assistens Kirkegaard i København, og fra 1860 omfatter Københavns Begravelsesvæsens begravelsesprotokoller

alle københavnske kirkegårde, men ikke Frederiksbergs, som hører under Frederiksberg Begravelsesvæsen (www.frederiksberg.dk/begravelse).

Københavns begravelsesprotokoller er skannet fra 1805-1942 og findes på www.kbharkiv.dk; i nogle perioder omfatter protokollerne ikke bare folk, der er begravet i København, men også folk som døde der, så fx Frederiks Hospitals og Rigshospitalets indlagte fra provinsen kan også fremgå.

Der findes skannede navneregistre til samtlige begravelsesprotokoller, men desværre omfatter de ikke børn, kun personer over 14 år.

I begravelsesprotokollerne er de afdøde indført i anmeldelsesrækkefølge. Fra 1860 angives denne dato øverst ved hver indførsel, og dødsfaldene blev som regel anmeldt mellem dødsdagen og begravelsesdagen. Så hvis man har dødsdatoen, kan man godt finde begravelsen uden at skulle benytte registeret til protokollen.

Men med mange tusinde begravelser om året kan det være et alt for stort arbejde at finde et barn, hvis man fx bare ved, det blev født i 1870 og døde før 1880.

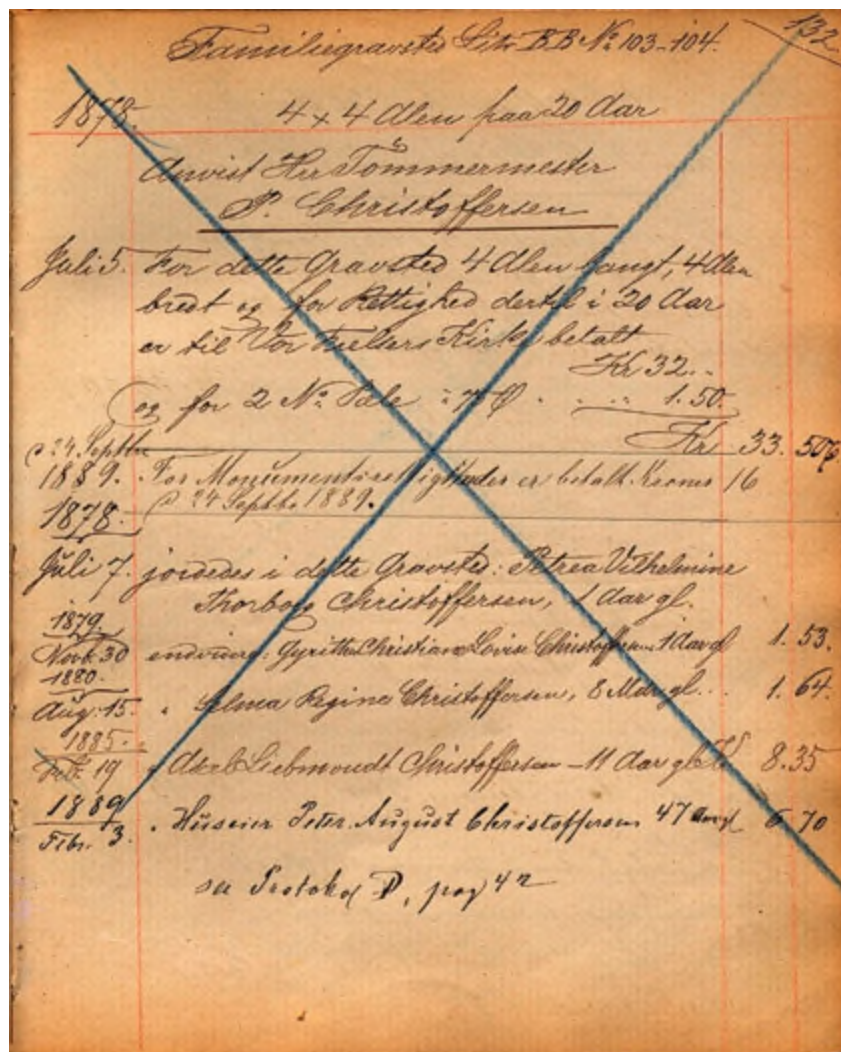
Skifte- og dødsanmeldelsesprotokoller

En kilde med navneregister vil være super, og sådanne findes ofte i skifteretternes dødsanmeldelses- og skifteprotokoller.

Fra 1793 skulle samtlige dødsfald nemlig anmeldes til skifteretten, og eftersom en skifteret dækkede en hel købstad (eller hele København) eller et helt herredsfoged- eller et birkedommerembedes område, vil man her kunne gennemse mange sognes dødsfald på én gang.

Det er ikke altid, dødsanmeldelseslisterne eller dødsanmeldelsesprotokollerne er bevaret, men i så fald kan man være så heldig, at dødsfaldene – eller i hvert fald mange af dem – er omtalt i selve skifteprotokollen, hvortil der plejer at være anvendelige navneregistre.

Men ikke alle børnedødsfald blev anmeldt, så der kan være børn, der ikke kan findes ad denne vej.

København, Vor Frelser Sogn, Protokol over familiegravsteder. Eksempel på gravstedsskødeprotokol, læg mærke til de fire børnebegravelser i løbet af 7 år.

Aviserne – dødsannoncer og dødslister

På www.mediastream.dk findes skannet ca. 35 mio. avis-sider fra perioden fra ca. 1660 til 2003.

I løbet af 1800-tallet blev dødsannoncer stadig mere almindelige, og det betyder selvfølgelig også, at der blev indrykket mange dødsannoncer for børn, især når de var over 5-6 år gamle.

Ved søgning efter dødsannoncer for børn nytter det ikke at skrive hele navnet omgivet af gåseøjne, som ellers søger på den nøjagtige ordfølge, for navnlig små børn blev til daglig kaldt ved ét fornavn eller et kælenavn (Alexandrine kan blive til Drine osv.). Selvom forældrene selv havde navngivet barnet, så virker Concordia Alexandrine Habermass Olsen noget tungt for en pige på en 3-4 år.

Dødsannoncerne kan ofte nemmest findes ved at skrive barnets fornavn eller kælenavn (når dette er en naturlig kortform af fornavnet, men ikke fx Pusser eller Nuser) og så moderens fornavn og fødenavn samt familiens efternavn og evt. faderens erhverv eller bopæl, fx gårdens navn. Efter grundsøgningen kan man begrænse ved hjælp af 50-års-periode, så årti og endelig året. Man kan selvfølgelig i stedet straks søge på fra- og til-datoer fra forsiden. Derefter kan man vælge avis, for dødsannoncer findes som regel i den lokale avis.

Men mange familier havde ikke råd til en dødsannonce, og så er det herligt, at dødsfald var så godt stof for aviserne, at mange af dem i perioder bragte lister over døde – også fra andre landsdele – og begravelser, dette især i de største byer samt København. Endelig bragte de københavnske aviser også ufuldstændige lister over anmeldte dødsfald for Københavns Skiftekommission og Frederiksberg Birk.

Min mormor var opkaldt efter en ældre, afdød søster, som også hed Olga. Hun hed dog Olga Boline Olsen, hvor min mormor hed Olga Charlotte. Olga findes født 1884 i København og er også med ved folketællingen 1885, men findes ikke i 1890. Faderen var postbud Niels Chr. Olsen.

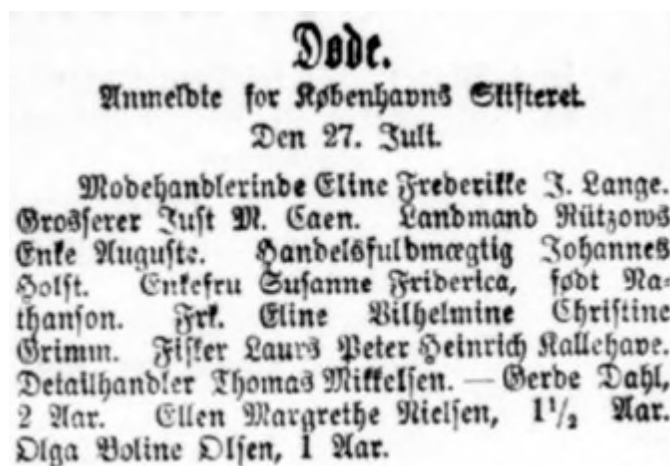
Jeg søger i Mediestream på "olga boline olsen".

Og der er sandelig ét hit.

Eksempel på dødsannonce for et lille barn. Erik blev kun 4 år. Læg mærke til, at han omtales uden efternavn. Affotografering modtaget fra Frederikshavn Stadsarkiv.

I Social-Demokraten fra 28.07.1885 finder jeg denne liste over anmeldte dødsfald:

Social-Demokraten 28.07.1885.

Så det var jo nemt at finde dødstidspunktet. Nu kan jeg gå til Københavns Kommunes Begravelsesvæsen's begravelsesprotokol og via den finde frem til dødsdagen, dødsårsagen, familiens adresse, sognet, som Olga blev kirkebogsført i m.v. Anmeldelseslisten kan ikke stå alene, da der jo kunne være flere piger ved navn Olga Boline Olsen i København, så jeg må tjekke begravelsesprotokollen og eller kirkebogen for at være sikker. Det viser sig, at det er min grandtante, hvis dødsfald er anmeldt for Københavns Skifteret 27.07.1885.

Muligheder under Københavns Skiftekommission

Der var også to tvillingbrødre, som efter min mors udsigende skulle have været så små, da de blev født, at de blev lagt i cigarkasser på kakkellovnen, men så døde som små; kuvøsen var endnu ikke opfundet.

Dem kan jeg ikke finde i avisernes anmeldelseslister, selvom jeg fra Sct. Matthæus Sogns kirkebog har deres navne, nemlig Harald Robert Olsen og Robert Edmund Olsen, begge født i 1887.

Men så kan jeg jo søge under Københavns Skiftekommission, hvis materiale ellers er ret komplekst – og en artikel om resten af denne skifteret kommer måske i et senere blad.

Fra 1797 blev de dødsfald, der omfattede børn, hospitalslemmer (dvs. folk der boede på stiftelser som fx Vartov og Alm. Hospital, og hvor det var stiftelsen, der arvede folk) og boer, der ikke førte til offentligt skifte, indført i de såkaldte hvidebøger. Navnet skulle hidrøre fra det faktum, at bøgerne var indbundet i hvidt gedeskind. Fra 1864 til 1964 blev anmeldte dødsfald for hospitalslemmer og børn indført i særlige protokoller kaldet dødsanmeldelser for børn og hospitalslemmer, hvor dog lemmerne falder bort fra 1920.

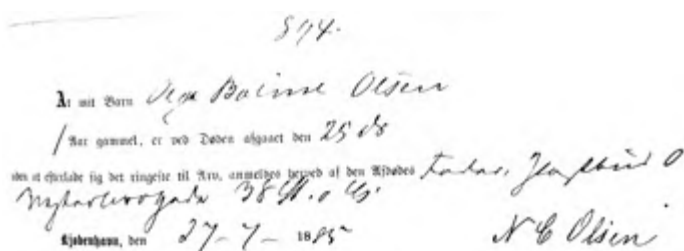
Der er navneregistre i samtlige protokoller. Alle hvide-

bøgerne 1797-1935 er skannet, mens kun dødsanmeldelsesprotokollen for børn og hospitalslemmer for 1908 er skannet.

Men her burde jeg kunne finde alle tre Olsen-børn. I ældre tid er navneregistrene ført på fornavn, så hvis man kun har efternavnet, giver det noget arbejde at finde børn, hvis fornavn man ikke kender, og drejer det sig om meget almindelige navne, er det måske nemmest at blade selve protokollen igennem.

Hver indførsel oplyser barnets navn, familiens bopæl og dødsdatoen, samt faders eller moders navn og evt.

Københavns Skiftekommission, Dødsanmeldelsesprotokol for børn og hospitalslemmer, 1864-1920, 1885 nr. 894.

stilling. Ved hjælp af disse oplysninger ses det, om man har fat i den rigtige indførsel. Ved hjælp af navneregistret kan jeg finde børnenes dødsanmeldelser. Til venstre ses Olga Bolines som eksempel.

Institutbestyrer Johannes Lindegaard og hustru skrev testamente, ifølge hvilket de var barnløse, men havde haft seks børn. Jeg fandt nogle af dem i Hvidebøgerne:

Københavns Skiftekommission, Hvidebog, 1814, No. 215. Cecilia Sophie Lindegaard, død ¾ år gl. – opkaldt efter sin moder Cecilie Sophie født Meyer (som først døde i 1856). Læg mærke til, dødstidspunktet endda er angivet: 19de Marts Middagen Kl. 1.

Sådan er links til Arkivalieronline opbygget

Når vi via Arkivalieronline vælger en kirkebog, genererer systemet et link.

Hvis vi for eksempel beder om Hørsholm Sogns Hovedministerialbog (1815 -1891):

Kirkebøger fra hele landet

Amt

Arkiv

Indhold

- + Enesteministerialbog (1784 - 1819)
- + Hovedministerialbog (1815 - 1891)
- + Kontraministerialbog (1815 - 2003)

Jan Andersen
Boelsvang 26,
2970 Hørsholm
janand@janand.dk

får vi som resultat linket:

<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17116283#204471,38794157>, som kan ses i browserens adressefelt. Denne lange adresse kan deles op i flere dele.

Første del: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser> er adressen på den web server, der behandler de scannede billeder fra kirkebogen.

[epid=17116283](https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17116283) er et nummer (EPID), som dækker over hele grupper af protokoller eller arkivpakker. Det er den liste, du ser i feltet til venstre i skærbilledet. Her 12 protokoller, de enkelte kirkebøger.

[204471](https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17116283#204471) er et BSID-nummer, som dækker over en enkelt protokol eller arkivpakke. I dette tilfælde er det protokollen 1815 FKVDJTA – 1844 FKVDJTA.

Den sidste del, [38794157](https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17116283#204471,38794157), er et BID-nummer, som angiver det enkelte billedes nummer. Her er det nummeret på det første billede i protokollen.

Det andet billede i protokollen har adressen:

<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?e pid=17116283#204471,38794158>. Kun BID-nummeret er ændret.

Det sidste billede i protokoller har adressen:

<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?e pid=17116283#204471,38794813>. Igen er kun BID-nummeret ændret.

Hvis man derfor vil gemme et link til et bestemt opslag, skal man medtage både EPID, BSID og BID.

Hvis man vil gemme et link til den første side i en protokol, udelader man blot BID delen:

<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?e pid=17116283#204471>. Man får så første side af protokollen, også selvom der bliver lavet en ny scanning af siden, og den får et nyt BID nummer.

Hvis man kun vil gemme et link til en protokol serie, medtager man EPID:

<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid =17116283>

Vi laver den samme øvelse med salldata:

Vis scannede kirkebøger

Vælg type: Kirkebøger
Amt: Frederiksborg
Herred: Lyng-Kronborg
Sogn/gade: Hørsholm

Sogn	Herred	Amt	Kirkebog
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1784-1819 FKVD (EM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1815-1840 FKVDJ (KM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1815-1844 FKVDJTA (HM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1832-1847 FKVDJTA (HM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1839-1847 FKVDJTA (KM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1847-0 J (KM)
Hørsholm	Lyng-Kronborg	Frederiksborg	1847-1852 TA (HM)

Her er der et link for hvert BSID-nummer.

Hvis vi klikker på [1815-1844 FKVDJTA \(HM\)](#), får vi adressen:

<http://ao.salldata.dk/vis1.php?bsid=204471& side=1>. Vi kan se at salldata linker til samme BSID, som vi kender fra ovenstående AO-gennemgang.

Vi højreklikker på billedet og vælger *Copy image address* (Kopier billedets Webadresse):

<http://ao.sa.dk/ao/data.ashx?bid=38794157> og får samme BID-adresse som i AO.

Hvis vi gemmer dette link, har vi et link til et enkeltbillede – uden brug af billedviser. Man kan her altså ikke bede om forrige eller næste side. Dette format er den rene måde at gemme et link til et billede på – i modsætning til at gemme en kopi af billedet på egen PC.

Selv bruger jeg formatet til at gemme links til enkelte billeder, og salldata formatet med side= til at gemme links til hele protokoller.

DIS arkivalielister er også baseret på BSID-numre:

Kirkebøger - Hertilsgangning på sogn
Hørsholm
Søgeord skal / / være start af navnet / / indskrænke i navnet
Søg

Kirkebøger - Vælg fra menu
Amt: Alle
Sogn: Vælg sogn

Alle Type: (Enevæb, Mikriterialbog, Kopibog) gælder kun for de nye skanninger
Vis pastarat: Kik her

Amt	Herred	Sogn	Type	Periode	Arkivalier Online	salldata.dk	GI serie hos DFS
Frederiksborg	Lyng-Kronborg	Hørsholm	E	1784-1819 - FKVD	152057	152057	288_11832
Frederiksborg	Lyng-Kronborg	Hørsholm	K	1815-1840 - FKVDJ	152060	152060	
Frederiksborg	Lyng-Kronborg	Hørsholm	H	1815-1844 - FKVDJTA	204471	204471	288_11833
Frederiksborg	Lyng-Kronborg	Hørsholm	H	1832-1847 - FKVDJTA	204472	204472	288_11834
Frederiksborg	Lyng-Kronborg	Hørsholm	K	1839-1847 - FKVDJTA	152061	152061	

Skriv til os

Hvert kvartal arbejder redaktionen på at samle en buket af gode og læseværdige artikler, store og små, til Slægtsforskeren.

Men bladet skriver bestemt ikke sig selv! Derfor vil vi opfordre jer alle til at sætte jer til tasterne, hvis I har et eller andet, som kunne være til nytte eller inspiration for andre. Vi prioriterer indlæg højt, der kan gøre os klogere på, hvordan vi bruger de mange muligheder inden for IT og på nettet. Men en god slægts historie med anvisning på, hvordan den blev gravet frem, eller en præsentation af en særlig kilde, tager vi også med glæde imod.

Vi er sikre på, at mange i vores store, brede medlemsskare ligger inde med spændende viden og nyttige erfaringer inden for slægtsforskningen. Dem skal vi dele med hinanden, så skriv endelig løs! Redaktionen hjælper gerne med den sproglige udformning, hvis det skulle være et problem.

Skriv artiklen i Word eller anden tekstbehandler og send evt. illustrationer som særskilte billedfiler. Undlad gerne at formatere teksten – vores layouter sletter alligevel alle forsøg på opsætning af artiklerne, og sætter dem op på sin måde. Angiv gerne, hvor billederne skal placeres eller vedhæft et udkast som PDF, hvis du har gjort dig tanker om layoutet.

Vi glæder os til at høre fra jer!

Kærlig hilsen
Redaktionen

Indledning

I almindelighed har vi i vore dage den opfattelse, at de forhold, som vore forfædre levede under, var mere eller mindre sølle og usunde og fremmede for diverse skavanker. Forfædrene var på mange måder stakler, der måtte leve med dårligt opvarmede boliger, elendig mad og truslen fra uhelbredelige sygdomme.

Selvfølgelig er det et faktum, at vi i dag har langt større viden og bedre muligheder for at indrette os, så livet i nutiden (i vores del af verden) ikke er så fysisk belastende som tidligere, og vi har udviklet medikamenter, der kan holde en lang række sygdomme fra døren. Men hvis vi kaster blikket tilbage og ser på, hvordan folk i datiden så på sagen, får vi et andet billede.

Arent Berntsen Bergen, byskriver i København, udgav i 1656 en bog med titlen *Danmarchis og Norgis fructbar Herlighed*. I denne brede beskrivelse af de to riger hedder det i afsnittet om *Danmarchis Stænder* om bønderne og den menige almue:

*Offver alt hafver dette Rige en sacte oc sund Luft, som opholder forskr[evne] des Indbyggere ved god Sundhed oc Velstand, saa det, som forbemeldt er, gemenligen giffver gamle oc velbedagede Folck. Korteligen at sige, da er dette Rige, Gud skee Loff, med alt hvis til rigelig Underholdning behøffvis, mere end nock forsiunet.*¹

Knap 100 år senere skrev sognepræst Hans Lauritsen Friis om sine sognebørn i Alslev og Hostrup Sogne i Ribe Amt:

Wi hafver her, Gud være Æret og tachtet, en meget god

Levede vore forfædre godt og sundt? Ja, måske nok på nogle måder, men der lurede også mange farer i form af sygdomme og dårlig ernæring. Maleri af Sebastiaen Vrancx af bondeidyl i 1700-tallet

*og sund Clima, diss aarsag iche heller veed af nogen særdeelis farlig og iefnlig grasserende sygdom, det Eeniste af svaghed, som her over alt regierer, er den beki-ente og enhver medfødde Skiørbug, hvilchen Folch af stand og Velstand søger at faae, om iche aldelis fordrefven, saa dog nogenledis dempet ved thienlige medicamenter, de som ere af bonde standen og ringe Vilchor ved deris sterche og strenge Arbeyde, som i mine tancher er det beste og sichreste remedium herimod, hvilchet og Forfarenhed viiser og kand underskrifve med et Probatum est.*²

Fra Fredericia berettede sognepræst ved Trinitatis Kirke, Jens Jensen Bergendal:

I Fridericia og omliggende Egn er, Gud være æret! en god og sund luft, som end og deraf kand Viidis, at iche nogen synderlig eller smittsom Siuge har i mange aar her grassered. Ellers agtis dette, nest Gud, at contribuere meget til Indbyggernis sundhed i Fridericia, at Bygningerne i Staden ere mestendeel lafve, kuns et loft [etage] Høye, Gaderne dermed Viide og breede, ja saa lige i linie anlagte, at Vinden og Luften kand have fri fart langs igjennem fra Vold til Vold; Her findes ogsaa

¹ *Danmarchis og Norgis fructbar Herlighed*, s. 13. Værket ligger på Google Books: books.google.dk. findes nemmest ved at søge på forfatternavnet

² Indberetning fra Alslev-Hostrup Sogne til De Jessenske Relationer, 1743

Tema: Sundhed og sygdom

mange, om iche saa rare og u-gemeene, saa dog kostelige og tienlige Urter baade til Medicin og Farverie.³

Som det ses, optager befolkningens sundhedstilstand myndighederne, og man gør sig også tanker om, hvorfor det står til, som det gør, og at placeringen i samfundslagkagen – om man var bonde eller højborgerlig – kunne spille ind. I tilfældet Fredericia var der endda noget for byplanlæggere at kigge nærmere på!

Folk før i tiden har i almindelighed opfattet sig som sunde og raske, men alt er jo relativt, og opfattelsen er naturligvis dannet ud fra den tid og det sted, hvor den blev til, og ud fra den viden, man nu engang havde.

Et godt sted at gå hen, hvis du vil vide mere om sundhed og sygdomme, er det store værk *Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede og i det nittende og tyvende århundrede*. Her kan læses et par afsnit, der fortæller bredt og med mange gode eksempler om sundhedstilstanden i de fire århundreder.

For den ældre tids vedkommende hedder kapitlet *Pest, plage og lægedom*, og for den nyere tid er titlen *Sundhed og renlighed*. Men de dækker samme emne.

Levealder

Når man skal foretage sammenlignende studier af sundhedstilstanden på forskellige tider og steder, er folks levealder et godt emne at måle på. Jo længere folk lever, jo bedre står det til med sundheden. Sådan gør man, når man sammenholder mere eller mindre udviklede lande i dag, og sådan kan man også gøre, når det drejer sig om fortiden.

Hvis man tror, at rigtigt gamle mennesker kun hører vor tid til, bliver man skuffet, når man ser nærmere på sagen. Danmarks ældste mand må suverænt være ham, som Erich Pontoppidan skriver om i sit *Danske Atlas*:

*Paa Kirkegaarden ... en Steen over Hans Jensen af Janderup, død 1647, Æt. 126, som i sit Alders 100de Aar havde de Kræfter, at han paa Mersken gik og slog Græs for ved sine 6 Sønner, hans Sønnesøns Søn beboede samme Gaard 1754.*⁴

Denne bedagede herre kommer aldrig i Guinness Rekordbog, dertil mangler dokumentation, idet kirkebo-

gen for Janderup Sogn ikke kan hjælpe med hverken fødsels- eller dødstidspunkt, men der kan ikke herske tvivl om, at manden nåede en meget høj alder.

I Nørre Nebel, Ribe Amt, findes et andet eksempel fra 1770, hvor præsten noterede: *Purificationis d. 2 febr. Hans Madsen begravet, foregav at være fød Ao. 1666, og følgelig var han henved 104 Aar gl.*⁵

Og fra Strellev Sogn: *1753 d. 8 feb. blef Povel Christensen af Nørtarp, som blef angiven at have levet i 101 år og 8 maaneder, og været i Egteskab i 50 Aar med den Endnu værende Mette Lydum begravet.*⁶ Pastoren tager her forbeholdt ved at bruge ordene "blev angiven", men at man også har styr på månederne, tyder dog på en vis præcision. Kirkebogen, der skulle dække mandens fødselsår, 1651, er dog ikke bevaret.

Der var ikke noget i vejen for, at folk kunne blive meget gamle, også før i tiden, men gennemsnitsalderen, som jo er det man regner ud fra, var ubetvivleligt lave. Der var alt for mange forhindringer, man kunne løbe ind i undervejs i form af sygdomme og brækkede lemmer, som læger og kloge mænd/koner ikke vidste råd for. For slet ikke at tale om den høje børnedødelighed, som gjorde sit til at trække gennemsnittet ned.

Sygdomme

Pesten

Op gennem historien har den ene dødbringende sygdom fulgt den anden. I middelalderen og op til begyndelsen af 1700-tallet var pesten den store svøbe over hele Europa. Det første store, dokumenterede angreb fandt sted midt i 1300-tallet og nåede til Danmark 1350. Den yderst smitsomme sygdom, også kendt under navnet Den sorte Død efter de mørke pletter på kroppen, den resulterede i, ramte store og små, men havde dog en forkærlighed for børn og unge menne-

Pestramte borgere uden for en by. Tegning fra middelalderen.

3 Indberetning fra Fredericia til De Jessenske Relationer, 1743

4 Erich Pontoppidan: *Danske Atlas*, V, 2, s. 701

5 Kirkebog for Nørre Nebel 1761-1814, s. 14

6 Kirkebog for Ølgod-Strellev Sogne 1732-1758, s. 104

sker, ligesom den gik hårdt ud over de fattige og mindre bemidlede – adelen og det velhavende borgerskab havde bedre muligheder for at redde skindet ved at flytte væk fra smitteramte byer.

Efter at pesten havde fejlet over landet omkring 1350 og nogle steder revet op mod 40 % af befolkningen med sig, vendte den tilbage i flere omgange. I 1400-tallet skal der have været ni epidemier. Men belært af erfaringerne forsøgte folk nu at værge sig mod sygdommen, fx ved at straks sætte smittede i karantæne. Det betød, at pesten ikke havde helt så katastrofale følger.

Det er de færreste, der har aner med dokumenteret forbindelse til Den sorte Død, men de senere bølger af pest viser sig i kirkebøgerne, hvor et stort antal døde inden for en begrænset periode er et tydeligt tegn på, at en grasserende sygdom har raset. Ordet grasserende optræder jævnligt i kilder som kirkebøger og skifteprotokoller, men det er ikke nødvendigvis ensbetydende med pest. Også andre sygdomme var smittsomme og kunne brede sig som en steppebrand i en befolkning, der stod uden virksomme midler mod dem.

Pesten er et velbeskrevet emne i litteraturen. Aarhus Universitets fine side danmarkshistorien.dk har en overskuelig artikel om pesten med gengivelse af vigtige kilder: danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/pest/.

Personalthistorisk Tidsskrift nr. 2 2008 havde pesten som tema og bragte en række artikler, der belyste emnet på forskellig vis, og hvis du søger på emneordene 'pest' og 'den sorte død' på bibliotek.dk, vil du få en stribe hits.

Kopper

Infektionssygdommen kopper var knapt så dødelig som pesten, men havde dog mange liv på samvittigheden, og dertil kom, at den var meget smitsom. Man regner med, at dødeligheden var 10-25 %, og hvis man var blandt de overlevende, bar man tydelige mærker efter angrebet i form af ar efter de blærer, som sygdommen kom til udtryk i; man var kopparret.

Man var klar over, at hvis en person en gang havde haft kopper, var vedkommende beskyttet mod yderligere angreb. Det faktum udnyttede englænderen Edward Jenner, da han i slutningen af 1700-tallet opfandt en vaccine mod kopper. Han havde bemærket, at malkepigerne på hans egn ikke fik kopper, og hans eksperimenter med at indpode en lille portion kokopper på mennesker viste, at dette gav en effektiv modgift mod sygdommen.

Satirisk engelsk tegning fra 1802, der viser "den vidunderlige virkning af den nye vaccination" – og den, debat den vakte.

Vaccinen kom også til Danmark, og 3. april 1810 udstedte Frederik VI en forordning om koppevaccination. Den bestemte, at alle børn skulle vaccineres, og at det skulle være gratis, så alle kunne være med. Det var læger, ofte regimentskirurger, der stod for vaccinationen, men hvis der var for langt til en mediciner, kunne en embedsperson i sognene, såsom præsten eller degnen, få overdraget opgaven. Vaccinationen skulle tvinges igennem, og derfor hed det i forordningens punkt 10:

Naar Confirmander melde sig, som ikke ere vaccinerede eller have haft de naturlige Kopper, bør Præsterne formane dem til, enten strax eller saasart mueligt at benytte det for deres Liv og Sundhed vigtige Forebyggelsesmiddel mod Koppesygdommen, som Vaccinationen tilbyder. Saa maae og fra 1 Jan. 1811 af ingen Præst foretage nogen Copulation eller Ægtevielse, med mindre de Copulerende, saavel Brudgom som Brud, beviisliggjøre, at de ere vaccinerede, eller have haft de naturlige Kopper.

'De naturlige kopper' betyder, at personen havde haft – og havde overlevet – sygdommen, og altså kunne betragtes som immun.

Bestemmelserne omkring konfirmation og vielse betød, at det herefter blev noteret i kirkebøgerne, om en konfirmand var vaccineret. Både dato og vaccinatørs navn vil være anført, og i kirkebøgerne efter 1814 var der en særlig kolonne til oplysningen. Også i til- og afgangslisterne samt ved vielserne finder vi den

Tema: Sundhed og sygdom

mange steder, især i første halvdel af århundredet. I mange sogne og lægedistrikter er der ført særlige vaccinationsprotokoller, og en del af dem findes på Arkivaliononline.

Husk at medtage oplysningen om vaccinationen, når du har fundet en post i en kirkebog. Hvis du er i tvivl, om du har fat i den rigtige person (det kan være besværligt i tider, hvor opfindsomheden mht. navngivning ikke var stor), kan vaccinationsdatoen være et afgørende bevis.

Tæring

Når dødsårsagen er nævnt i fx kirkebøgerne vil tæring og brystsyge ofte optræde. I 1800-tallet måske som den største dræber.

Men hvad der egentlig ligger bag disse betegnelser, er ikke helt klart. Lademanns Lægeleksikon definerer brystsyge som "ældre betegnelse for lungetuberkulose" og tæring som "ældre betegnelse for svær lungetuberkulose". Gyldendals Den store Danske (denstoredanske.dk) er lidt bredere i sin forklaring: "ældre betegnelse for tuberkulose og andre sygdomme, som medfører vægttab, fx kræft". Det sidste lyder plausibelt, da ordet tæring netop hentyder til, at den syge så at sige tæredes og til sidst døde.

I en tråd fra 2005 i det gamle DIS-Forum med titlen *Tæring* (www.dis-danmark.dk/forum/read.php?4,109694,109697) kom Jakob Ramlau med følgende vise overvejelser over begrebet:

Det er vel det vigtigste at erindre sig, at Datidens Beskrivelse af Sygdomme byggede paa ofte meget skarptseende Beskrivelser af Patienternes Sygdomshistorie, men et relativt Fravær af Laboratorieundersøgelser, saavel klinisk Biokemi (mit Fag) som Pathologi med Obduktion og mikroskopisk Undersøgelse af Organerne.

En sygelig Tilstand, hvor en Patient for Exempel i 8 Maaneder hoster og afmagres og dør, kunde man meget vel kalde Tæring eller Lungesvindst eller Brystsyge. Og det kunde være Lunge-Cancer eller en hurtigt fremadskridende Tuberkulose.

Netop "Tæring", altsaa den hurtige Afmagring og Afkræftning, nu ofte kaldt "Kachexi", kan fremkaldes af saavel Cancer som Infektion og i begge Tilfælde kan det skyldes Over-produktion af et Interleukin, altsaa et slags Lymfocellehormon der paavirker hele Kroppen.

Formentlig kan vi slutte, at tæring/brystsyge ikke var en bestemt sygdom, men en samlebetegnelse for flere sygdomme med symptomer og et sygdomsforløb, der

matchede det før nævnte. Men altså også en dræber af rang, der fik større råderum i de nye slumkvarterer, som opstod i de større byer i takt med, at folk flyttede til byerne sidst i 1900-tallet. Tuberkulosen stortrivedes med de dårlige boligforhold, og problemet blev så alvorligt, at noget måtte gøres.

Mon ikke pigen på Michael Anchers maleri fra 1882 lider af, hvad man dengang ville kalde tæring?

14. april 1905 kom Loven om Foranstaltninger til Tuberkulosens Bekæmpelse. Den fastslog, at tilfælde af tuberkulose skulle indberettes, at læger m.v. skulle være omhyggelige med desinficering af lokaler og sengetøj, der havde været brugt af syge, at syge skulle isoleres, hvis de risikerede at smitte andre, og at der desuden skulle indrettes særlige sygehuse og plejehjem for tuberkuloseramte, hvor medlemmer af anerkendte sygekasser og forsørgere, hvis "økonomiske Forhold i væsentlig Grad vilde forringes, dersom de af egne Midler skulde afholde Udgifterne til Behandling og Ophold", kunne få statsunderstøttelse til dækning af opholdet.⁷ Dertil kommer, at man begyndte at vaccinere, og i dag er sygdommen ikke længere en frygtet svøbe.

Fra nogle af de større sanatorier og mange sygehuse er der bevaret arkiver, som kan ses på Rigsarkivets læsesale. Har du mistanke om, at et medlem af familien har været indlagt, kan det være et forsøg værd at tage et kig i Daisy. Ved du ikke præcist, hvor vedkommende blev behandlet, kan du starte med en

⁷ danmarkshistorien.dk > Materiale > Kilder

bred søgning på Arkivskaber: 'sygehus' eller 'sanatorium'.

Andre sygdomme

Et par andre store epidemier, som har huseret i Danmark, skal kort nævnes.

Kolera er i dag mest kendt som noget, man lader sig vaccinere mod, når man rejser til eksotiske lande, men op gennem historien har der været flere epidemier i Europa af den smitsomme mave-tarm-sygdom. 1850 var der et afgrænset udbrud af kolera på Lolland, og tre år senere gik det helt galt i København, hvor omkring 5.000 blev ofre; også flere købstæder blev ramt af smitten.

I kølvandet på 1. verdenskrig spredte *Den spanske Syge* sig i 1918 over store dele af verden. Den kostede 50 millioner mennesker livet på verdensbasis, i Danmark var tallet 14.000. Sygdommen var en influenza-type med visse ligheder med den fugleinfluenza, vi kender i dag.

Fødsler

er naturligvis ikke en sygdom, men alligevel en begivenhed, der gjorde sit for at holde levealderen nede. Ingen slægtsforsker undgår at støde på kvinder, der ikke overlever en fødsel. Vore slægtshistorier er fyldt med mænd, der har måttet gifte sig anden og tredje gang for fortsat at have en madmor i huset. Årsagerne var her manglende viden og bistand fra faguddannede folk samt, i særklasse, dårlig hygiejne, selv hos læger.

Barselsfeberen krævede sin ofre uden standshensyn, blandt rige såvel som fattige kvinder. Ja, måske var de førstnævnte endda ekstra udsatte. I hvert fald

Ignaz Semmelweis opdagede i 1840'erne, hvor vigtig håndvask var, når man havde med syge mennesker og fødende kvinder at gøre. Wikimedia Commons.

bemærkede den ungarske læge Ignaz Semmelweis, der midt i 1800-tallet arbejdede på et sygehus i Wien, at dødeligheden blandt de fødende på afdelingen for overklassen var langt større end på afdelingen for den jævne befolkning. Den åbenbare forskel var, at velhavnerne blev tilset af læger, mens de fattige måtte tage til takke med jordemødre. Men lægerne kunne gå direkte fra andre sygeafdelinger, sågar lig, til de fødende kvinder uden så meget som at vaske hænder. Kunne det mon tænkes, at lægerne simpelthen overførte smitte fra de syge til de fødende? Den antagelse nåede Semmelweis frem til, og han indledte en kamp for at indføre bedre hygiejne på sygehusene. Tanken vandt efterhånden genklang og nåede også ud i de små hjem i Danmark, hvor dødeligheden herefter begyndte at falde.

Børnedødelighed

Selv om et barn slap levende gennem fødslen, var dets liv langt fra sikret. Hovedårsagerne var dårlig hygiejne og mangelfuld ernæring, og da man fik blik for det, begyndte børnedødeligheden at falde op gennem 1800-tallet i takt med at leveforholdene generelt blev bedre. Men også mange sygdomme lurede på det lille barn, som fx kighoste og mæslinger.

I foråret 1829 kunne præsten i Ørum Sogn, Galten Herred, Randers Amt notere under anmærkninger ved en dåb:

Dette Barn blev hjemme døbt i følgende Vidners Overværelse, nemlig Barnets Fader Peder Andersen Elgaard, Gaardmand Jørgen Christensen af Melagergaard og Miksels Pedersen af Skovfogedhuset, som alle forsikrede at det var saa haardt angreben af Meslinger, at dets Liv svævede i Fare.⁸

Barnet overlevede, men da der var stor tvivl om det, gjaldt det om at få hende døbt i en fart.

Disse farlige sygdomme måtte man leve med langt op i tiden. Først 1961 blev der indført vaccination mod kighoste og 1963 mod mæslinger.

Læger

Ude omkring i landet skulle det stå meget galt til, før man tilkaldte en læge. Sandsynligvis boede der ikke en læge lige omkring hjørnet, så man måtte køre langt, og det kunne være bekosteligt at søge doktoren. Og de penge kunne måske bruges på noget mere fornuftigt

⁸ Ørum Kirkebog 1814-1845, s. 67

end en person, man alligevel ikke rigtigt havde tiltro til? I stedet tyede man så til gode gamle og probate husråd og den kloge mand eller kone. Et udbredt svar på et ofte forekommende spørgsmål som: "Havde I så doktor til den syge?" kunne være: "Nej, han døde af sig selv!"⁹

Uddannede læger har vi haft i århundreder i Danmark. Lige fra grundlæggelsen i 1479 har der været et medicinsk fakultet på Københavns Universitet, men i starten var der kun tale om en grunduddannelse, der var blandet op med fag som teologi og filosofi. For at lære lægefaget måtte de studerende tage til universiteter i udlandet, en bekostelig sag, som naturligt nok begrænsede antallet af læger i Danmark. I 1672 kom dog en forordning, der bestemte, at læger, som ønskede at virke i landet, skulle afslutte studiet i København, og fra 1788 kunne man tage medicinsk kandidatskatsamen og blive cand.med. med uindskrænket ret til at udøve lægekunsten i riget.

Det var i starten kun medicinere, der blev uddannet på universitetet. Kirurgi var en håndværksuddannelse, som bestod i tre læreår samt fire års videreuddannelse i udlandet, og som var beslægtet med barberfaget. Af naturlige årsager var det især ved hæren, der var brug for kirurger eller bartskærere, som de også kaldtes. I 1785 oprettedes det kirurgiske akademi, der dog var adskilt fra universitetet. Undervisningen foregik her på tysk og dansk, mens det medicinske fakultets sprog var latin. Hvilket nok siger noget om holdningen til de to fag. Først i 1838 blev de slået sammen til en uddannelse, hvor der blev lagt større vægt på kliniske undersøgelser – og man talte dansk.

I kilderne vil vi jævnligt støde på *distriktskirurger*; det var fx ofte dem, der vaccinerede børnene. Disse var læger, som var ansat af staten til en fast årlig løn og havde til opgave uden betaling at tage sig af fattige syge. Til at føre tilsyn med læger, apotekere og jordemødre i de ni *fysikater*, som landet var opdelt i, havde man en statsansat *fysikus*.

Hvis du har læger i slægten, også langt tilbage i tiden, burde de kunne findes i Kristian Carøes store værk *Den danske Lægestand 1479-1900*, der udkom i tre bind 1905-1909 og blev fulgt af et par supplementsbind, som førte dækningen frem til 1901. Undertitlerne på de tre første bind viser noget om udviklingen inden for standen og uddannelsen: 1. Doktorer og Licentiat 1479-1788, 2. Kirurger 1738-1785 og 3. Læger og Kirurger 1786-1838. I værket findes biogra-

fier af læger fra de tidligst uddannede i 1479 og op til udgivelsestidspunktet. 1900-tallet er dækket af en række bind, der hver omfatter en periode. Dette medicinske modstykke til teologernes Wiberg kan naturligvis ses på alle større biblioteker, men det kan også læses online på Slægtsforskernes Bibliotek (bibliotek.dis-danmark.dk). Mange af bindene fra 1900-tallet må du dog stadig til folkebiblioteket efter.

Er du på jagt efter oplysninger om medicinere, kan en søgning i Slægtsforskernes Bibliotek anbefales. Du vil blive overrasket over, hvad en søgning på ord som 'læge' og 'lægestand' vil give af hits. Husk, at søgningen i bibliotekssystemet er bedst, hvis du har en bestemt titel eller forfatter i tankerne, mens en Google-søgning går dybt ned i værkerne og finder alle de steder, hvor fx en læge er nævnt.

Et andet værk fra 1852 med titlen *Den danske Lægestand. Fortegnelse over danske Læger i nærværende Aarhundrede med personalhistoriske Noticer samt Lister over de Nulevendes Anciennitet og Opholdssted og*

Benbrudslæger

Den 10 Juli 1842 blev min 2 x tipoldefar, Lars Thomsen, gårdmand og gæstgiver i Horne i Ribe Amt, begravet, 47 år gammel. Under anmærkninger skrev kirkebogsføreren: *Havde i over et Aar liget syg af en Benskade hos Lægen i Kolsnap hvorfra han førtes tilbage 3 Ug. før Døden*¹. Lars Thomsen var kommet alvorligt til skade med sit ben og havde søgt hjælp så langt væk som i Nustrup Sogn i Haderslev Amt. Behandlingen lykkedes dog ikke, og han blev bragt hjem for at dø.

Lægen, han søgte, en såkaldt benbrudslæge, Johannes Poulsen, der var uddannet fra universitetet i Kiel, er et eksempel på en 'håndværkslæge'. Han havde i 1835 fået bevilling af sundhedskollegiet i Kiel, hvor man vist var mere lemfældig med tildelingerne, og han oparbejdede en meget udbredt praksis i Kolsnap, Nustrup Sogn, hvor han sammen med sin søn oprettede et større sygehus og fik patienter fra nær og fjern. De kastede sig over behandling af sygdomme, som de ikke havde bevilling til, og var med til at give hvervet et blakket ry.

I Jyske Samlinger, bd. 4 række 3 blev bragt en artikel om jyske benbrudslæger af K. Carøe. Kan læses online på tidsskrift.dk/historiejyskesamling/article/view/36709/38050

⁹ Gunnar Sandfeld: Sundhed og renlighed. I: Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede, bd. 2, s. 280

¹ Kirkebog for Horne, Ribe Amt 1834-44, opsl. 79

en *Udsigt over Landets Forsyning med Apotheker og Jordemødre* (den lange titel er ikke medtaget af pedanteri, men for at give indtryk af, hvad bogen rummer) er også digitaliseret og kan læses på denne adresse: user-9y8ca5x.cld.bz/F-DenDanskeLaegestand1/2.

På Rigsarkivet har man et væld af arkivalier under Københavns Universitet, Det medicinske Fakultet og Det sundhedsfaglige Fakultet. Her er navneregistre over medicinske kandidater, samlinger af opgavebesvarelser, fortegnelser over legater og stipendier og meget andet. Der er vist intet online, men prøv en søgning i Daisy for at se, om der skulle være noget af interesse.

Sygeplejersker

Sygehuse begyndte så småt at opstå i Danmark i sidste halvdel af 1700-tallet (det første var Frederiks Hospital i Bredgade i København fra 1757). Ved år 1800 kunne opregnes 11 sygehuse, spredt over landet, men de var primært tiltænkt fattige og gamle, mens den velhavende del af befolkningen tog sig af deres syge i hjemmene. Plejen var vel også derefter: Uddannet personale var et absolut ukendt fænomen.

Uddrag af Instrux for Stuekoner ved Kommunespitalet:

3.
Hun maa være ædruelig, reenlig, høflig og sædelig saavel i Ord som Adfærd, og i enhver Henseende foregaae Patienterne med et godt Exempel samt paasee, at den hende til Hjælp tilstaaede Gangkone iagttager samme Forhold.

6.
Stuekonen skal til stedse, alene med Undtagelse af hendes Spisetid, være tilstede paa Sygestuen fra om Morgenen Kl. 6 eller tidligere, om fornødent, og efterat have sørget for, at enhver Patient med Hensyn til Sygepleien, Medicin, Omslag m.v. er behørigen tilseet, samt forsynet med Vadskevand, Haandklæde m.m., i Forbindelse med Vaagekonen hjælpe ved Paaklædning, samt besørge Sengene redede, Stuerne reengjorte og ordnede, daglig med en vaad Klud afvadske Gulvet, forinden Lægernes Stuebesøg. Det tillades ikke at begynde Ordningen førend Kl. 5 om Morgenen.

Hele instruksen kan ses på dsr.dk/dshm/sygeplejens-historie-0.

Sygeplejen blev klaret af såkaldte stuekoner, typisk fattige enker, der boede på sygehusene, ofte i et hjørne af den stue, de havde opsyn med. Arbejdsdagen var på 14 timer, og konerne havde kun et par halve fridage over to uger. I provinsen var plejen overladt til en "økonom" og hans kone, der skulle tage sig af alt på sygehuset.

Med baggrund i den katastrofale koleraepidemi i København i 1853, som kostede næsten 5.000 mennesker livet, og som bl.a. skyldtes dårlig hygiejne og mangelfuld vandforsyning, begyndte man at overveje, hvordan man kunne gøre sygeplejen bedre. Det resulterede i en ny ordning, som blev startet 1876 og efterhånden indført på sygehusene.

Fra nu af skulle ansatte på hospitalerne have en faglig uddannelse. I starten var der dog ikke andre til at stå for uddannelsen end de gamle stuekoner, som stod til fyring, når eleverne var igennem læretiden. Det gav naturligt nok problemer, og heller ikke lægerne var ovenud begejstrede, for ville de nye sygeplejersker trænge sig ind på deres område? Uddannelsen var i starten rent praktisk, men allerede i 1890'erne kom teorien med, og 1904 blev den første lærebog for sygeplejersker udgivet.

Sygeplejersker på Frederiks Hospital i København 1904. Forklædet, som alle er forsynet med, er af gummi. Foto: Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

Ligesom lærergerningen var sygeplejen en beskæftigelse for ugifte kvinder. Fandt man sig en mand, måtte man trække sig fra arbejdsmarkedet for at passe hjem, mand og børn. Det gjaldt også Henny Schultz, der 1886 giftede sig med overkirurg Tscherning; men ægteskabet forhindrede hende ikke i at lade sig vælge som formand for Dansk Sygeplejeråd og yde en stor indsats for en bedre uddannelse.

Arbejdet bar dog først frugt efter hendes død; fra 1933 skulle sygeplejersker gennemgå en treårig uddannelse og fik samtidig en autorisation, så kun uddannede personer kunne kalde sig sygeplejerske og smykke sig med rådets emblem.

Har du sygeplejersker i slægten, kan du på Rigsarkivets læsesale finde arkivalier fra både sygeplejerskoler fra forskellige sygehuse og fra sygeplejerskehøjskolerne i København og Aarhus. Indholdet kan variere, men du vil typisk kunne finde ansøgninger, afgangsprotokoller og måske også fotografier. Er du i tvivl om, hvor anerne har virket, kan du søge bredt ved at taste 'sygepleje' eller 'sygeplejerskole' i Arkivskaberfeltet i Daisy og senere afgrænse geografisk. Husk også, at institutioner som fx Fødselsstiftelsen i Aarhus har uddannet sygeplejersker. Der er ingen vej uden om en tur til arkivet, hvis du vil se nærmere på et arkivalie, for intet er (indtil videre) lagt op på Arkivalieronline.

Hvis du vil vide mere, har Dansk Sygeplejehistorisk Museum en fin og informativ hjemmeside om sygeplejens historie: dsr.dk/dshm/sygeplejens-historie-0

Jordemødre

Så længe kvinder har sat børn i verden, har der været behov for bistand ved fødslen, og helt fra 1500-tallet kendes omtale af jordemødre – eller gjordemødre, som det tit ses skrevet. Først efter reformationen kom uddannelse på tale; jordemødrenes faglige og moralske kvalifikationer skulle nu vurderes, og det var gejstligheden, der skulle stå for vurderingen. I Danske Lovs 2. bog 8. kapitel 8. artikel hedder det:

Præsterne skulle undervise Jordemodere, hvorledis de sig skulle forholde baade med Barselqvinderne og Fosteret, og skulle samme Jordemodere være ærlige og gudfrygtige Qvinder, som sig paa deris Embede forstaa, og boe paa beqvemmelige Stæder, saa vel de Fattige som de Rige til Hielp. Samme Jordemodere, hvis de befinde Fosteret dødt i Moderens Liv, skulle de det Gud befale, og gjøre deris Flid til, at Moderen, som er forrespent, maa blive reddet. Men finde de Fosteret levendis, eller noget fremkomme, dog nær dødt, da skulle de alligevel ikke døbe det, før end det aldels er født. Er Barnet i Livs Fare, efterat det fuldkommeligen født er, da maa Jordemoderen det døbe med Vand, og ikke andet, om Præsten ikke er ved Haanden, eller nogen skikkelig Mands Person, som er kommen til Skielsalder.¹⁰

1714 udstedte stadslægerne i København en for-

10 Bjørn Andersens digitaliserede Danske Lov 1683

Det kunne gå livligt til ved en fødsel før i tiden, og nabokvinder og slægtninge hjalp med forskellige gøremål. Billede af ukendt kunstner fra middelalderen.

ordning om jordemodervæsenet og dets forhold, der bl.a. krævede undervisning og eksamination af kvinder, der ønskede at virke som fødselshjælpere, og 1761 blev der oprettet en egentlig jordemoderskole ved Fødselsstiftelsen, hvor også kvinder fra provinsen skulle tage deres eksamen. I starten kunne de eksaminerede jordemødre have problemer med at vinde indpas ude omkring i landet, hvor befolkningen holdt fast i deres tiltro til de gode kendte kræfter. Under godset Nørholm i Ribe Amt måtte den fremskridtsvenlige godsejer Teilmann true bønderkonerne med straf, da de obsternasigt nægtede at benytte den uddannede jordemoder – selv om det ville hjælpe på børnedødeligheden.¹¹

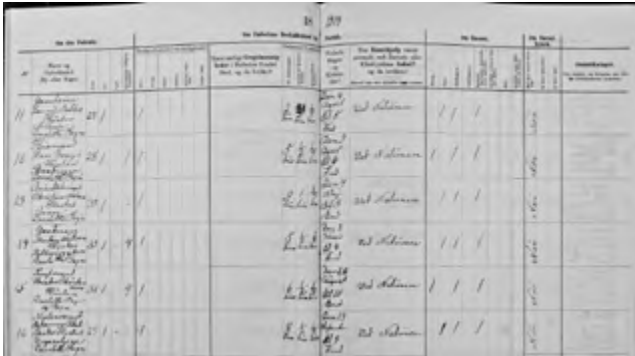
Efterhånden kom der styr på forholdene, og de uddannede jordemødre satte sig på hvervet. Modsat andre tidlige kvindeerhverv var der her ikke noget i vejen for, at de kunne være gift. I Forumgruppen Slægts historier (www.slægt.dk/forum > Slægtshistorier) kan læses en fin beskrivelse af en jordemoders liv i 1800-tallet.

Jordemoderprotokoller

Arkivalier vedrørende uddannelsen kan du finde via Daisy (ikke på Arkivalieronline; søg på fx 'jordemoderskole' eller 'fødselsstiftelse'). Men en speciel kildegruppe med bredere interesse skal fremhæves. Det drejer sig om jordemoderprotokollerne, som er ført af hver enkelt jordemoder fra sidst i 1800-tallet og frem.

11 Ingolf Mortensen: En sydvestjysk slægt gennem mere end 300 år. Esbjerg, 1992, s. 85

Protokollen her er ført af jordemoder E.K. Larsen i Snave, Dreslette Sogn i Odense Amt.

Her er oplysninger om moderens navn, hvordan og hvornår fødslen foregik, og hvor lang tid den varede, barnets køn, og om det var fuldbåret.

En del af protokollerne nu er tilgængelige online. Vælg *Øvrige* under Arkivalieronline og derefter *Lægedi-strikter*. De øvrige må søges via Daisy (søg på 'jordemoderprotokol' i Arkivserie-feltet) og læses på Rigsarkivets læsesale.

Alkoholmisbrug og Afholdsbevægelser

I slutningen af 1800-tallet var alkoholmisbrug et stort problem. Vist har Jeppe altid drukket, men i denne periode kom der særlig fokus på problemet. Snaps var billig og kom til at fungere som en nem udvej, hvis tilværelsen var hård. Historier om manden, der endte på værtshuset i stedet for at komme hjem til kone og børn med lønnen, er velkendte. Og hvis man tager et kig på dødsårsagerne i en hvilken som helst af den tids kirkebøger, vil man uundgåeligt støde på alkoholismus eller lignende.

Behjertede sjæle gik til kamp mod al den ulykke, som misbruget medførte, og dannede afholdsforeninger, hvor medlemmerne sagde nej tak til spiritus og agiterede for at forbyde eller i hvert fald begrænse brugen af de våde varer. De første levedygtige foreninger stiftedes 1879, og allerede to år senere dannedes en landsorganisation, Danmarks Afholdsforening. Ude omkring i de små sogne fulgte man trop og stiftede egne foreninger. Arkiver fra disse, hvor mange lokale folk kan have deltaget, vil du kunne finde på lokalhistoriske arkiver, og arkivalierne kan byde på oplysninger, der kan give lidt ekstra kolorit på slægtshistorien.

Min farmor meldte sig som 18-årig ind i den lokale afholdsforening, vel at mærke uden pres fra sine for-

ældre, der holdt sig pænt udenfor. Der var mange unge medlemmer i foreningen, og man beskæftigede sig ikke kun med tunge, alvorlige sager; der blev jævnligt holdt baller og fester, ikke mindst det populære årlige kurvebal. Her medbragte damerne kurve med spiseligt indhold, som solgtes til højstbydende herrer. Herren fik sin kurv, og giveren fulgte med som køberens "dame"¹² (dog nok kun som borddame!).

Død og begravelse

Vi slutter ved det afgørende faktum: Uanset hvordan vores liv har formet sig i op- og nedture eller lige ud ad landevejen, så skal vi alle herfra.

Fra kirkebøgernes start har præsterne skulle indføre afdøde i bøgerne. Det er gjort på vidt forskellig vis, somme tider yderst kortfattet, og kvinder kan være omtalt som eksempelvis Niels Jensens hustru. Men ofte er alderen med, og nogle præster kunne finde på at tilføje et par ord om afdøde: en hæderlig og gudfrygtig danneqvind. Eller noget meget mindre rosende.

Dødsårsagen kan i ældre tid være medtaget, især hvis særlige forhold som en ulykke eller selvmord spiller ind. Men ellers er det først i 1800-tallet, at denne oplysning ofte finder vej til anmærkningsrubrikken i kirkebøgerne.

Et meget indgående billede af dødsårsagerne får du i de dødsattester, som skulle indsendes til Sundhedsstyrelsen (før 1909 hed det Sundhedskollegiet). Det blev påbudt for Københavns vedkommende i 1829 og kom fra 1832 til at gælde hele landet.

Attesterne kan være udformet lidt forskelligt, men de består altid i en fortrykt seddel med faste punkter, som skal udfyldes. Hvis der var tale om en ulykke eller selvmord, hvor også politiet deltog i ligsynet, anvendtes en såkaldt Medicolegal Ligsynsattest. Man finder her detaljerede oplysninger om dødsårsag og -sted samt ligtegn. Hvis man sidder og blader en stak attester igennem, kan man næsten ikke undgå at blive berørt af at læse om alle de små døde børn, der passerer revy. Et helt konkret vidnesbyrd om hårde levevilkår.

Denne vigtige kildegruppe opbevares på Rigsarkivets læsesale, men den er også i gang med at blive digitaliseret og indtastet. Det sker som et projekt under Rigsarkivets crowdsourcing (cs.sa.dk) og i samarbejde med DIS-Odense, der har affotograferet alle fynske dødsattester i perioden 1857-1940 for herefter at indtaste dem. Men også den øvrige del af landet er ved at komme med. Har du lyst og overskud til selv at være med og yde et bidrag, er chancen her. Skriften er

¹² Janderup lokalhistoriske Arkiv

Tema: Sundhed og sygdom

som regel almindelig skråskrift, og du kan indtaste så meget eller lidt, som du har tid og lyst til.

Du kan søge i indtastningerne via søgefeltet *Søg i samlingerne* på www.sa.dk. Når du søger her, søger du i et hug både i samtlige indtastede kilder og i titler og noter m.v. til alle arkivalier i Rigsarkivets databaser.

Begravelser

Måden, hvorpå vi har ladet os ekspedere over i det hinsidige, er en sag, der til alle tider har optaget sindene.

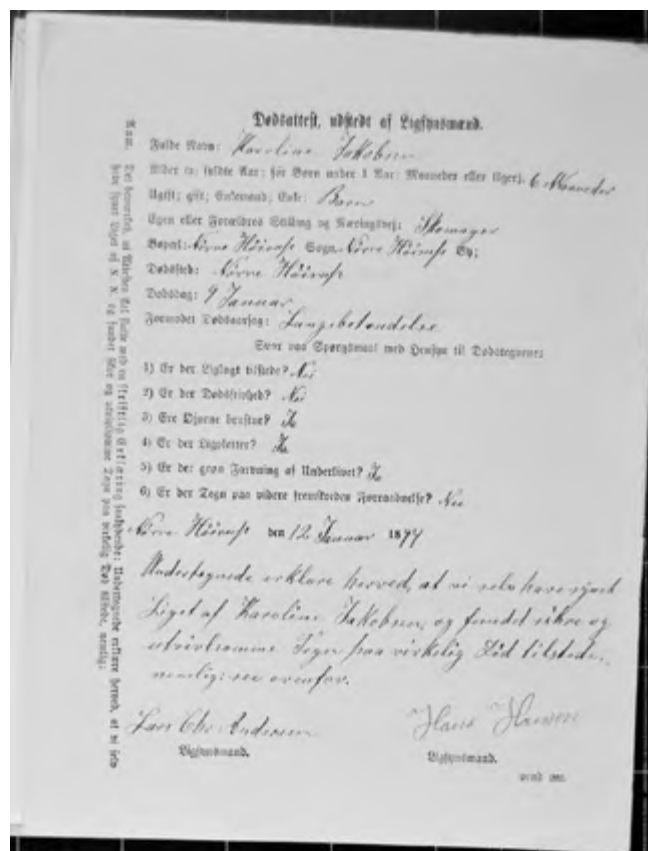
Der findes næppe den aftægts- eller opholdskontrakt, hvor der ikke henimod slutningen af den sædvanligvis lange liste over præstationer og krav fra aftægtsnyder til aftægtsyder optræder et punkt med en ordlyd, der går igen over det ganske land: ved vores dødelige afgang en hæderlig og anstændig begravelse efter egnens skik og brug. Det var vigtigt for alle, at man blev begravet med respekt, men samtidig havde man også blik for, at der kunne være forskel fra sted til sted og sikkert især fra stand til stand – om man tilhørte det højere borgerskab eller var et sølle almisselem.

Et godt sted at gå til, hvis man vil vide noget om (den økonomiske side af) begravelserne, er skifterne. Her havde en efterladt ægtefælle ret til at få trukket udgiften til afdødes begravelse fra i boopgørelsen, fordi beløbet skulle hensættes til enken/enkemandens egen jordefærd. Her kan vi se, at det selv for jævne folk var en ganske bekostelig sag at blive stedt til hvile. I heldige tilfælde kan vi endda finde en opgørelse over udgifterne; som et eksempel i den højere ende kan nævnes, at der ved en velhavende gårdmandsenkes, Ane Cathrine Jesdatter i Hyllerslevs, begravelse i 1805 blev serveret fødevarer og 40 pottes brændevin for over 40 rdl., mens præsten kunne indkassere 5 rdl. for sin ligprædiken og degnen fik 1 rdl. for sine tjenester. Ligkisten løb op i 3 rdl. 2 mk. Og så var der lige en slat penge til graveren: 1 mk. 8 sk. Damen er bestemt kommet stands-mæssigt herfra.¹³

Knap 100 år tidligere måtte en fattig fæster, Niels Christensen Brich i Aal Sogn, nøjes med en kiste til 1 mk. 6 sk.¹⁴ Men måske hænger den billige pris sammen med, at staten havde fået øjnene op for, at "stor Overdaadighed og unyttige Omkostninger af de fleeste, over deres Stand og Vilkor, med deres afdøde Forældres, Børns og Venners Liig-Begiængelser og Jordefærd gjøres, hvormed ikke alleeneste Gud høyligen fortørnes, men end og mange for at efterfølge de Daarliges

13 Skifteprotokol for Øster og Vester Horne herreder 1801-1807, s. 345b ff.

14 Skifteprotokol for Hesselled Gods 1725-1758, s. 34ff

En dødsattest fra Bogense lægedistrikt 1897-1899. Afdøde er en 6 måneder gammel pige, der er død af lungebetændelse.

exempel, og af en vrang Indbildning, at herved de afdøde skeer nogen Ære og Tieniste, saaledes over deres Evne fortsætter deres Midler, at de det seent eller aldrig kan forvinde.”¹⁵

En anstødssten var her brugen af dyre ligkister af eg. Med en forordning af 30. november 1717 blev egekister forbudt; dog kunne man slippe uden om forbudet ved at betale en afgift på 4 eller 2 rdl., gradueret efter hvilken rangforordning man tilhørte (befolkningen var inddelt i 3 klasser). I årene efter forordningen havde præsterne pligt til at indsende lister over personer, der blev begravet i ege-, bøge- eller fyrrekister, og i visse kirkebøger er det nævnt ved begravelsesindførselen, om afdøde blev gravsat i en fyrre- eller egekiste.

Denne forordning er forlængst ude af verden, men der er nok ikke ændret ved, at vore afdøde skal begraves hæderligt og anstændigt.

15 Søren Manøe Hansen: Egekistebeskatningen i Ribe amt 1717-21. I: Fra Ribe Amt, 1984, s. 129-42

Bovrup-kartoteket – medlemmer af det danske nazist-parti

Af Per Andersen
Jyllingevej 111, 2720
Vanløse
per@andersen1.dk
www.familiesogning.dk

DNSAP

DNSAP – Danmarks National-Socialistiske Arbejderparti – stiftedes allerede den 16. november 1930 med Cay Lembcke (1885-1965) som fører. Partiet blev dannet med meget tydelig inspiration fra Adolf Hitlers national-socialistiske parti i Tyskland, hvis partiprogram DNSAP kopierede næsten ordret. Også det tyske partis symboler og sprog kopieredes i det store og hele direkte, herunder antiparlamentarismen, antisemitismen og den markante nationalisme.

Hos DNSAP var nationalismen vel at mærke en dansk nationalisme. Her lå det dilemma, som partiet indtil sin opløsning i 1945 aldrig formåede at løse: Den næsegruse beundring for og den næsten automatiske kopiering af det tyske forbillede lod sig vanskeligt forene med påstanden om at være et dansk-nationalistisk parti.

Fra begyndelsen var DNSAP belastet af interne stridigheder. Disse blev dog holdt i ave, da en ny fører, Frits Clausen (1893-1947), i 1933 vandt magten over partiet ved et kup og gav det en vis dynamik på de organisatoriske linjer, hvor partiet i løbet af 1930'erne blandt andet udviklede tidsskrifter som National-Socialisten, ungdoms-afdelinger, spejderlignende korps (i stil med Hitlerjugend) og i 1939 egen dagspresse i form af avisen Fædrelandet.

Frits Clausen var dansksindet sønderjyde med liv og

sjæl. I de første år af sit liv boede han i Aabenraa, og han var tysk statsborger indtil genforeningen i 1920. Som ung lægestuderende blev han i 1914 indkaldt til fronttjeneste i den tyske hær på østfronten. Han blev taget til fange i 1915 og sad som russisk krigsfange indtil krigens slutning i 1918. Med i bagagen hjem fra fangenskabets havde han en stærk modvilje mod kommunismen, som han efter den russiske revolution havde oplevet på nærmeste hold. Efter Første Verdenskrig afsluttede han sit lægestudium i København og blev medlem af Det Konservative Folkeparti. Han fik lægepraksis i sit elskede Sønderjylland i Bovrup i 1924.

Han var blevet medlem af DNSAP i 1931, måske mest i skuffelse og vrede over, at han ikke kunne komme frem i Det Konservative Folkeparti, mere end det skyldtes ideologiske overvejelser.

Under Anden verdenskrig

Partiets fundamentale dilemma mellem på den ene side dets danske nationalisme og på den anden side dets dybe afhængighed af forbilledet i Tyskland forstærkedes yderligere af besættelsen i 1940. Mens DNSAP kritiserede de demokratiske danske partier for at kapitulere ved besættelsen den 9. april 1940 og siden for ikke at varetage danske interesser i forhold til besættelsesmagten, søgte det samtidig af al kraft at komme til magten ved besættelsesmagtens hjælp.

Partiet nød bestemt også besættelsesmagtens bevågenhed og beskyttelse, særlig i besættelsens første år. Det modtog således betydelig økonomisk hjælp fra denne, hvilket blandt andet satte partiet i stand til at øge udbredelsen af sin presse og at gennemføre store landsdækkende plakatkampanjer.

Partiets magtambitioner nåede et foreløbigt højdepunkt i efteråret 1940, hvor en

Partifører Frits Clausen taler ved et DNSAP-møde i Maribo i 1930'erne
Frihedsmuseets Fotoarkiv

længere kampagne lagde op til en snarlig overtagelse af regeringsmagten. Men den forventede tyske støtte udeblev. Ligesom dette magtovertagelsesforsøg blev også flere senere forsøg bremsede af besættelsesmagten. Berlins og det tyske gesandtskab i Københavns kalkule fandt foreløbig tyske interesser bedre varetaget af den siddende danske regering. Her spillede ro og orden og de stabile fødevarerleverancer til Tyskland en væsentlig rolle. Den tyske tillid til, at DNSAP kunne holde befolkningen i ro og produktionen i gang, var minimal.

Den tidlige beundring

Der var igennem 1930'erne en løbende tilslutning til DNSAP i Danmark, der lå på et niveau af 500-1.000 indmeldelser i partiet om året. Det er en rimelig antagelse, at størstedelen af disse meldte sig ind i partiet af ideologiske årsager og en måske mindre klar forståelse af de kommende konsekvenser af nazismens udbredelse. På mange måder var det forståeligt, at personer i denne periode så nogle løsninger på samtidens problemer i nazisternes løfter om orden og arbejde.

Et godt eksempel – om end elitært – på dette er en person i min egen slægt, professor Carl Roos. Carl Roos var født i 1884 i Haderslev som del af en dansksindet familie under tysk styre. Han endte dog i København, hvor han først var ansat ved Det Kongelige Bibliotek og derefter fra 1925 ansat som professor i tysk sprog og litteratur ved Københavns Universitet. Det førte til mange års studier af bl.a. tyske forfattere og tysk kultur.

På sine rejser til Tyskland oplevede Carl Roos nazismen på første hånd – herunder et stormøde med Hitler i München og en række vælgermøder. Og selvom han ikke selv mente, at han var politisk, kunne han ikke undlade at kommentere den udvikling, som det tyske samfund var inde i – samtidig med, at han omgikkes tyske personligheder. Han skrev afhandlinger, der forsøgte at se både på fordelene og ulemperne ved nazismen, og det førte til kritik af hans holdninger.

Det gik galt for Carl Roos, da han i 1940 holdt en tale i Studenterforeningen og her udtalte: "En ny verden er ved at blive født. Det sker under blod og tårer. Men hvornår er der født nyt liv uden under tårer og blod. Blodofret er tungt, men det er livets pris ... I er født i en jerntid; den, der er født i en jerntid, består kun, hvis han selv er

stærk som jern". Talen affødte voldsom kritik af Carl Roos.

Efter krigen, i 1945, modtog Carl en reprimande fra konsistorium og rektor ved universitetet, der påpegede, at hans udtalelser og holdning i de første år af besættelsen var med til at splitte Danmark. Men man mente ikke, at der var basis for en tjenestemandssag. Det stillede dog ikke alle hans kolleger tilfredse, idet de flere gange i årene efter 1945 forsøgte at få rejst en tjenestemandssag, dog uden at dette lykkedes.

Carl Roos (privateje)

Tilstrømning i 1940

Ser man på tilslutningen til DNSAP, tog den et voldsomt opsving i 1940, hvor der kom 6.500 nye medlemmer af partiet. Denne tilstrømning startede umiddelbart efter besættelsen i april måned, men toppede først i oktober måned med 1.240 indmeldelser denne måned.

Der er ingen tvivl om, at der ses en klar sammenhæng mellem tilslutningen til DNSAP og de midler, som partiet havde til rådighed, og den propagandamaskine, som man var i stand til at sætte i værk. I 1939 kom partiet for første gang i Folketinget med 3 mandater, og samme sommer holdt man sit hidtil største landsstævne på Koldinghus – som man fandt var en passende historisk ramme og kulisse.

I 1940 fik man den tidligere omtalte økonomiske

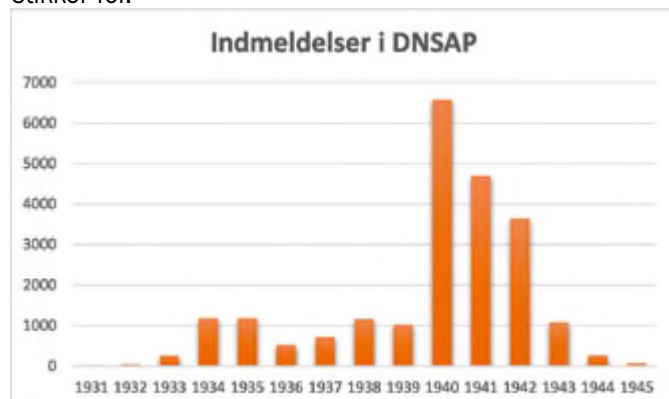

støtte fra den tyske besættelsesmagt, der fra august 1940 var ganske omfattende. Disse midler var et stærkt fundament for partiet til at udbrede sine budskaber gennem egen presse, plakater og anden propaganda, og det var væsentligt for medlemsfremgangen.

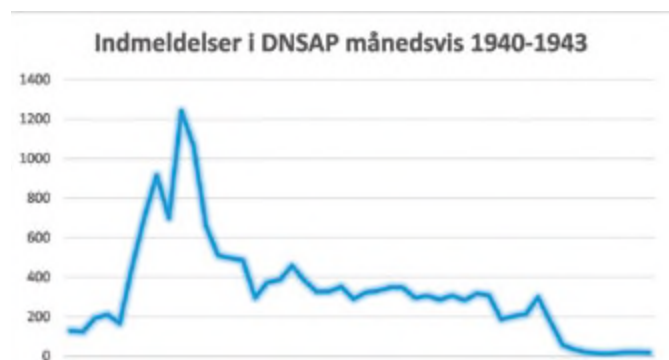
Tilslutningen til DNSAP fra 1940 er blevet betegnet som "opportunistisk", altså at man hellere måtte melde sig ind, hvis det nu endte med, at tyskerne vandt krigen – eller at man gerne ville markere sig som venner med besættelsesmagten. Dette kan godt have spillet en rolle, men man skal huske på, at allerede i 1939 stemte 1,8 % af vælgerne på DNSAP og i 1943 stemte 2,1 % af vælgerne på partiet – ved anonyme folketingsvalg. Der var derfor – selv i en hemmelig afstemning – en støtte til partiet, der var større end antallet af medlemmer.

En vigtig del af historien er også den officielle samarbejdspolitik, der blev besluttet og promoveret af den danske regering. Dette legitimerede et medlemskab af det fuldt lovlige parti DNSAP.

Man skal i den forbindelse være opmærksom på, at tallene for indmeldelser ikke indeholder information om antallet af udmeldelser, som der ikke findes sikre statistikker for.

Kilde: Bovrup-kartoteket

Kilde: Bovrup-kartoteket

Politiet

En speciel problemstilling ses omkring politiet og politibetjentes indmeldelse i DNSAP. Dette skete særligt i året 1940, og det kan umiddelbart undre, at medlemmer af

politikorpset meldte sig ind i partiet. Blandt andet fordi der en decemberdag i 1940 var et sammenstød mellem dansk politi og danske nazister i Haderslev. Nazisterne var bevæbnet med cykelpumper og spader. Sammenstødet blev efterfølgende kendt som Spadeslaget.

Der var omkring 100 politibetjente, der meldte sig ind i DNSAP. Politistyrken var i 1940 mellem 6.000 og 7.000 personer, og DNSAP-medlemmerne repræsenterede altså omkring 1,5 % af styrken. Det er en dobbelt så høj hyppighed som den andel af Danmarks befolkning, der meldte sig ind i DNSAP, og politiet var således overrepræsenteret i partiet.

At der således var politifolk i DNSAP, kan muligvis tilskrives et samarbejde mellem dansk og tysk politi, der daterede sig tilbage til 1930'erne, primært af efterretningsmæssig karakter. I 1933 indledte Københavns politidirektør et samarbejde med sin kollega i Berlin, og op gennem 1930'erne blev dette samarbejde udvidet.

Der kan dog også tænkes en ideologisk baggrund for disse personers interesse i DNSAP. Nazisternes image af orden og struktur kan netop have tiltalt personer, der havde set de negative sider af den uro, som man oplevede i 1930'erne.

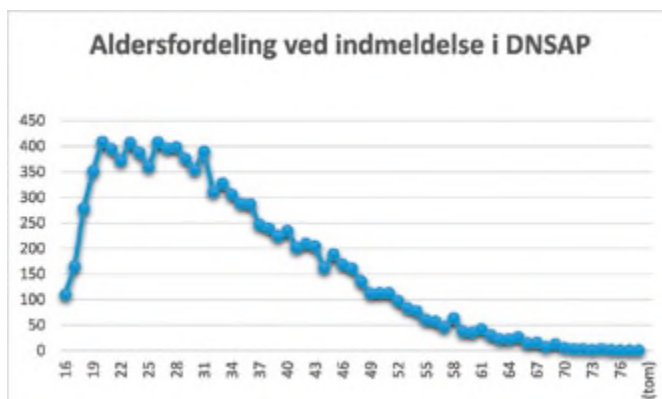
Hvem var medlemmer?

Der har været mange spørgsmål om, hvem det var, der var medlemmer af det danske nazistparti. Selv om Bovrup-kartoteket indeholder begrænsede oplysninger om hvert medlem, giver det alligevel svar på nogle af spørgsmålene.

Da der er anført både fødselsdato og indmeldelsesdato på omkring halvdelen af de 22.500 personer opført i udgivelsen af Bovrup-kartoteket fra 1946, er det muligt at lave en række vurderinger af medlemmernes alder ved indmeldelse i partiet.

Generelt var det den yngre del af befolkningen, der blev medlemmer af DNSAP. En meget stor del af medlemmerne var fra 19 til 30 år gamle. Sammenlignes aldersfordelingen med fordelingen af Danmarks befolkning på dette tidspunkt, var den ældre del af befolkningen ikke repræsenteret i særlig høj grad.

Det kunne måske forventes, at det specielt var den

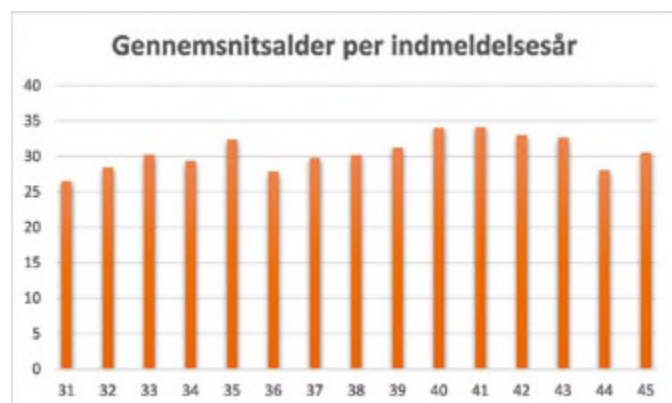
Kilde: Bovrup-kartoteket

ynge del af befolkningen, der var tiltrukket af DNSAP. Det er måske mere overraskende, at der ikke er den store aldersforskel mellem København, købstæder og landsogne. I alle tre tilfælde var gennemsnitsalderen ved indmeldelse lige omkring 33 år. Lands gennemsnittet var 32,9 år – her skal det tages i betragtning, at børn under 16 år ikke var medtaget på DNSAP's medlemslister som udgivet i 1946.

	Gennemsnitsalder
København	33,4
Landet	32,6
Købstæder	32,5
Hele landet	32,9

Kilde: Bovrup-kartoteket

Man kunne måske også forvente, at der var en udvikling i aldersprofilen fra de første indmeldelser i 1930'erne til indmeldelserne gennem besættelsesårene. Men dette er ikke tilfældet i nogen udstrakt grad. Der er ganske vist en svag stigende gennemsnitsalder gennem 1930'erne, der falder igen i 1936 for så at stige svagt frem til besættelsen. Under besættelsen var der så igen en svag faldende tendens. Men om disse tendenser er udtryk for signifikante udsving, er ikke klart.

Kilde: Bovrup-kartoteket

Til gengæld er der en markant forskel på, om medlemmerne kom fra landet eller byerne. Den danske befolkning var i 1940 fordelt med 53 % af befolkningen boende i landsognene, mens 23 % boede i København og 24 % boede i købstæderne.

Medlemmerne af DNSAP adskiller sig markant fra dette billede, idet 39 % af indmeldelserne skete i København og kun 29 % fra landet. Selv med en lille usikkerhed omkring definitionen af fx "København", viser dette klart, at der var tale om et byfænomen. Og dette til trods for det nære samarbejde, der var mellem DNSAP og landboorganisationerne. Forklaringen er givetvis – som også ses i andre sammenhænge – at kommunikation og deltagelse i partimøderne var nemmere og tætheden til lige-sindede større i byerne.

Medlemsfordeling

mellem:	Bovrup	Danmark
København	39%	23%
Købstæder	32%	24%
Landet	29%	53%

Kilde: Danmarkshistorien.dk & Bovrup-kartoteket

Medlemmernes erhverv

Den sidste opgørelse, som vi i denne forbindelse har udarbejdet, viser medlemmernes fordeling efter erhverv. En sådan opgørelse vanskeliggøres af, at medlemmerne selv har oplyst deres titel på en ikke-standardiseret måde – fx kan en "assistent", "medhjælper" eller "bestyrer" være mange forskellige ting inden for forskellige erhvervssektorer.

For dog at give et indtryk af de erhverv, der er repræsenteret blandt de ca. 20.000 medlemmer med erhverv oplyst, bringes her en liste over de hyppigst forekommende erhverv/titler (med mere end 20 personer).

En stor gruppe udgøres af landmænd, og medregnes fx titler som forpagter, proprietær, husmænd og landarbejdere, når man frem til, at omkring 17 % af medlemmerne var inden for erhvervsgruppen "Landbrug, fiskeri m.v.". Her overfor står, at denne gruppe i 1940 udgjorde 28 % af befolkningen. Gruppen var altså underrepræsenteret i partiet, hvilket har en klar sammenhæng med, at partiet stod svagere på landet end i byerne.

Det har været nævnt, at en stor del af tilslutningen kom fra den danske arbejderklasse. Ser man imidlertid på listen, må man sige, at også fx håndværkere er meget rigt repræsenteret, ligesom der er fabrikanter, direktører, grossererere, akademisk uddannede osv. pænt repræsenteret. Umiddelbart giver det ikke anledning til at konkludere andet, end at medlemmerne af partiet repræsenterede et bredt udsnit af den danske befolkning, i hvert fald hvis man ser på erhvervet.

Fru	2819
Landmand/gårdejer	2303
Arbejdsmand/kvinde	1907
Assistent	700
Repræsentant	650
Ekspedient	604
Chauffør	448
Bager	410
Maler	401
Købmand	397
Gartner	359
Vognmand	326
Mekaniker	322
Detailhandler	303
Husmand	248
Medhjælper	241
Smed	220
Maskinarbejder	215

Murer	215	Kontrollær	43
Fabrikant	200	Radiotekniker	43
Slagter	200	Arkitekt	42
Grosserer	197	Bogbinder	42
Barber	195	Bogtrykker	42
Hotel og restaurant	195	Sekretær	42
Snedker	194	Disponent	41
Hr.	187	Lagerforvalter	41
Tømrer	186	Kunstmaler	40
Skrædder	184	Sygeplejerske	40
Landarbejder	182	Fyrbøder	38
Elektriker	171	Værkfører	38
Tjener	168	Møller	37
Bud	162	Postbud	37
Bestyrer	133	Fuldmægtig	36
Inspektør	120	Revisor	36
Fodermester	114	Lærer	35
Forvalter	114	Urmager	35
Frøken	107	Inkassator	34
Ingeniør	107	Sporvognsfunktionær	34
Matros	106	Karetmager	33
Mejerist	95	Guldsmed	32
Skomager	95	Bilforhandler	31
Kaptajn/løjtnant	92	Forfatter	30
Boghandler	87	Korrespondent	30
Musiker	82	Konstruktør	29
Journalist	81	Radioforhandler	29
Politibetjent	81	Maskinmester	28
Typograf	79	Former	27
Servitrice	76	Frugthandler	27
Blikkenslager	75	Vulkanisør	27
Montør	71	Væver	27
Handelsmedhjælper	69	Vicevært	26
Forpagter	67	Læge	24
Frisør	63	Toldvæsen	24
Fotograf	62	Barneplejerske	23
Syerske	61	Møbelpolstrer	23
Bogholder	59	Sagfører	23
Glarmester	58	Grønthandler	22
Restauratør	55	Prokurist	22
Cykelhandler	49	Dyrlæge	21
Entreprenør	49	Afdelingsleder	20
Proprietær	49		
Kandidat	48		
Cigarhandler	48		
Sadelmager	47		
Dekorator	46		
Jernbanefunktionær	46		
Tegner	46		
Assurandør	45		
Damefrisør	45		
Formand	45		
Forretningsfører	45		
Direktør	43		
Fisker	43		

Kilde: Bovrup-kartoteket

Afslutning

Hændelser og personer fra Anden Verdenskrig tiltrækker sig fortsat stor opmærksomhed, og der har ofte været efterspurgt en mulighed for at verificere, om man havde familie, der var medlemmer af DNSAP (desuagtet, at bogudgivelsen var tilgængelig). Danske Slægtsforskere har derfor valgt inden for lovens rammer at offentliggøre den mulige del af listen på digital form, således at adgang til materialet blev nemmere.

Der har været debat om denne udgivelse, da nogle stadig mener, at emnet er meget følsomt. Det er vores

opfattelse, at lovgiverne har taget stilling til – bl.a. med databeskyttelsesloven – hvor grænserne går, og hvor balancen er mellem hensynet til en persons oplysninger og tilgængelighed af historien. Dette overholder vi naturligvis. Vi mener ikke, at det er vores opgave at sortere i, hvad der er "rigtige kilder", og hvad der er "forkerte kilder", men vi ønsker generelt at offentliggøre kilder, der kan være til hjælp for slægtsforskere, når i øvrigt lovgivningen er overholdt.

At kilden har sin berettigelse understreges af, at vi siden udgivelsen har modtaget mange henvendelser fra personer, der har været glade for at kunne bekræfte eller afkræfte, om deres aner eller familie har været medlem

af partiet. Der har i mange familier verseret rygter, og muligheden for at undersøge disse rygter har været vigtig for folk. Det er meget naturligt – uvished om, hvad der er sket i historien, er som regel værre end vished, og Danske Slægtsforskere vil altid prioritere åbenhed til kilder over uvished, myter og rygter.

Kilder:

Bovrup-Kartoteket – et boghistorisk studie. Af stud.mag.

Anders Otte Stensager.

Kartoteket. Bogforlaget af "1946", bind 1-2.

Danmarkshistorien.dk

FAKTABOKS

Bovrup-kartoteket blev bl.a. udgivet af modstandsbevægelsen i 1946, og bøgerne er tilgængelige gennem antikvarboghandlere. Der findes flere afskrifter og udgivelser af Bovrup-kartoteket. Den udgivelse af listen, som Danske Slægtsforskere har anvendt, er udgaven udgivet af "Bogforlaget af 1946" i to bind med lyseblåt omslag.

Det fremgår af bogens indledning, at den er baseret på modstandsbevægelsens afskrift af Bovrup-kartoteket inden den 5. maj 1945. De skriver endvidere, at der ikke er medtaget personer under 16 år.

Det skal understreges, at det ikke var ulovligt at være medlem af DNSAP, og at medlemmerne ikke blev retsforfulgt efter krigen på grundlag af deres medlemskab. De personer, der blev retsforfulgt som fx landsforrædere, havde udført ulovlige handlinger. Der findes

lister over disse, men dette er ikke relateret til Bovrup-listen.

Danske Slægtsforskere har digitaliseret og den 1. november 2018 offentliggjort den del af medlemmerne af DNSAP, der har oplyst fødselsdato, og som er født i 1908 eller tidligere (altså for mindst 110 år siden). Der er tale om 5.265 personer ud af listens samlede antal på 22.795. Listen vil løbende blive udvidet og genudgivet, efterhånden som de resterende personers fødselsdato og dødsdato bliver fundet og verificeret.

Uddraget af Bovrup-kartoteket er tilgængeliggjort af Danske Slægtsforskere med henblik på brug i personalhistorisk forskning og kan findes ved at søge på ordet "Bovrup" på biblioteket side:

Bibliotek.dis-danmark.dk

I fanen *Normal visning*, tryk på *Online-ressourcer: Åbn PDF* for at åbne dokumentet.

Har du god sans for æstetik?

Så har vi brug for dig hos Slægtsforskernes Bibliotek. Uanset, hvor du sidder i landet, kan du sidde hjemme og hjælpe os med at lægge endnu flere bøger online til gavn og glæde for alle slægtsforskere. Arbejdet består i efter- og OCR-behandling af de bøger, vi scanner.

Det foregår på din egen PC, og vi sørger for oplæring og de nødvendige programmer. Det er en fordel, hvis du har erfaring med brug af PC-programmer og har sans for en pæn opsætning af siderne.

Kontakt Slægtsforskernes Bibliotek, Per Andersen, pan@slaegt.dk

Boghøsten 2018

Tommy P. Christensen
Anmelderredaktør på
Personalhistorisk Tidsskrift
tommypers@gmail.com

Efteråret er tiden, hvor man kan krybe i ly med en god bog, og for slægtsforskeren er der heldigvis masser at få forstand af – samt en række slægtsromaner.

Holder vi os til faglitteraturen, har cand.jur. Jørgen Green tidligere i år udgivet 5. udgave af *Slægtsforskning for begyndere. Kom godt i gang med din slægtsforskning* (Forlaget Grifo, 2018. Anmeldt i Personalhistorisk Tidsskrift 2018), og Danske Slægtsforskere har udsendt 1. udgave af *Ny i slægtsforskning? Hjælp til at komme godt i gang*, der afløser en tilsvarende, der var udsendt af det nu nedlagte DIS-Danmark.

BogForum

På årets BogForum, der i år var flyttet næsten en måned frem til d. 26. - 28. oktober, var der også en bunke bøger at studere. Ny var *Styr på rødderne? Introduktion til slægtsforskning* (af undertegnede), der er beregnet til aftenkoleundervisningen af nybegyndere, men selvfølgelig også kan benyttes til selvstudium.

Er man mere til lejermål, hor, polygami, blodskam, sodomi og sædelighedsforbrydelser i al almindelighed, vil man være i godt selskab med Morten Kjærs *Guds og øvrigheds straf – centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge* (Ex Tuto Publishing A/S, København 2017), der i afhandlingens form på 480 s. for første gang giver en detaljeret gennemgang af, hvorledes centralmagten i Danmark-Norge regulerede og straffede de frivillige seksuelle forhold i perioden 1536-1648.

Et nyere eksempel på en sædelighedsforbrydelse gives i den nys udkomne *Historiske meddelelser om København 2018* (Selskabet for Københavns Histories årbog), hvor Jakob Seerup skriver om "Bassessen" på Christiansholm 1766. En sag om et seksuelt overgreb i 1700-tallets København. Atter må man fascineres af, hvor tæt på datidens virkelighed vi kan komme ved omhyggelige studier af tidens arkivalier. Er man interesseret i de såkaldte fynske Barfoed'er, må man endelig stifte bekendtskab med årbogens artikel "Mine Københavnerdage" (s.104-150) af Thomas Herløv Barfoed med en introduktion ved Niels Barfoed.

I en noget anden boldgade møder vi Forlaget Ådalen, der i BellaCentret var repræsenteret med en lang række bogtitler, hvoraf flere må siges at vække interesse hos en slægtsforsker. Den ældste – og mest kontroversielle

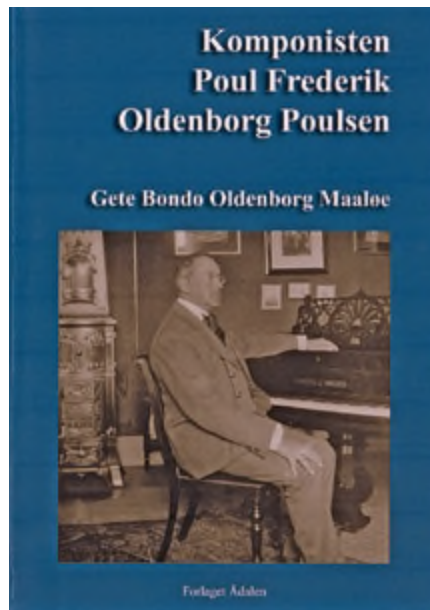
– er skrevet af Gete Bondo Oldenborg Maaløe: *Komponisten Poul Frederik Oldenborg Poulsen* (Egå 2013), der handler om præsten og den nyromantiske komponist, der øjensynligt var en sønnesøn af den danske konge, Frederik VII og Else Maria Guldborg Poulsen, forfatterindens oldeemor. Bogen er ikke kun usædvanlig ved sin spektakulære, royale slægtsforbindelse, men der medfølger også to musik-cd'er med komponistens værker! Den interessante historie har tidligere været omtalt af Kurt Lundskov i DIS-Danmarks medlemsblad, *Slægt & Data* (2011:3).

Udgivet i 2016 er Helga Küssners *Sorgens Børn* (Egå 2016), der er beretningen om lille piges oplevelser i det krigshærgede Hitler-Tyskland, og der delvis berettes i 3. person, hvilket fortælleteknisk ikke er ganske vellykket, men man kan godt forstå, at sønnen Mikkel Haugsted Brahm har følt, at hans mors bevægende beretning bør kendes af en større kreds, som han skriver i sit forord til bogen.

I 2017 har man valgt at udgive Peter Kjeldsens *De skal bare se smukke ud* (Egå 2017), der er en beretning om slemme kvinder i Det tredje Rigets tjeneste, og her kommer man vidt omkring. Fra landsforræderne, over vagterne i kz-lejrene Bergen-Belsen, Stutthof, Ravensbrück og Auschwitz til konerne og elskerinderne – og sekretærene samt lægerne og sygeplejerskerne. Desværre er bogen hovedsagligt refererende og blottet for noter og reelle henvisninger, men navnestoffet kan jo altid indbyde til nærmere undersøgelser, om man fornemmer nogle slægtsrelationer, der kunne fortjene en nærmere udredning.

Over Øresund?

I starten af september afholdtes i Småland "Släktforskardagarna 2018" i Växjö. Her havde blandt andre Sveriges Släktforskarförbund en stor stand, hvor de præsenterede både nye og ældre titler, såsom Peter Sjölund's *Släktforska med DNA* (Handbok 9, Malmö 2018), Eva Johansson's *Släktforska om sjöfolk* (Handbok 16, Malmö 2017), Elisabeth Reuterswårds *Fader okänd* (Handbok 2, Malmö 2017) og Michael Lundholms *Källkritik och källhänvisningar* (Handbok 11, Malmö 2016). Blandt nyhederne var Jan Appelquists *Arkiveringshandbok för släktforskare* (Handbok 17, Malmö 2018) og hæftet: *1900-ta-*

let. *Liten släktforskarguide* (Af Daniel Johnsson. Sveriges Släktforskarförbunds Skriftserie nr. 4. Laholm 2018).

Genealogiska Föreningen – Riksförening för släktforskning præsenterede (på en USB-pen!) *Elgenstiernas Ättartavlor 2018*, der rummer alle 11 bind (*Den introducerade svenska adelns ättartavlor* (udg. 1925-1936) & "Supplementbanden" (udg. 2008), svarende til omkr. 8.500 s. + meget mere om den svenske adel, Riddarhuset og dets genealogier).

Folk fra den modsatte ende af samfundspyramiden møder vi i Magnus Västerbros *Svälten – Hungeråren som formade Sverige* (Albert Bonniers Förlag 2018), der beskæftiger sig med misvækstårene 1867-69, der er en af de værste naturkatastrofer i Sveriges historie og blev ledsaget af dødbringende, politiske fejlbedømmelser og store sociale spændinger og masseudvandring. Fængslende baggrundstof for dem, der måtte have svenske rødder fra perioden, hvad enten de udvandrede til Amerika eller til Danmark.

Endelig skal lige nævnes en bog, som de færreste nok ville anskaffe, men alligevel illustrerer den globale spændvidde, som industrialiseringen medførte allerede i anden halvdel af 1800-årene. Bogen hedder: *Från Brittiska Indien till Huseby bruk - Järnvägen som arena för mo-*

dernitet och kolonialism under lycksökaren och järnvägs-entreprenören Joseph Stephens tid i Indien 1860-69 (Margareta Petersson. Red. Arkiv förlag, Lund 2018). Den utrolige historie tager sin start, da man på det smålandske gods Huseby bruk i 2008 på loftet opdager en kiste fyldt med dokumenter fra forskellige lande. Den stammer fra civilingeniøren Joseph Stephens (1841-1934), der havde skabt sig en formue ved at bygge jernbaner i Britisk Indien og i 1867 købte godset for en del af sin formue. Han havde familie i København (hans forældre, George (1813-1895) og Mary (1808-1896) samt hans søstre Ingeborg (1839-1911, g. Abbott) og Blanche (1843-1935, g. von Sydow). I 1880 gifter Joseph sig med Elisabeth Kreuger, datter af admiral Kreuger, som var kadetkammerat med kong Oskar d. 2. De fik tre døtre: Florence (f.1881), Mary (f.1882) og Maggie (Margrethe, f.1883). Florence Stephens døde 1979, som den sidste af de tre døtre, næsten 98 år gammel, og i sit testamente overlod hun sit elskede Huseby til den svenske stat med det ønske, at ejendommens jorde og bygninger: "istandsättas och väl underhållas samt till sin karaktär i möjligaste mån bibehållas, till erinran om dem som där bott och verkat och sammabragt samlingarna". God læselyst!

En familietragedie på Fyn august 1774

I oktober 2018 søgte et medlem i DIS Forums gruppe *Hjælp til tydning af tekster m.v.* assistance til at tyde slutningen af en lang tekst fra Lunde-Skam Herredsting 1774, hvor en forfærdelig begivenhed var blevet behandlet. En far havde tilsyneladende druknet sig selv, sin kone og deres tre børn. Tråden kan læses her: www.slaegtogdata.dk/forum/index.php/topic,142115.0.html

Ole Westermann kunne levere den korrekte tydning, men teksten vakte hans nysgerrighed. Han kunne ikke nøjes med selve dommen, men gik i gang med at tyde hele retssagen. Hvad lå bag, og hvad havde drevet faderen ud i en så fortvivlet handling?

Sagen er indført i Lunde-Skam Herredsfogeds Justitsprotokol 1770-1776 og kan læses på Arkivalieronline (www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=20495158#311289,63720740). Ole Westermann har transskriberet hele sagen, der fylder hele 19 sider i protokollen. Det følgende er et sammendrag af den

lange sag. Den fulde tekst kan læses på www.slaegt.dk > Foreningen > Bladet > Bilag til bladet.

Begivenheden er også indført i Lunde Sogns kirkebog 1731-1814, hvor den ses side 84, opslag 45. Her noterede præsten:

Samme Nat mellem d 4de og 5 August: Drukne sig med hustru og 3 Børn, af fortvivlelse over et ringe Tyveri begaaet af det ældste Barn, Anders Andersen huusmand i Ø. L. Tog Børnene af Sengen gik 1/2 Mil bort til Krogsbek paa Østrupgaards Grund, og bleve fundne med Reeb kaablede sammen alle 5 døde - Den 12 August bleve alle 3 børn, den ældste Piige 12 Aar gl. Sønnen 10 Aar og den mindste Piige 5 1/2 Aar med forvalterens forpagterens og heele Meenig-hedens følgeskab, efter Høje Herskabs foranstaltning i een Grav hæderlig nedsat, og den over dem af mig holdte Prædiken siden i Trykken udgiven.

I margen: NB 5 Døde - disse 5 Døde er begravede under 2den Lærer Hul i Lunde.

Sagen førtes den 17. august 1774 ved Lunde-Skam Herredsret på ordre fra hr. gehejmeråd og stiftsbefalingsmand Bille, og der indledtes med de sædvanlige formaliteter; man konstaterede, hvem der var tilstede: herredsfogeden, actor (anklager), prokurator Trøvel, defensor, fuldmægtig Anders Petersen, et par kaldsmænd og desuden en lang række vidner. Der var udarbejdet en korrekt udformet, underskrevet og forkyndt stævning.

- Endvidere fremlagte Actor Sogne Præstens i Lunde Velærværdige Hr Heilmans under Dags Dato meddeelte Attest om Anders Andersens og hustrues førte liv og levnet i Menigheden, saavelsom deres og deres Børns Alder efter Kirkebogen, saaog Actors Pro Memoria af 15 Aug. til de 2de Chirurgi Sr Titke¹ og Ortmann med deres paategnede Svar af samme Dato, og Actors videre Paategning, tillige med deres Svar paa samme af Gaards Dato.

Alle dokumenterne blev læst op for retten, og med formaliteterne på plads kunne man gå til selve sagen, afhøringen af vidnerne.

Derefter Retten fremkaldede de indstevnte Vidner, og for

dem samtlig oplæste Forklaringen af Loven over den Eed de skal aflegge med yderligere Formaning, at de tager deres Salighed i agt og vogter dem for meenEed med dend deraf følgende timelig og evige Straf. - Actor fremlagde Hr Herredsfogdens Forretning ved de fem dødes legemers optagelse under 6te Aug sidst, og begierede at de 6 Bønder, som haver overværet og underskrevet denne Forretning først maatte fremstilles for under Lovens Eed at bekræfte dend fremlagte Forretnings Indhold, og derefter aflegge deres Vidnesbyrd og Forklaring paa Actors til dem fremsettende Spørsmåale. Forretningen blev oplæst for Retten, og de tvende Mænd der samme som Vidnesbyrd har underskrevet, neml. Hans Pedersen og Søren Clausen, bekræftede med lovens Eed, at de har været nærværende da de afdøde fem mennesker er optaged af Vandet, og er vitterlig alt hvad som angaaer optagelsen, og hvorledes de med Gierde er omsat i Herredsfogdens og fleres overværelse, og viidere har de ikke været overværende eller Concernerer² deres Underskrift. Actor tilspurgte de fremstillede 2de Vidner:

1. Om de veed, og omtrent kand bestemme, naar dend ulykkelig hændelse skal have tildraget sig som Forretningen omformelder? - Mændene svarede: De saa dem først

1 David Thiedke, stadskirurg i Odense Johan Fridrich Ortmann, do.

2 Concernerer: vedrører

om morgenen da Herretsfogden kom der om anden Dagen, og altsaa slutter at Gierningen er skeed Natten imellem Torsdag og Fredag.

2. Har de enten selv eller ved andre kort førend denne Ulykke skeede har seet møt eller talt Anders Andersen hustrue eller børn, og naar sidste Gang? – Mændene svarede: de var ej noget vidende det omspurgte angaaende.

3. Er der Huuse eller Boliger nær ved den saa kaldede Krogbæk, hvorfra de Døde blev optaged? – Mændene svarede: der er ingen Huuse paa omtrent en halv fierding vej nær, og ligger Krog-Bæk i en afsides Krog hvor ingen Vej gaar, og er ingen opfart med Baade eller noget saadant.

4. Veed de intet viidere til oplysning om denne Ulykke? – Mændene svarede: Nej, og veed de ingen af deres Bye som har seet de Drukne kort før Ulycken skede.

5. Er Vidnerne bekiendt hvorledes Anders Andersens og hustrues førte liv og levnet har været? – Det eene Vidne Hans Pedersen kiendte Anders Andersen og vidste intet ont om ham, det andet Vidne Søren Clausen vidste aldeles intet om dem.

6. Var der dybt eller lavt Vand, hvor de døde legemer fandtes? – Mændene svarede: Vandet gaar ind og ud, og da de blev optaged var der ikke mere Vand end at Mandens Ryg var kiendt, og kunde klarlig see dem alle sammen i Vandet.

7. Veed de, om de Reeb, som de Døde fandtes sammenbundne med, var Anders Andersen tilhørende, eller kommen andenstæds fra? – Mændene svarede: Det vidste de ikke.

Herefter kunne defensor sr. Petersen stille spørgsmål:

1. om de kunde skiønne eller slutte sig til, at Anders Andersen, da de saa ham som omforklaret liggendes i Vandet, at de deraf kunde druknes, og om de fornemmede at Anders Andersen i saadan Stilling kunde ombringe og drukne sig selv? – Mændene svarede: at de kunde ikke sige videre her til, end at de saa Anders Andersens arm laae over dend ældste Piiges Baghoved.

2. Om Vidnerne veed eller saae, da de Døde blev optaged af Vandet hafte Penge eller andet hos sig? – Vidnerne svarede: Det vidste de ikke.

3. om Vidnerne kand viide enten de dræbte hafte selv ombragt sig eller af skarns Mennisker Røvere eller deslige som landet i disse Tiider for endeel skal være bebyrdet med (og hvorefter i disse dage har været foranstaltet en General Inquisition og eftersøgning) kand være ombragt, og derefter nedslengt i Vandet. Mændene svarede: de saae, at de var indbundne alle fem i een Klynge, og paa saadan maade er de nedstyrted i Vandet, men ellers saae de ingen Voldsom Kiendetegn paa dem.

4. Om Vidnerne saae de Døde Mennisker nøgne og afklæd, og om der i saa fald fandtes nogen saar eller blaae Pletter paa deres legemer? – Mændene svarede de saa ej

noget paa de afdøde, de var og ikke heller afklæd.

5. Om Vidnerne ikke veed eller af andre har hørt: at dend druknede Anders Andersen og Hustrue af nogen skal være truet af ond medhandling for det af deres eene barn begaaede ringe Tyverie? – Mændene svarede: de vidste aldeles intet derom at forklare. -

Herefter blev de sidste fire medunderskrivere af herredsfogedens forretning udspurgt af actor:

1. Hvorlengde de har kiendt Anders Andersen og Huustrue, og om de har været berygtiget for een eller anden Skarnagtighed? – Vidnerne svarede: de har kiendt dem saa got som fra deres Ungdom af, da de begge ere født her i Sognet, er ellers ikke bekiendt at de har været berygted for noget uanstændigt, hvorhos det eene Vidne Jens Jacobsen erindrede, at Pigebarnet Karen efter eigen bekienelse har taget det som i Forretningen er anført, men Forældrene har hand aldrig beskyldt, eller veed noget ont om dem at siige.

2. Naar saae eller talte Vidnerne sidst med Anders Andersen og Hustrue, førend dend Ulykkelige tildragelse skeede med dem og Børnene? – Mændene svarede: de talte med Anders Andersen om Torsdag middag, som de blev funden døde og druknede om Fredagen efter.

3. Veed Vidnerne intet at angive, som kunde eragtes at have foranlediget dette Gruusomme Mord, viidere end de under Forretningen af 6 Aug har forklaret? – Vidnerne svarede: de vidste intet herom.

4. Da Vidnerne sidst som omvunden³ talte (med) Anders Andersen og Hustrue, forefandt de dem da at være ved deres Fornufts fulde brug? – Vidnerne de fandt dem ved fuldkommen Fornuft og Forstand.

5. Veed de om Anders Andersen har ejet saadant et Reeb deels af Haar deels af Hamp, som de døde legemer fandtes sammenbundne med? – Vidnerne svarede: De vidste ikke det omspurgte.

Sr Petersen begierede at Retten behagelig ville imodtage Vidneres Svar paa de af ham til forige Vidner fremsatte 3die og 5te Spørsmåale? – Vidnerne svarede: at de saa dem sammenbundne i een Klynge og havde der noget tilføyet dem nogen Ulempe hafte de vel ikke bundne dem sammen, slengt dem saaledes befunden er. - 5te Spørsmaal derom var de intet bevidst.

Næste vidne var Lars Madsen fra Øster Lunde, der fik stillet de samme spørgsmål som de foregående og stort set var enig med dem, dog kunne han tilføje, at han havde set det tøj, som datteren Karen var beskyldt for at have stjålet fra Jens Jacobsen. Defensor sr. Petersen ville vide, om han mente, at tyveriet kunne være anledning til det begåede mord, hvortil vidnet svarede, at det kunne han ikke vide.

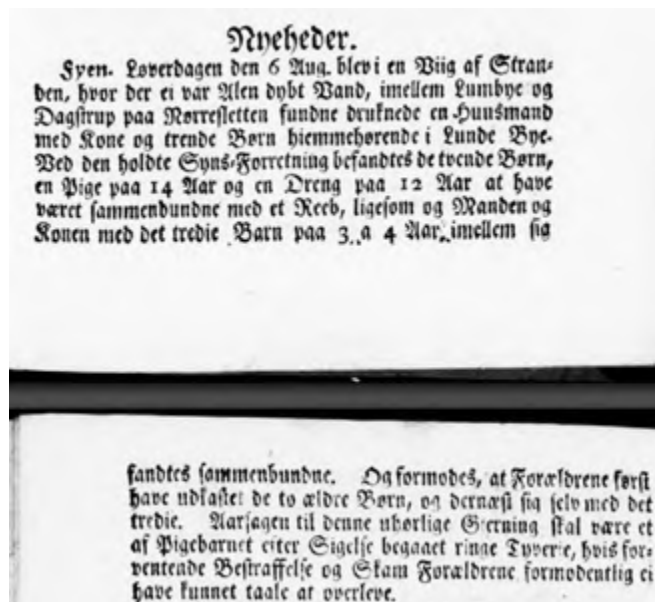
3 af omvinde: vidne om, fremsætte (beediget) vidnesbyrd

Vidnet Jens Larsen af Øster Lunde svarede på hr. Trøvels første spørgsmål, at han har kiendt Anders Andersen en 16 Aar – og Konen i 10 a 12 aar, og har ellers nok hørt af een og anden som hand ikke veed at nevne, at de skulle være berygted for at ville snappe et lidt, videre siger Vidnet at hand ikke veed, hvad der har kundet give Aarsag til det af Anders Andersen og Huustrue begangne Mord, kand ellers ikke tænke, at det lidet, som Pigebarnet var beskylt for skulle være Anledning til det begangne, og videre vidste Vidnet ikke paa Actors Spørsmaal at svare.

De næste vidner havde ligeledes kendt ægteparret i mange år og vidste ikke andet end godt at sige om dem, og de kunne ikke se anden grund til den forøvede gerning end datterens tyveri. Men her forsøgte defensor at finde en helt anden forklaring på mordet. Var det begået af voldsmænd, og var der måske tegn på vold på de afdødes kroppe?

På defensors spørgsmål svarede vidnet Rasmus Jørgensen: 1. at hand derom ikke var noget vitterligt 2. Da de blev løst fra hverandre faldt der nogen smuler fra dem af et lidet brøed, som Koenen hafte ved sig. Til det 3die kunde vidnet ingen Forklaring gjøre om. - 4de: Dertil svarede Vidnet at hand ikke hafte seet dem nøgne, og derfor ikke kunde gjøre nogen Forklaring paa Spørsmaalet. - 5te: Dertil vidste Vidnet intet at forklare, og hafte ikke hørt noget om Spørsmaalets Indhold. - Sr Petersen tilspurgte Vidnet videre, om hand ikke vidste eller kunde formoede, hvorfor og i hvad Anledning Anders Andersens Hustrue hafte taget det omvundne brød med sig, som Vidnet forklarer hand saae at falt ud af Anders Andersens Hustrues Forklæde, da hun fra de andre blev opløste? – Vidnet svarede hand vidste ikke i hvad anledning hun som forklaret hafte medtaget det omvundene Brød.

En enkelt kvinde, Maren Pedersdatter af Øster Lunde, vidnede og tilstoed at hun er tilhuse og boer i dend ene ende af det Huus, som Anders Andersen med Hustrue og Børn forhen har beboet indtil dend bekiendte Ulycke er skeed, hun har boet i samme Huus med dem fra sidstleden Mikkelsdag, og i dend Tiid veed hun ikke at tilsige dem noget ondt i nogen maade, det sidste hun talte med dem begge var Torsdag Aften lidet efter Soelb..g, som de blev funden død Fredagen næst effter, dend omvundne Aften som Vidnet sidst taled med dem, bad de Vidnet at passe deres Børn imedens de gik til Nislefgaard, og derpaa gik de nemlig Manden og Koenen ud og imidlertiid de var borte gik de 2de yngste børn til Sengs effter de hafte afklædt sig, men dend ældste Pige, ville ikke gaae til Sengs førend hendes Forældre kom hjem, men blev siddende paa Dør-Træet ud til Gaarden, og imidlertiid talte Vidnet og denne Pige med hverandre indtil Forældrene kom hjem, da Vidnet gik i sin Seng og talte hverken med Forældrene eller Pigen dereffter, ej heller fornåm videre til Dem, om morgenen, da Vidnet opstod strax det var lyst, fandt hun laas for Anders Andersens og Hustrues Dør, da

Der var ikke mange aviser og tilsvarende pressebevågenhed i 1774, men begivenheden i Lunde påkaldte sig opmærksomhed, og den 12. August blev den omtalt under nyheder i Kongelig Privilegeret Odense Adresse-Contoirs Efterretninger.

Vidnet forestillede sig at Koenen var gaaed ud at malke siden de hafte en Koe, imidlertiid blev disse afdøede folks Gies staaende i Gaarden, som Vidnet forundret sig over, siden Anders Andersens Hustrue altid plejet at lukke Giesene ud førend hun gik ud at malke; Vidnet lukkede altsaa Giessene ud og gik ind i sine egne Værelser igien, siden hun tænkte at Anders Andersen og Hustrue var gaaed ud at besøge een eller anden af deres gode Venner, og meente at Børnene hafte ligged inde i deres Seng; Henover Middag om Fredagen hørte hun det blev sagt af en Brudeskare som kjørte igiennem Byen, at de var druknet, som Vidnet dog ikke troede, men førend de, som omvundet er, gik til Nislefgaard, bad de Vidnet hun ville passe paa børnene til de kom igien, hvorved hun fandt baade Mand og Koene som sædvanlig ved Fornuft og Forstand, iøvrigt vidste Vidnet ikke at udsige noged som kunde forarsage eller give dem anledning til dend forøvede Gjerning, ej heller hørte hun mindste til dem om Natten enten Ueenighed eller anden Tale, ej heller kunde hun mærke noged, som kunde give mistanke, det forhen omspurte Reeb vidste hun ingen Forklaring at gjøre om. – Paa Defensors Spørsmåle vidste hun intet at forklare, da hun ej heller saae de druknede Mennesker enten da de nyelig vare druknede ej heller kort dereffter, hvorfoe Sr Petersen tilspurgte Vidnet videre, om Vidnet veed hvad Anders Andersen og Hustrue forretted paa Nislefgaard dend omfoklarede Tiid? – Vidnet svarede, det vidste hun ikke. 2. Hvorledes fant Vidnet Anders Andersen og Hustrue at være til reede, da de var kommen hjem fra Nislefgaard? – Vidnet

har førhen forklaret, hun talte ikke med dem effter at de var kome hiem fra Nislefgaard, det var og dend Tid mørkt. - 3. Om hun veed hvad Byemændene forretted i Anders Andersens Huus om Torsdagen tilforn da de der skal have været forsamlet? Vidnet svarede hun vidste det ikke. - Derpaa blev Vidnet demitteret.

Herefter fremstod endnu fem mænd fra nabolaget. De havde også kendt ægteparret i mange år og havde heller intet ondt at melde, men forhøret kom her til at dreje sig om, hvad der var sket, da folk i byen hørte om tyveriet. Paa Defensors Spørsmåle kunde de ikke sige at have hørt, at Anders Andersen og Huustrue var bleven truet eller ilde begejnet, mindre var de bevidst noget som kunde give anledning til dend forøvede Gierning, paa Defensors 3die Spørsmål til næstforige Vidne forklarede Vidnerne at Byemændene vare samlede om Torsdagen ved Middafts Tid med flere af laugs mændene hos Anders Andersen og Huustrue angaaende forhen omvundene lintøj, som den eene Pige skulle have taget, men derved skeede ingen Trudsel eller ond tiltale til Anders Andersen og Huustrue af mændene som var forsamling angl.⁴ lintøjet, og skeede Samlingen effter Jens Jacobsens Foranstaltning.

Et vidneudsagn fra to tjenestepiger, Anne Kirstine Jørgensdatter og Mariane Frandsdatter, blev nu fremlagt; de har været med at klæde de druknede 3de Børn til deres Jordefærd ... og fantes der ikke paa deres blotte legemer allermindeste Kiendetegn, det de paa nogen Maade var bleven ilde begejnet, saasom med Slag blot Kiød eller noget saadant, i hvorvel Vidnerne siger, at de klæde dem af og toede deres legemer, alleene dette at det var kiendelig at see hvor Rebet var bundet om dem, siden Kiødet var runket og valen? omkring hvor Rebet var bundet om dem, videre Forklaring vidste de ikke.

Herefter vidnede birkedommer og forvalter Fogh; han forklarede, at afvigte Torsdags 8te Dage henmod Aften kom 2de af Øster Lunde Mænd naunl. Jens Larsen og Niels Larsen ned til Østrup til ham og forlangte paa samtlige Byemænds Vegne, at hand ville komme til deres Stevne, da samtlig Byemænd var forsamlede i anledning af et Tyveri, der hos Jens Jacobsen var begaaet af lintøj, hvorpaa Deponenten⁵ satte sig paa sin Hæst og fulgte med disse 2de Mænd til Øster Lunde Bye hvor hand forefandt midt paa Gaden uden for Anders Andersens Huus samtlige Byemænd staaende omkring det lintøj, som Jens Jacobsen savnede, som de foreviiste ham, og sagde at Anders Andersens Huustrue havde leverit dem det alt er under Forsegling hos Oldermannen her i Byen, og det samme som de 4re Mænd i Forretningen har forklaret hvad er, hvorpaa Deponenten spurgte Anders Andersen og Huustrue hvor de kunde faa saadant et Forsett at ville gjøre sig delagtig i noget Tyverie, svarede de: de vidste ikke noget deraf, men deres ældste Piige var kommen bærendis med det til dem under forgivende, at en sort Stoder Mand

4 angelangende - vedrørende

5 deponent (ældre jur.) person, som afgiver forklaring

skulle have gived hende det en toe a tre Gange effter hinanden, hvorefter Deponenten spurgte Piigen om det saaledes forholdt sig som hindes Forældre foregav, svarede hun i Førstningen joe, men derefter strax tilstoed at hun havde taget det hos Jens Jacobsen, hvor hun i samtlige Byemænds og Deponentens hos og overværelse foreviiste Skrinene og Stæderne i Stuen hun havde taget dette lintøj, hvori hun ikke ville tilstaae at hendes Forældre var vidende, som dog effter omstændighederne havde gjort sig hver mistænkelige, at hæle med deres Datter, og været vidende om hendes Tyverie idet Pigen foreviiser et Stæd i hendes Forældres Hauge hun havde lagt det paa, og Moderen et andet Stæd hvor hun har taget det og leveret Mændene, men som det i befundene Tyverie i Anders Andersens Huus syntes ringe og uden mand strax kunde overbevise disse Forældre eller Børn videre end dette lidet lintøj andet Tyverie, sagte Deponenten til Mændene, det kunde ej mere herved gøres strax uden alleene de kunde ved 2de Mænd lade Anders Andersen med Huustrue og Børn kalde til Lunde Scham Herreders Ting til næste Torsdag for at høre Vidner og lide Dom for hvad herudi dette eller andet Tyverie kunde dem aabenbares, hvorefter Fogh som i selv Samlingen af Mændene stedse var tilstæde hos, satte sig derpaa paa sin Hæst og reed hiem til Østrup, og hørte ej videre til disse Mennsker førend om Fredag Aften paa Raunholt hvor Deponenten var ved sit Birk, hvor det fra sin Fuldmægtig Sr Damsgaard paa Nislefgaard hannem blev berettet denne ulykkelig tildragelse, som denne Anders Andersen med Huustrue havde foraarsaged sig selv og deres Børn idet de imellem Østrup og Dagstrup Enggaard i dend saakaldede Krog-bæk skulle være ombragte og druknede.

Defensor sr. Petersen spurgte ind til, om der var noget om, at Anders Andersen skulle være blevet udskældt på det hårdeste og hans kone kaldt som tyvekvinde, men vidnet mente ikke at have hørt eller bemærket noget, som kunne forklare den ulykkelige gerning.

Som den næste vidnede sr. Damsgaard fra Nislevgård og forklarede: at udi sidst afvigte Torsdags 8te Dage lidet effter Solens nedgang kom dend nu afdøde Huusmand Anders Andersen med sin Koene ned til Nislefgaard, og hørte Vidnet da, at de begge med Grædende Taarer beklagede sig for Forpagter Jørgensen inde i hands Stue hvorledes de var kommen i saadan Fortræd, at deres ældste Datter havde taget noget smaalt lintøj fra Jens Jacobsen eller Koene i Øster Lunde, for hvilked de nu i Dag var bleven udkaldet effter Hr Birkedommer Foghs ordre af 2de Mænd til Blastrup Ting 8nde Dagen derefter for der at lide Dom, bad derfor og tillige Forpagter Jørgensen, at han vilde see, at rede dem ud hos Birkedommer Fogh, hvortil Forpagter Jørgensen svarede,: det var en Sag, han ey kunde have med at bestille, eller hielpe dem i [...] Endelig bad og Anders Andersen Vidnet selv om, at bede for sig, hvortil Vidnet svarede: at han intet ondt skulle tale for ham; men det vilde ellers ankomme paa, hvorledes Udfal-

Følgende Bøger faaes her paa Contoiret.
D. Luffens NummerKning ved Hr. Andreas Schulte, Juslic-Raad og offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Serse Nidderlige Academic, Hans Setning:
 „At blandt Stater og Forstier skal Reiserdighed vige
 „og tilsidefettes for Tyrten „ 8 s. paa Tryk og 10 s. paa Postpapir.

Opvækkelses Tale over de Ord i 1 Kong. Bog 14 C. 13 V. i Anledning af den ynkelige Begivenhed da en Huusmand Anders Andersen og Hustrue Kirsten Hans Datter befandtes den 4 August om Natten at have druknet sig selv tillige med alle deres Børn, som med Heed vare sammenbundne, da den ælfste af disse Børn var overbeviist om et rinae Tyverie, som blev funden i Forældrenes Huus. Soldet i Lunde Kirke den Dag disse tre Børn, navnlig: Karen 12 Aar gammel, Anders 10 Aar gammel og Maren 5 et halv Aar gammel, hederligen bleve begravne og nedsat i een Grav paa Kirkegaarden den 12 August Aar 1774. Af Sogne-Præsten for Lunde Meenighed Johan Ernst Heilmann, faaes for 10 s. paa Tryk og 14 s. paa Postpapir, og hæftet 2 s. mere.

Sognepræst Heilmann i Lunde holdt ved de tre børns begavelse en "Opvækkelses Tale" i anledning af "den ynkelige Begivenhed da en Huusmand Anders Andersen og Hustrue Kirsten Hans Datter befandtes den 4 Aug. om Natten at have druknet sig selv tillige med alle deres Børn". Talen blev trykt og kunne købes for 10 sk. på trykpapir og 14 sk på postpapir, jf. denne annonce i Kongelig Privilegeret Odense Adresse-Contoires Efterretninger.

det kunde blive, naar Sagen kom i Rette, og derefter gik Anders Andersen og Konen ud af Nislef Gaard, og Vidnet ey saa dem siden levende.

Damsgaard var blevet bedt om at møde op hos Anders Andersen næste morgen for at vurdere boet med henblik på tyverisagen, men da han omkring kl. 6.30 var fremme, var døren låst og bryggersdøren lukket indefra, så man kun kunne komme ind ved at brække døren op. Vidnet tog straks videre til sin principal, birkedommer Fogh, for at indhente nærmere forholdsregler og melde, at ingen havde set Andersenfamilien, ligesom deres ko stod umalket. Efter at han havde forrettet sit ærinde, vendte han hjem til Nislevgård og hørte senere på dagen om denne fast utrolige og uhørte Gierning.

Forpagter sr. Jørgensen fra Nislevgård var som næste vidne enig med Damsgaard, men kunne tilføje at han ikke har hørt paa hvad Stæd Anders Andersen af Hr Birkedommer Fogh er bleven slaged ellers veed Vidnet ingen Forandring at gjøre i hvad Sr Damsgaard har forklaret. Hr Birkedommer Fogh, som havde anhørt disse 2de sidste Vidners udsigende under Foregivende at Anders Andersen eller Huustrue skulle have sagt til dem, at Hr Fogh skulle have slaged eller stødt dem, kunde Fogh med en god og

frelst Samvittighed benegte ligesom og heele Øster Lunde Byemænd, som bestandig var tilstæde i dend Tiid Fogh var i Lunde bevidne, at der i mindste ej var tilføyet Anders Andersen af Fogh noget af det foregivende Hug eller stød men i alt modsagde dette som gandske ugrundet og usandfærdig foregivende.

Dines Rasmusen, som tjente Rasmus Madsen i Dagstrup, kunne fortælle, at han var ude for at hente et læs hø, og da Vidnet kom op paa Høe Stakken saae hand der laae noget i bem(eld)te Krog-Bæk, hvorpaa Vidnet raabte paa nogen andre Folk som gik i marken, der og kom til ham og saae det samme som Vidnet nu har sagt, men disse kiente ligesaa lidet disse druknede som hand selv, og uden at røre noget ved dem blev sat et Varetægt over dem indtil der kom bud til Hr Krigs Raad Schebye og videre var Vidnet ikke bevidst. -

Alle vidner var nu hørt, og actor kunne opsummere sagen, hvor han fandt, at det meer end fuldkommen nok er bleven oplyst og beviist, at Huusmand Anders Andersen af Lunde og Hustrue Kirsten Hansdatter har med frie Villie og beraad Huue Natten imellem dend 4 og 5te aug sidstleden begaaet dette grusomme og uhørte Mord paa dem selv og deres 3 Børn foranlediget (saavidt som kand sluttes) veed det af Vidnerne omvundene og af deres eene Barn begaaede Tyverie hvori de formodenligen ej har været gandske uskyldige og derfor af frygt for Straf resolverit til denne ugudelige Gierning at drukne dem selv og deres 3de Børn. Dommen burde derfor lyde på: 1. Anders Andersen og Huustrue Kirsten Hansdatter vorder tildømt som Morder at have deres Hovedlod forbrudt til Kongen, som ved øvrigheden har paatalt denne Sag. - 2. At deres døde legemer skal ved Natmandens folk vorde optagen af det Stæd, hvor de til Sagens Uddrag ere hensatte, og paa Natmandens Sluffe udføres til Herredets sædvanlige Retter-Stæd, og der legges paa Stejle, andre til Skræk og Af-skye for saa uhørlig en Gierning; Og saaledes indlod Actor Sagen til Doms.

Defensor Petersen hæftede sig modsat ved Andersen og hustrus positive omdømme og deres frygt for en tiltale 1. At ikke et af de førte Vidner har kundet bevidne, at de ombragte Mennsker har ført et u-skikkelig liv og levnet som Præstens attest ikke heller saadant i Munde fører. 2. Der er ikke heller nogen af de førte Vidner, som har directe kundet sige og bevidne at Anders Andersen hafte begaaet mord ved at ombringe og drukne sine 3de med sig og Koene i Vandet fundene børn. - 3. Er det med 2de eenstemmige Vidner neml Sr Damsgaard og Forpagter Jørgensen eedelig ved deres eenstemmige Vidnesbyrd beviist, at Anders Andersen Torsdagen som hand paafølgende Fredag med Koene og børn fandtes druknet har været paa Nislefgaard og beklaged, at hand af Birkedommer og Forvalter Fogh for det af hands Datter begangne ringe Tyverie er bleven tiltalt og med slag begegnet, ligesom hand og formodentlig af byemændene ved dend ombenefnte Stiolne Godeses eftersøgelse iværksatte Inquisitions Forret-

ning er bleven tiltalt og ilde beegnet (skiønt ingen af dem saadant directe har villed tilstaaed), altsaa er der ikke directe bevis for, men allene en blot Formodning, at Anders Andersen og Hustrue skal have ombragt og druknet deres 3 børn med dem selv. Endelig lufter han igen den tvivl omkring mordet, der kunne komme ægteparret til gode: at det endog kand drages i tvivl, da Anders Andersen og Huustrue med Deres Børn, om aftenen havde draget af deris Huus, kand være kommet skarns Folk i møde, hvor af Landet som melt har været befønget, siden General Inquisition efter samme er bleven i værksadt, og af samme kand være bleven slagen og ombragt, og derefter i det omvundne Vand henslengte.

Actor svarede; at Sr Pettersen har icke mindste Grund eller skin af Beviis og Formoedning, til de Gierninger som hand fremsætter til en formeentlig undskyldning, for det af Anders Andersen og Hustrues begangne uhørlige Mord, da der paa de Dødes legemer icke er funden nogen Kiendetegn til Slag eller Voldsom behandling, undtagen fra Reebene, hvormed de var sammen bunden har efterladt mærker, hvor for Trøvel under imodsiigelse af Sr Pettersens tilførte, henholt sig til sin gjordte paastand, og der efter paastoed Dom.

Sr Pettersen svarede: at Sr Trøvel er ubekjendt hvad enten der maatte findes blaae pletter eller Saar paa de Dødes legemer, siden de icke ved ordentlig Syn er bleven efterseet, alleene 2de Piger ved Deris i Dag aflagte Vidnesbyrd siiger, at saa vidt De saa af de 3de Børns Døde legemer, erfarede de icke noget saadant, men er ubekjendt og uviidende om noget Saar eller Kiendetegn af slag maatte findes paa Anders Andersens eller Hustrues legemer, hvorefter Sr Pettersen henholt sig til sin gjordte erindringer, og indloed Sagen til Dom.

Actor henholt sig til de aflagte Ædelige Vidnesbyrd, betreffende de 3de Børns legemers befundene Beskaffenhed, da de bleve klædte til Jorden, hvilke viiser hvor urigtig Sr Pettersen anfører deris udsigende, og iøvrigt henholt Actor sig til sit forige.

Hr Birkedommer Fogh reserverede sig til sin mod Sr Jørgensen og Damsgaard, aflagde Vidnesbyrd, for saa vidt dennem af Anders Andersen, gandske Falskelig og vrangelig, skulle være foregivet, at hand entten med Hug eller stød, skulle have tilføiet eller beegnet Anders Andersen eller Koene noget, som de samtlig i Dag afhørte Vidner der bestandig var tilstæde ved Anders Andersen og Huustrue, i den tiid Fogh var hos dem, der alt imodsiiger sig selv, og aldrig entten er eller kand blive beviislig gjort, ligesom icke heller Fogh i den henseende har i mindste maader entten givet, eller tilføiet dem nogen Hug eller slag, som Birkedommer Fogh gandske imodsagde, og Protesterede i alle maader som ubeviislig gjort og gjørende? Defensor Sr Pettersens ugrundet ord den henseende tilført -

Sr Pettersen formeente, i følge de ædelig afhørte Vidnesbyrd at have fuldkommen føie og anledning til denne erindring hand i henseende til Hr Birkedommer Fogh har

fremført især naar samme sammenlignes med de øvrige af Sr Pettersen fremsadte erindrings og Defenssions Poster, som hand i alt til Rættens Gunstbehelige Gotbefindende insinuerede. -

Herretsfogden maatte førend Sagen optages til Doms udbede sig begge Parters udførlig Erklæring om de findes anderledes at oplyse Sagen end allerede skeed er, eller og de som de vel og forhen har ladet sig forstaae med vil indlade Sagen til endelig Dom. - Actor henholt sig til sin forhen gjorte Erklæring, at hand icke vidste videre til Sagens oplysning at fremføre og indloed Sagen til endelig Doms afsigelse. - Lige det samme Erklærede Defensors Fuldmægtig, i saadan henseende udmelte Retten de i loven anbefalede Meddoms Mænd, som effter at Dommeren med dem hafte Confereret om Sagens Beskaffenhed blev dend med de 8te Mænds Samtycke, neml Anders Jensen Ditlef Jørgensen, Jeppe Jeresen, Peder Jespersen, Jens Madsen, Anders Hansen, Niels Ditlefsen, Rasmus Hansen alle af Fremmeløf, optagen til Doms, og i saa Maader afsagt

DOM

Det er saa afskyelig en Gierning, der kand være hørt i Christenheden, Som af Huusmanden Anders Andersen ikke alleene upaatvivlelig, men endog beviislig, eenig med sin Hustrue Kirsten Hansdatter har forøvet paa dem selv og 3de deres umyndige børn, Der omstændeligen beviises med i Rette lagde Forretning, forfatted sidst afvigte 6 aug af Rettens Middel, i overværelse af 2de Chirurgi af Odense, og en Mængde flere Mennsker, som har seet hvorledes bemelte 2de Mand og Hustrue med 3de Deres Børn laae Druknet, og derved dræbt udi een saa kaldet Krog-bæk, som har sit opløb fra Lumbye Strand; og da de ere optagne, har været med stærke Reeb i en Klynge sammenbunden. Hvilke beviiser herved Retten ved eedelige Vidner nærmere er stædfæsted. Vel er det ved de dødes Naboer i bemelte Lunde Bye saavelsom Sogne Præsten

Saa viendes for det: at den med Anders Andersen og Kirsten Hansdatter og deres 3 børn omkomne i Krogbæk den 6de August 1774. -

Klip fra justitsprotokollen Fra Lunde-Skam Herreder, hvor dommen over Anders Andersen og Kirsten Hansdatter kan læses.

Velærværdige Hr Heilmann forklaret, det de ikke veed at oplyse noged som kunde have bevæget Anders Andersen og Hustrue til saa forskrækkelig et foretagende mod dem selv og umyndige smaae børn viidere end deres ældste Pi-gebarn skal have taget lidet lintøj fra Jens Jacobsen eller Hustrue i bem(eld)te Lunde; Som maae være som det være vil saa er det noged der ikke under denne Sag kand paakiendes men enhver som i saa maader finder sig fornermet, maae have sig deres Ret reserveret. – Her er saa ikke det allermindste, som kand undskylde Anders Andersen og Hustrue, da Gierningen er det kraftigste bevis og ligger klart for Øyne, at Anders Andersen og Hustrue af be- raad Hue, har udgaaed om Natten fra Huus og Hiem fuld- kommen en halv fierdingvej optaged dem af deres Seng neml 2de børn og med disse arme børn forfoyet dem ned til Krog-bæk imellem Dagstrup og Østrup Byer, der sam- menbunden sig med fornefnte Børn ved stærke Rebe, samt derpaa heel u-Christelig nedstyrted dem med deres 3de Børn i denne bæk, som der alle fem ere druknede,

saa neppe forhen er hørt liige til saa ugudelig og u Chri- stelige Forældre, der bliver at ansee som de groveste Mor- dere.

Saa Kiendes for Ret: At bemelte Anders Andersen med hustrue Kirsten Hansdatter, andre til afskye og deres lege- mer til Skam og skiendsel, bør af Natmanden paa hands Sluffe udføres til Retter Stedet her for Lunde Herret Hor- sebæk kaldet, og der nedgraves, samt have deres Hoved- lod forbrudt og deres Jord til Kongen om de nogen haver item betale alle omkostninger, som paa dennem i alt er anvendt. – Actor som hafde anhørt denne Doms Afsigelse begierede samme snaest muelig beskrevet meddeelt for at indsende til Hands Excellence Hr. GeheimeRaad og Stiftsbefalingsmand Bille til nærmere Foranstaltning.

Torsdagen dend 18de Augustii 1774. -

(Men heldigvis slap de da i det mindste for at blive lagt på hjul og stejle!)

Historien om et frugtstykke

Af Steffen Saabye
Berberisvej 1, 3060 Espergærde
Golgatha@godmail.dk

Da jeg for nylig købte et fint lille 'frugt- stykke' på en auktion, vidste jeg ikke, at det åbnede for en slægtshistorisk undersø- gelse. Maleriet viser en opstilling med frug- ter, malet så livagtigt, at det ser ud som om, frugterne er ved at falde ud af lærre- det. Det er det, man kalder *trompe l'oeil*. En teknik, som kun få, dygtige kunstnere be- hersker.

Maleriet er signeret diskret med et S i et H, og der er en yderligere ledetråd på ram- mens bagside. Her har jeg med 'skriftklo- ges' hjælp fundet ud af, at rammemage- ren(?) har skrevet:

N 37 Korsgade Henck

Arkitekt af tysk afstamning

Rammen er karakteristisk for det 19. år- hundredes slutning, og der optræder en *cantaloupe melon* på maleriet. Meloner blev

Det fine frugtstykke, der nu hænger på artiklens forfatters væg.

først almindelige i Danmark i slutningen af det 19. århundrede. Jeg begyndte derfor ved hjælp af folketællinger at undersøge, hvem der boede i Korsgade 37 i København i det 19. århundredes slutning. Det viste sig, at der fra ca. 1880 og til 1899 boede en arkitekt, Johan Wilhelm Emanuel Henck (1817-1901), i Korsgade 37. Ifølge Marit Ramsings bog, *Loftsdekorationerne i Thorvaldsens Museum* (1998), arbejdede han bl.a. på Thorvaldsens Museum, men ifølge et politiregisterblad forlod han arkitektfaget engang efter 1845 og blev i stedet først lærer og siden overlærer ved Københavns Kommunes skoler. Har det knebet med at finde arkitektarbejde?

Adressen i Korsgade har heller ikke hørt til de dyreste. Hans far var ifølge *Danish Family Search's* folketællingshenvisninger og *Dansk Biografisk Leksikon* en indvandret, tysk barber Carl Ludvig Friedrich Henck (1787-1854), der her i landet uddannede sig til kirurg og avancerede til at blive overlæge og professor. Det var ikke så stort et karrierespring fra barber til kirurgiprofessor, som man måske skulle tro, for i tidligere tider foretog barberer også mindre operationer. Ifølge overleveringen skal han have været både dygtig og vellidt. Moderen hed Marie Jørgensen (1795-1871); om hende vides ikke noget særligt.

Talentfuld lillesøster

Wilhelm Henck, som han kaldte sig, havde ifølge *Danish Family Search's* folketællingshenvisninger nogle søskende, bl.a. lillesøsteren Sophie Ernestine Henck (1822-1893), om hvem man bl.a. kan læse i Weilbachs Kunstnerleksikon. Ligesom sin storebror var hun opvokset i professorhjemmet i den fine Amaliegade og hørte dermed til Københavns bedre selskab. Hun har ikke manglet smør på brødet og er derfor som tidsfordriv begyndt at male blomster og frugter. Det var der også andre af borgerskabets damer, der gjorde. Det blev anset for passende emner for kvindelige kunstnere. Men Sophie viste sig at have et virkeligt talent. Så meget, at hun begyndte at modtage undervisning fra et par af tidens dygtigste blomstermalere: I.L. Jensen (1800-1856) og O.D. Ottesen (1816-1892).

Hun tog også på et par studierejser. I revolutionsåret 1848 var hun i Dresden, og 1857-1858 var hun i Paris. Begge steder studerede hun gamle mestre. Bl.a. hollandske 1600-tals blomstermalere. Da hun kom hjem, begyndte hun at udstille på Charlottenborg. Hver gang kun med 1-4 blomster- el. frugtmalerier. Når man tænker på, hvor lang tid hun må have brugt på hvert maleri, forstår man hendes beskedne produktion. Der kendes i dag kun ca. 15-20 af hendes malerier. Nogle få findes på danske museer og et i *The Loeb Danish Collection, USA*.

Klosterliv

Da hendes far døde, boede hun sammen med moderen i en årrække, og da også hun døde, flyttede Sophie til Christiansdal Kloster ved Sorø. Her kan man den dag i

Kunstneren Sophie Ernestine Henck har her været hos fotografen for at lade sig forevige.

dag leje små lejligheder. Her levede hun stille resten af sit liv. Til klosteret hørte en avlsgård, der forsynede klostrets beboere med landbrugsvarer. Her har Sophie let kunnet finde de forskellige slags frugter, man ser på maleriet. I 2002 kom der et andet af hendes malerier på auktion, og her havde hun anvendt de samme slags frugter som på mit billede, men i en lidt anden opstilling.

Min teori er derfor, at maleriet er fra hendes sene år på klosteret. Enten har hun foræret det til sin bror Wilhelm, eller også har han arvet det efter hende og ladet det indramme som det lille mesterstykke, det er. Han har altså været maleriets første ejer, og efter ham er det gået ad uopsporlige veje fra ejer til ejer som gave eller arv, indtil det nu foreløbig er endt på min væg. Men som en klog mand engang sagde: Man kan ikke eje ting. Kun være en vogter i tiden.

Gotisk læseprøve

Der er ikke kun, når man jager aner i Tyskland, at man kan få brug for en tysk ordbog. Også nord for grænsen i Sønderjylland blev mange protokoller m.v. ført på tysk, herunder også kirkebøgerne fra den tyske overtagelse i 1864 frem til genforeningen i 1920. For en del sognes vedkommende var sproget også før 1864 tysk.

Dette nummers tekstprøve, som er fundet af Henning Karlby, er hentet fra dødsregistret for Bov Sogn 1908-1953, hvor det kan ses på opslag 68-69 på Arkivalieronline. Den fra 1917, og så langt fremme i tiden er der kun er få gotiske bogstaver i teksten; altså lidt af en tilsnigelse at kalde den en gotisk læseprøve.

Til gengæld er der mulighed for at prøve kræfter med gængse ord og betegnelser fra tyske kirkebøger samt forkortelser, som man jævnligt vil støde på.

Læs teksten grundigt igennem, gerne flere gange, og teksten vil efterhånden åbne sig. Når du ikke synes, du kan komme videre med den, kan du gå til Danske Slægtsforskere's hjemmeside www.slægt.dk, hvor du under menuen Foreningen > Bladet > Bilag til bladet finder en korrekt tyding. Der vil også være en oversættelse af teksten.
God læselyst!

Beerdigungsregister.

Bov sogn, Aabenraa amt, Døde 1908 - 1953 - Opslag 68 + 69
Jahrgang: 1917

Nr.	Tag		Bezeichnung des Grabes	Des Beerdigten Name, Stand, Alter und Aufenthaltort	Amthandlung	Datum der Landesamtlichen Bescheinigung	Bemerkungen
	des Todes	der Beerdigung					
6. Krus	Lær. 28	Lær. 2.	H. K. 10 10 Fünf 12 a. h. c. fünf. Je	<p>Via Japanii Friederike Marie Emilie Jensen geb. Lorenzen zu Kollindfeld. Geboren d. 22. Aug. 1858 in Kollindfeld. Mit 12 Jahren verheiratet mit dem holl. Christiane geb. Petersen zu Pöhl. Verheiratet 1878, d. 27. August first mit dem ungarischen Landmann Peter Jensen von Kulsmarkt, geb. 17. Oct. 1856. Von 11 Kindern leben 12. 1) Anna Maria geb. 30. Oct. 1878 zu Kulsmarkt + 12 jünger. 2) holla Maria geb. 18. Sept. 1880 zu Kulsmarkt, jährl. wif. Carstenen, in Kollindfeld. 3) holla geb. 13/10 81 zu Kulsmarkt, jährl. wif. in Kollindfeld; 3) Maria Friederike geb. 20. 11. 83 wif. Jensen in Kollindfeld. 4) Andreas geb. 30 Juli 85 zu Kulsmarkt, wif. in Kollindfeld, z. z. im Feld. 5) Hans Peter geb. 26 8. 87, wif. in Gravenstein; z. z. im Feld; wif. seit 1914, in Frankfort. 6) Margarethe Christine geb. 29 Aug. 1889 zu Kulsmarkt, jährl. wif. Lühl zu Kollindfeld. 7) Heinrich geb. 13. 11. 1891, latig; wif. in Kollindfeld 1915. 8) Peter geb. 22. 2. 89 latig; z. z. im Feld. 9) holla geb. 9. 1. 96, z. z. im Feld. 10) Friederike geb. 1/9. 00 zu Kulsmarkt, z. z. holla geb. holla. Via Kollindfeld von Japanii wif. seit 1914, in Kollindfeld.</p> <p style="text-align: center;">Kollindfeld im holla Kreis.</p>			

Forventningsfuld stemning, inden det hele går i gang.

Nic Johansen og Per Andersen overvejer slagets gang.

Årets slægtshistoriske saltvandsindsprøjtning

Kathrine Tobiasen

Korsagervej 13

8940 Randers

Tlf. 41 28 65 30

tobiasen@dis-danmark.dk

Fredag den 14. september blafrede Danske Slægtsforskere nyanskaffede bannere lystigt i vinden uden for Nørgaards Højskole i Bjerringbro og meldte om, at i denne weekend var det slægtsforskere, der indtog skolen. Og indenfor kunne formand Kirsten Sanders gå på talerstolen og byde velkommen med ganske særlig glæde, fordi der i år kun stod én forening bag arrangementet, som de sidste år havde været holdt af to foreninger. Men i år var sammenlægningen af de to lykkedes, og man kunne nu mødes til Danske Slægtsforskere Slægtshistorisk Weekend årgang 2018.

Der har gennem mange år været tradition for et sam-

lende tema for weekenden. Dette princip var forladt i år, hvor man i stedet ønskede at præsentere en håndfuld foredrag, der var valgt, fordi de og foredragsholderne var supergode uden nødvendigvis at passe ind i et overordnet tema.

Skolevæsen og strandinger

Ulrich Alster Klug lagde ud med at fortælle bredt om skolevæsen og skoleholdere og den skiftende lovgivning, der op gennem tiderne har bestemt, hvordan ungdommen skulle undervises. Lørdag formiddag var mikrofonen overladt til Helle Sigh, tidligere leder af Strandingsmuseet,

Helle Sigh fortalte medrivende om en stranding ved Vestkysten.

Uden mad og drikke går det ikke, heller ikke på Nørgaards Højskole.

Der er fyldt op i salen inden et foredrag.

Ved lørdagens workshops var der rig lejlighed til at få hjælp. Her gælder det de mange muligheder på Family-search.

der tryllebandt forsamlingen med sin historie om det engelske krigsskib St. Georges forlis i Skagerrak julenat 1811 og ikke mindst om arbejdet med kilderne fra det. Hendes engagement var smittende, samtidig med at vi blev klogere på kilderne og arbejdet med dem.

Fra lensregnskaber til DNA

Eftermiddagen var kompakt: to foredrag samt workshops (men vi skal jo have noget ud af weekenden!). Michael Dupont kom med forslag til, hvad vi kan gribe til af kilder, når kirkebøger og folketællinger tynder ud. Mest tid blev brugt på de spændende lens- og amtsregnskaber, som blev præsenteret kompetent og pædagogisk. Senere introducerede Jacob Green os til den nye disciplin, DNA i slægtsforskningen; emnet er bestemt ikke let, men Jacob forstod at fremlægge det klart og jordnært, så alle fik en idé om, hvad det går ud på.

Ved workshopperne sidst på dagen fik deltagerne lejlighed til at bevæge sig omkring og droppe ind ved for-

skellige stande: få hjælp til brug af diverse forskellige programmer eller stille flere spørgsmål vedrørende DNA. Det største tilløbsstykke var dog nok præsentationen af Slægtsforskernes Bibliotek, hvor mange ville høre om de bogskatte, der i en lind strøm gøres tilgængelige online, og enkelte også meldte sig til at give en hånd med ved digitaliseringen.

Persondata og pest

Persondataloven, der længe har forvirret mange slægtsforskere, er nu landet i en endelig udformning, og den blev gennemgået af en velopløst Per Andersen; det kræver sin mand at præsentere de tørre paragraffer på en underholdende måde – og så en søndag morgen! Det var ikke noget problem her, og spørgelysten var stor. Det hele blev rundet af med et kort foredrag om sygdomme og epidemier ved Michael Dupont, der valgte at fokusere på pesten.

Slides fra alle foredragene kan du finde eller gense på

Årets modtager af Slægtsforskerprisen var Lars Jørgen Helbo, som her får prisen overrakt af Kirsten Sanders.

Hvor finder vi mon oplysninger om morderen? Lørdags aften's underholdning satte gang i hjernevindingerne.

Danske Slægtsforskeres hjemmeside, www.slaegt.dk > Andet > Slægtshistorisk Weekend > Slægtshistorisk Weekend 2018.

Slægtsforskerprisen 2018

Men foredragene er jo slet ikke alt, hvad der er at sige om Slægtshistorisk Weekend. En fast tradition er overrækkelsen af årets slægtsforskerpris. Den gik i år til Lars Jørgen Helbo for hans hjemmeside Salldata.dk. Siden har opnået meget høje besøgstal og er i dag mange forskeres foretrukne sted at gå hen, når kirkebøger, skifteprotokoller, lægdsruller og meget andet skal søges frem og studeres, som formanden sagde i sin tale. Flot gået af et helt igennem ikke-kommercielt enmandsprojekt.

Om aftenen er der tid til at hygge sig med gamle og nye venner, men forskningen slippes ikke. Det underholdende indslag lørdag aften var en opgave, Murder Crime, hvor alle deltagere, opdelt i hold, skulle gå på jagt på nettet for at opklare et par fortidige kriminalsager. Det satte gang i hjernevindingerne rundt omkring i

forsamlingen, og der blev grublet og ledt på nettet, så det var en ren lyst.

Blandt lidelsesfæller

Endelig hører det med i billedet, at vi er på højskole med alt, hvad det indebærer: lækker mad, som står parat på buffeten, og som man selv rydder af efter, morgensang som start på dagens program og tid til socialt samvær. Vi er blandt lidelsesfæller, og det er ikke noget problem, hvis man kommer til at sidde ved siden af en fremmed til frokosten. Der er jo altid en fælles interesse at snakke om, og mange kommer på weekenden år efter år og glæder sig til at møde gamle venner. Hvilket dog ikke skal afskrække nye deltagere, som ser ud til at falde fint ind.

Planlægning af næste års weekend, der finder sted 13.-15. september 2019 i Bjerringbro, er allerede godt i gang. Sørg for at holde dig orienteret og at melde dig til i god tid. Der er rift om billetterne, og i år var der udsolgt. Send eventuelt en mail til kirstensanders@gmail.com, hvis du vil have besked, når der bliver åbnet for tilmelding.

Lokalforeningsrådet er skudt godt i gang

Den 14. oktober var en så overmåde smuk efterårssøndag, at det næsten var synd at foretage sig andet end at gå ud i det fri og nyde vejret. Men netop denne dag havde Danske Slægtsforskere indkaldt til det første møde i lokalforeningsrådet, og 60 deltagere fra 30 foreninger trodsede vejret og tilbragte dagen i Historiens Hus i Odense.

Formand Kirsten Sanders kunne byde velkommen og udtrykke sin glæde over, at det i hele sensommeren og efteråret var strømmet ind med tilmeldinger til partnerskabsaftaler. Der var 38 aftaler på plads, og flere andre foreninger var på vej eller havde vist interesse. Alle de gamle DIS-lokalforeninger er med, og det samme gælder de tidligere SSF-foreninger på nær en enkelt. Endelig har tre foreninger, Aarhus, Bornholm og Vestsjælland, der ikke tidligere har været under nogen paraply, tilsluttet sig. Og flere aftaler er som sagt i støbeskeen.

Kathrine Tobiasen

Korsagervej 13
8940 Randers
Tlf. 41 28 65 30
tobiasen@dis-danmark.dk

Konstruktive ønsker

Den store interesse kom også til udtryk i den gode og forventningsfulde stemning, der lige fra starten herskede i salen. Man var tydeligvis mødt op for at få noget konstruktivt ud af dagen og samværet med medlemmer fra de øvrige foreninger.

Efter en kort præsentationsrunde blev alle deltagerne bedt om i grupper på ca. 8 personer sammen at overveje, hvad de hver især forventede sig af lokalforeningsrådet og Danske Slægtsforskere, og det kom der en række vidt forskellige tilbagemeldinger på. Det var vigtigt med en klar definition af rådets og mødets funktioner, så man ikke spildte tiden, og mange havde praktiske ønsker: en liste over foredragsholdere (som er på vej), udveksling af erfaringer med fx Folkeuniversitetet og naturligvis muligheden for at komme med input til Danske Slægtsforskeres bestyrelse. Der var forskellige holdnin-

ger til, om man måske skulle gå over til regionale møder, eller om man skulle holde fast i at være landsdækkende. Nogle ønskede sig et forum eller et område på hjemmesiden, hvor erfaringsudvekslingen kunne have sit sted, og hvor man kunne hente relevante dokumenter.

Bestyrelsesmedlemmer og erfaringsudveksling

Et vigtigt punkt på dagsordenen var valg af to medlemmer til Danske Slægtsforskeres bestyrelse. Tre stillede op, og efter en meget tæt afstemning blev Hans Mølgaard (Slægtshistorisk Forening for Vestegnen) og Ivan Jensen (Slægts- og Egnshistorisk Forening Djursland) valgt.

Efter frokosten var der tid for erfaringsudveksling. Her kunne mange byde ind med oplevelser omkring samarbejde med Folkeuniversitetet, som mange bruger, og som forvirrende nok ser ud til at fungere ret forskelligt fra område til område. Foreningerne bør huske at undersøge eventuelle muligheder for kommunalt tilskud og samarbejde med fx det lokale bibliotek.

Forsikringer er også et emne, som kan komme til at optage sindene i foreningerne. Der kan være tale om forsikring af både indbo (hvis man har IT-udstyr) og ansvar (ved arrangementer og udstillinger). Det kan nemt blive meget dyrt for små foreninger, så en udvej kunne være at undersøge, om der kan laves en form for gruppeforsikring.

Snakken gik livligt rundt omkring ved bordene.

Der var fyldt godt op i salen i Historiens Hus i Odense, da medlemmer fra 30 lokalforeninger troppede op.

Som et oplagt tema til næste lokalrådsmøde blev foreslået et nok evigt aktuelt emne om rekruttering af nye medlemmer.

Kulturarven og persondataloven

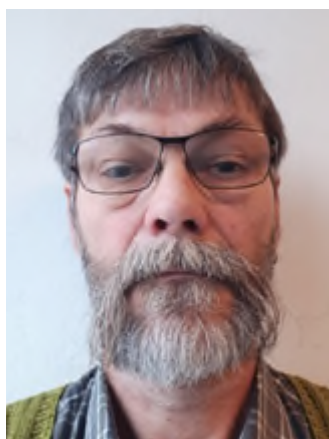
Dagen blev afrundet af et godt og meget relevant foredrag ved Jørgen Thomsen, chef for Stadsarkivet i Odense. Han præsenterede sit eget arkiv og de vigtige websider www.odenseleksikon.dk, www.fynskebilleder.dk og www.odensedatabasen.dk og fortalte mere generelt om, hvad lokalarkiver kan bidrage med, og hvordan slægtsforskere og lokalarkiver kan drage nytte af hinanden. Han sluttede med at berette om, hvordan man på et arkiv skulle forsøge at leve med den nye persondatalov, som lagde utallige benspænd ud og afgjort ikke havde tænkt i retning af arkiver. Hvad stiller man således op, når man skal gøre sit bedste for at bevare den nære fortids kulturarv, men har problemer med at registrere den og vise den på nettet? Hvis man står med et billede af et hold konfirmander anno 1970, kan man vælge mellem at lægge billedet på arkiv.dk uden at nævne navne, eller lægge navnene op uden billede og så i øvrigt henviser til arkivet. Og hvad gør vi så, lille du?

*Redaktionen ønsker alle medlemmer
en glædelig jul og et godt nytår
med mange nye fund på anejagten*

Nye medlemmer af bestyrelsen

Med dannelsen af foreningen Danske Slægtsforskere blev det vedtaget, at der til bestyrelsen skulle vælges to medlemmer, udpeget af Lokalforeningsrådet. Rådet har nu holdt sit første møde og har valgt de to medlemmer, som skal repræsentere det i bestyrelsen det næste år. Af disse er Hans Mølgaard valgt for to år og Ivan Jensen for et år. De nye bestyrelsesmedlemmer får her ordet for at præsentere sig selv.

Hans Mølgaard

Jeg er 60 år og arbejder som arkivar i Københavns Ejendomme.

Det er ca. 15 år siden, jeg begyndte at slægtsforske for at finde ud af, hvor mit efternavn kommer fra. Det fandt jeg ud af for en del år siden. Men undervejs var jeg stødt på mange spændende oplysninger, som jeg er nødt til at grave videre i. Jeg har indset, at jeg aldrig bliver færdig (og heldigvis for det).

Næstformand

Jeg er i dag næstformand i Slægtshistorisk Forening for Vestegnen (Glostrup), hvor jeg har været medlem siden 2013.

Jeg glæder mig til arbejdet i bestyrelsen med bl.a. at få såvel enkeltpersoners som foreningers interesser til at gå op i en højere enhed.

Ivan Jensen

Jeg har arbejdet med slægtsforskning siden 1990, været medlem af DIS/DS siden 1992 og været i bestyrelsen for Slægts- og Lokalhistorisk Forening Djursland i ca. 15 år.

Jeg husker stadig den følelse, det gav, at finde sin første hidtil ukendte forfader i en ægte kirkebog af papir!

I foreningen på Djursland har jeg gennemført en lang række kurser i slægtsforskning. Det har været en fornøjelse at kunne bidrage til at fremme gode regler og vaner i forbindelse med slægtsforskningen.

Djurslandsdatabasen

For 10 år siden opbyggede jeg Djurslandsdatabasen, <http://djursdatabasen.dk/>, hvortil jeg har udviklet en række programmer til administration af de data, der hovedsagelig bliver indsendt af brugerne. Databasen bruger jeg stadig en del tid på at vedligeholde. Det er ikke simpelt at sammenkøre mange forskellige forskeres oplysninger om de samme personer.

I Fremtidsudvalget var jeg med til at udforme det forslag, der senere blev til virkelighed. Jeg er meget tilfreds med, at lokalforeningernes forhold til DS nu er blevet formaliseret gennem vedtægterne, og at DS kan virke som en paraplyorganisation for lokalforeningerne, ligesom SSF gjorde det.

Som medlem af bestyrelsen vil jeg især arbejde for en styrkelse af forbindelsen til lokalforeningerne og imellem disse, og jeg håber også, at jeg kan bidrage til arbejdet med hjemmesiden.

Professionelt har jeg arbejdet som systemudvikler og IT-projektleder i mere end 30 år. Nu er jeg pensioneret.

Sæt kryds i kalenderen!

Danske Slægtsforskere generalforsamling 2019

afholdes den 27. april på Park Hotel i Middelfart.

Læs mere i næste nummer af Slægtsforskeren og på www.slaegt.dk.

HUSK

at du selv skal kontrollere og opdatere dine medlemsdata, såsom post- og mailadresse. Kun på den måde sikrer du dig, at du får bladet hvert kvartal.

Det er vigtigt, at vi har din mailadresse, da du så får vores nyhedsbreve, og vi kan kontakte dig, hvis der skulle opstå problemer.

Hjemmeside

Danske Slægtsforskere hjemmeside

www.slaegtogdata.dk

Webmaster: Jesper Skov
webmaster@slaegt.dk

Kommende møder i Danske Slægtsforskere

Bestyrelsesmøder:

19. januar 2019
3. marts 2019

Lokalforeningsrådsmøde:

17. marts 2019

Generalforsamling:

27. april 2019

Danske Slægtsforskere ekspedition

Henvendelser til

**Danske Slægtsforskere ekspedition
sker via adressen:**

Katja Guldbæk
ekspedition@slaegt.dk
Tlf. 52 79 90 20
Telefonen er åben for ekspedition
Mandag kl. 13-17 – ellers telefonsvarer

Ekspeditionen står for:

- Pasning af foreningens medlemskartotek – Ind/udmeldelser, adresseændringer for medlemmer, der ikke selv kan klare dette
- Forsendelse af bøger, blad, CD'er m.v.
Se udvalget her www.slaegtogdata.dk/foreningen/butikken
- Hjælp til medlemmer, der har login-problemer
- Besvarelse af diverse spørgsmål, dog ikke decideret slægtsforskningshjælp

Danske Slægtsforskere bestyrelse

Kirsten Sanders , Formand. Asselsvej 169, 7990 Ø. Assels. Tlf. 21 21 30 91	KIS@slaegt.dk
Per Andersen , Næstformand. Jyllingevej 111, 2720 Vanløse.	PAN@slaegt.dk
Annette Skov Pedersen , Kasserer. Prins Valdemars Vej 19, 2820 Gentofte.	ASP@slaegt.dk
Kathrine Tobiasen , Redaktør. DIS-Forum. Korsagervej 13, 8940 Randers SV. Tlf. 41 28 65 30	KTO@slaegt.dk
Michael Dupont , Sekretær. Erdalsvej 60, 2600 Glostrup.	MID@slaegt.dk
Anton Blaabjerg , Fredensgade 38, 8800 Viborg. Tlf. 86 61 04 36	ABL@slaegt.dk
Bodil Grove Christensen , Hvedevej 1, 7490 Aulum. Tlf. 26 17 87 59	BGC@slaegt.dk
Jesper Skov , Grøndalsvej 4, 9500 Hobro.	JKS@slaegt.dk
Lone Bergmann , Kærlundevej 50, st.th., 2730 Herlev.	LOB@slaegt.dk
Valgt af lokalforeningsrådet	
Hans Mølgaard , Markvej 46, 2660 Brøndby Strand	HMG@slaegt.dk
Ivan Jensen , Hyldehaven 60, 8520 Lystrup	IJE@slaegt.dk
Suppleanter	
Nicolai Johannsen , Kystvej 9, 6320 Egernsund. Tlf. 74 44 23 83	NIC@slaegt.dk
Yvonne Christiansen , Stubmøllevej 16, 4800 Nykøbing Falster. Tlf. 53 49 11 07	YCH@slaegt.dk

En kvindes liv i to verdensdele

Mange af os må tage til takke med jævne, lidt farveløse aner (men de er naturligvis de aner, vi har, og det er vores opgave at finde frem til de gode historier, de måske alligevel gemmer på). Andre er fra naturens side udstyret med mere eksotiske forfædre og har en nær-

mest misundelsesværdig adgang til at spinde en spændende slægtshistorie.

Det er tilfældet med Birgit Thiim Stricker, hvis mands tip-tip-oldemor fik et usædvanligt liv i to vidt forskellige, men begge for almindelige hverdagsdanskere anno 1800 ganske eksotiske miljøer. Frederiche Johanne blev født på Fødselsstiftelsen i 1791 som uægte barn af Johanne Elisabeth Lobdantz. Barnefaderen var kommandant på Kronborg, Ezechias Hinrich von Stricker, og pigen og hendes ældre bror kom til at vokse op hos deres mor i en lejlighed på slottet. Her vekslede kommandanten ugenert mellem sine pligter over for den ægteviede hustru, som han fik 7 børn med, og elskerinden og hendes børn, som han tog sig pænt af, uden direkte at vedkende, at de var hans afkom. Det skete dog, da han optrådte som forlover for Frederiche Johanne ved hendes bryllup 1812 med grandfætteren Johan Ditlef von Stricker.

Et par år efter vielsen rejste det unge par til den danske koloni Trankebar i Indien, hvor allerede flere af familien boede. Det kan indskydes, at netop i november 2018 kunne foreningen Trankebar fejre, at Christian IV for 400 år siden sendte en flåde på fem skibe ud for at skaffe Danmark en koloni i østen. Nu startede en ny tilværelse for pigen fra Kronborg. Hun kom ind i en stor familie og plejede omgang med de øvrige danske embedsmænd og deres koner og børn, og hun kom til at opleve både med- og modgang, men især nedgangstider for kolonien sluttende med, at den 1845 blev overladt til englænderne for 1.125.000 Rdl. Herefter kunne Frederiche Johanne vende hjem til Danmark med to døtre og en svigersøn (hendes mand var død nogle år forinden), men hun nåede aldrig tilbage til fædrelandet, idet hun døde på skibet undervejs.

Over dette kvindeliv har Birgit Thiim Stricker skrevet en bog, en slægtshistorie i romanform. Den bygger i vid udstrækning på alle vore traditionelle kilder, kirkebøger, folketællinger m.v. samt litteratur om fx Englandskrigene og tropekolonierne. Som forfatteren selv skriver i forordet, er alle fakta fundet i kilder, men da der ikke eksisterer efterladte breve eller dagbøger efter personerne, står beskrivelserne af deres tanker og følelser for skribentens regning. Sådan må det nødvendigvis være, og det er helt i orden, når der klart gøres opmærksom på det. Stricker har været i så mange samtidige kilder, at hun undervejs kan give gode beskrivelser af livet i det bedre borgerskab i Danmark i starten af 1800-tallet med skolegang, forlystelser i København og bombardementet af hovedstaden og senere om den lange sørejse og omgangsformerne i kolonien. Vi kommer omkring tiltag for at udvikle kolonien, stridigheder mellem embedsmændene og den frygtelige sygdom spedalskhed, som også kunne ramme europæere og betyde, at de måtte isoleres fra det øvrige samfund.

Jeg synes, at bogen som historiefortælling lykkes bedst i første halvdel, der beskriver Frederiche Johannes barndom og ungdom på Kronborg. I Trankebar-delen kommer korte beskrivelser af dåb, vielser og begravelser i den store omgangskreds, tydeligvis hentet fra kirkebøgerne, til at fylde lidt rigeligt. Der er her rigtigt mange personer at holde styr på, så læseren vil sætte pris de lister over de børnerigeste familier, som sammen med udførlige kildehenvisninger afslutter bogen.

Alt i alt giver bogen et fint kig ind i en spændende tidsperiode og kan anbefales alle med interesse for tidsperioden og tropekolonierne. Og som almindelig inspiration til, hvordan en slægtshistorie også kan udformes.

Anmeldt af Kathrine Tobiasen

Birgit Thiim Stricker: En kvindes liv i to verdensdele – i første halvdel af 1800-tallet. Illustreret, 243 sider. Bogen er trykt hos Saxo; den kan bestilles enten her eller direkte hos forfatteren på mailadressen obs@stofanet.dk. Pris 200 kr. + porto.